

OKURU EDEBİYAT SAHNESİNE DAVET ETMEK: OKUR-CEVAP
KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Yüksek Lisans Tezi

BAHAR HAZAL ÖZTÜRK

Türk Edebiyatı Bölümü
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Ankara

Temmuz 2021

Kardeşim Ecem'e

OKURU EDEBİYAT SAHNESİNE DAVET ETMEK: OKUR-CEVAP
KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

BAHAR HAZAL ÖZTÜRK

Türk Edebiyatı Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi Kazanma Yükümlülüklerinin

Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ

İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ

ANKARA

Temmuz 2021

ÖZET

OKURU EDEBİYAT SAHNESİNE DAVET ETMEK: OKUR-CEVAP KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR YÖNTEM ÖNERİSİ

Yüksel Lisans, Türk Edebiyatı Bölümü
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Kalpaklı

Temmuz, 2021

Bu tezin temel amacı edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi yazımına okurun daha fazla dahil edilmesi gerektiğini öne sürerek bunun nasıl yapılabileceğine dair disiplinler arası çalışmaya dayalı bir yöntem önerisi sunmaktır. Bu doğrultuda öncelikle post yapısalcı teori çerçevesinde Roland Barthes ve Michel Foucault'nun metinleri üzerinden edebiyat eleştirisinde okurun önemini vurgulayacak, daha sonra ise okur merkezli edebiyat teorilerinden Okur-Cevap Kuramının kavramlarından yararlanarak bir çalışma önerisinde bulunacaktır. Bu bağlamda Hans Robert Jauss'un öne sürdüğü *alımlama tarihi* kavramı çerçevesinde *beklentiler anlayışı* ve *estetik mesafe* kavramlarına yer verecektir. Daha sonra Stanley Fish'in *etkileşim toplulukları* kavramını da değerlendirmeye alarak bir model öne sürecektir. Bu doğrultuda okur

merkezli edebiyat kuramının öncelikli kavramı olarak görülen etkileşim topluluklarının tanımlanması için Türkiye’de gerçekleştirilen geniş kapsamlı iki okuma kültürü anketi olan “Türkiye Okuma Kültürü Haritası” ile “Türkiye Okuma Kültürü Araştırmasının” bulgularını değerlendirerek okur merkezli edebiyat kuramı çerçevesinde tanımlanacak etkileşim toplulukları için gerekli olan veriler hakkında önerilerde bulunacaktır. Son olarak “Türkiye Okuma Kültürü Araştırmasından” seçilen “çocuk ve kitap” konusu ile “sosyal medya ve okuma pratikleri” konuları üzerinden bir vaka analizi yaparak verilerin işlenmesi konusuna değinilecektir. Sonuç bölümünde ise alımlama tarihi konusunu ele almak üzere edebiyat arşiv çalışmaları üzerinden örnekler verilecektir. Böylelikle okurun edebiyat eleştirisine daha fazla dahil edilmesi için bir öneride bulunmanın yanı sıra gerek edebiyat eleştirisi gerek edebiyat tarihi için okur kavramının önemini vurgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okur merkezli edebiyat kuramı, Okur-Cevap kuramı, etkileşim toplulukları, alımlama tarihi, edebiyat sosyolojisi

ABSTRACT

INVITING THE READER TO THE LITERARY SCENE: A METHODOLOGICAL SUGGESTION BASED ON READER- RESPONSE THEORY

MA., Department of Turkish Literature

Advisor: Assoc. Prof. Mehmet Kalpaklı

July, 2021

Underlying the significance that the reader should be included more in literary criticism and literary history writing, the main aim of this thesis is to propose an interdisciplinary method on how this could be achieved. In that sense, this thesis firstly underlines the significance of the reader for literary criticism through writings of Roland Barthes and Michelle Foucault within the scope of post-structuralism. And then, it proposes a methodology by drawing on reader-centered theories and concepts of Reader-Response Theory. Accordingly, it includes concepts of horizon of expectations and aesthetic distance within the frame of reception history developed by Hans Robert Jauss. Moreover, it proposes a model through the review of Stanley Fish's concept called imperative communities. In this direction, by evaluating the findings of the "Turkey Reading Culture Map" and the "Turkey Reading Culture Research", two comprehensive reading culture surveys conducted in Turkey to define the interpretive communities, this thesis makes suggestions regarding the data that is necessary for the imperative communities defined within the scope of reader-

centered literary theory. Finally, it makes suggestions about how the data could be processed by doing a case study on topics of “child and book” and “social media and reading practices” selected from “Turkey Reading Culture Research”. In the conclusion section, examples from literary archival studies are given to examine the subject of reception history. Thus, in addition to making a proposal for the reader to be included in literary criticism more, it will emphasize the importance of the concept of reader for both literary criticism and literary history.

Key Words: Reader Oriented Literary Theory, Reader-Response Theory, interpretive communities, reception history, sociology of literature

TEŞEKKÜRLER

Her şeyden önce bana sosyal bilimler eğitiminin yarattığı merakı ve hevesi kazandıran Bilkent Üniversite'si İktisat Bölümü'ne, özellikle sayın Refet Gürkaynak ve Hakan Berument hocalarıma teşekkürlerimi dile getirmeliyim. Onların emekleriyle kazandığım bu bakış açısı olmasaydı böylesine özel istekleri ve kendisine özgü zorlukları olan bir çalışmaya başlayacak cesareti bulamazdım. Benzer bir şekilde bana güvenerek bu çalışmayı yapacak alanı açan bölüm başkanımız ve danışmanım sayın Mehmet Kalpaklı'ya, yarattıkları güzel tartışma ortamı için değerli hocalarım Özer Ergenç, Etienne Charriere, Peter Cherry ve Zeynep Seviner'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez jürimde olmayı kabul eden, bana zaman ayırarak kıymetli düşüncelerini benimle paylaşan, eleştiri ve takdirleriyle yoluma ışık olan hocam Çınla Akdere'ye emekleri için teşekkür ederim. Çalışmalarımı kendisiyle paylaşabilmek minnettar olduğum bir şanstı.

Öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum, yazdıklarımı okumasından ve yorumlamasından gurur duyduğum, yorumlarıyla yüreklendiğim hocam sayın Seda Uyanık'a zamanı ve emekleri için teşekkür ederim.

Uzun yıllardır yanımda olan arkadaşlarım Levent Kılıç ve Burak Öznep'e güzel dostlukları için minnettarım. Sonsuz desteğinizi hissetmek hayatımdaki en büyük şanslarımdandı. Tez sürecinde desteklerini esirgemeyen, yanımda olup beni dinleyen arkadaşım Süleyman Bölükbaş'a ve varlığıyla mesafeleri anlamsız kılan güzel dostum Batuhan Davun'a dostluğu ve emekleri için teşekkür ederim.

Tıpkı tez sürecimde olduğu gibi bütün bir eğitim hayatımda kararlarımı destekleyen, bana güvenerek yanımda olan, bana ve yaptığım işlere güvenlerini her zaman hissettiren annem Nesrin ve babam Ali'ye, varlığıyla beni her gün daha iyi biri olmaya iten güzel kardeşim Ecem'e ne kadar teşekkür etsem az. Desteğiniz ve güveniniz olmasaydı hiçbir şey mümkün olmazdı. Son olarak yorgun çalışma günlerinde sevecenlikleri ve güzellikleriyle yanımda olan ev arkadaşlarım Cesur ve Premses'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜRLER	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
FİGÜRLER	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KURAMSAL BAĞLAM: POST YAPISALCI YAKLAŞIMDAN OKUR	
MERKEZLİ EDEBİYAT	
KURAMINA.....	9
İKİNCİ BÖLÜM:	
OKUR TEMELLİ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ: OKUR KİMDİR?	
.....	24
A. Türkiye Okuma Kültürü Haritası – 2011.....	29
B. Türkiye Okuma Kültürü Araştırması – 2019.....	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
İKİ ODAK NOKTASI ÜZERİNDEN ÇALIŞMA ÖNERİSİ.....	45
A. Çocuk ve Kitap İlişkisi.....	46
B. Sosyal Medya ve Okuma Pratikleri.....	68

SONUÇ	96
BİBLİYOGRAFYA	111

TABLÖLAR

Tablo 1: Kitap Seçimini ve Satın Alımını Etkileyen Faktörler.....38

Tablo 2: Verilerin Bir Arada Değerlendirilmesiyle Oluşturulan Alt Gruplar.....41

Tablo 3: Anket Katılımcılarının Çocuklarının Kitaba Sahip Olma Durumu.....49

Tablo 4: Ekrandan Kitap Okumaya Karşı Tutum.....73

FIGÜRLER

Figür 1: Okuyucuların Edebi Tür Tercihi Haritası.....	34
Figür 2: Ailelerin Okul Öncesi Dönemde Çocuklarına Kitap Okuma Sıklığı.....	47
Figür 3: Anket Katılımcıların İlkokul ve Öncesinde Kitaba Sahipliği.....	48
Figür 4: Katılımcıların Aileleri Tarafından Kitap Okumaya Teşvik Edilme Durumları.....	52
Figür 5: Evde Kimlerin Kitap Okuduğunu Belirten Veri.....	53
Figür 6: İnternet Kitabın Yerini Alır mı?.....	69
Figür 7: Elektronik Cihaz Sahipliği.....	71
Figür 8: Dijital Ekranlardan Kitap Okuma Oranı.....	72
Figür 9: Okuma Kümelerinin Sosyal Medya Kullanım Oranları.....	75
Figür 10: Sosyal Medya Mecralarını Kullanan Katılımcıların Ait Olduğu Okuma Grupları.....	76

GİRİŞ

“Edebiyat eleştirisinde okurun konumu nedir?” sorusu oldukça genel ve sınırları belirsiz birtakım alt soruları da beraberinde getirmektedir. “Okur kimdir?”, “Okuru nasıl ele almalıyız?”, “Okuru hangi ölçüde ele almalıyız?” ve belki de en önemlisi, “Okuru neden dikkate almalıyız?” gibi alt sorular bu konuya yaklaşımımızın şekillenmesinde rol oynamaktadır. Edebiyat tarihi yazımında veya edebiyat eleştirisinde yazara, tarihsel bağlama, seçilen eserin bir yazın bütünü içerisindeki konumuna, kuramsal bağlamına, diline belirlenen yöntemin gerektirdiği ölçüde yer verilirken bu yöntemlerin neredeyse tamamında okur ve okur deneyimi göz ardı edilmektedir. Elbette oldukça temel bir düzeyde edebiyat üzerine çalışan her bir akademisyenin de bir okuyucu olduğunu kabul ederek buradan hareketle *okurun* edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi yazımında her zaman yer bulduğunu öne sürebiliriz ancak bu bir yanıyla yetersiz kalacaktır. Her şeyden önce edebiyat araştırmacıları metne belli bir söylev dahilinde yaklaşırken söz konusu pratikleri bir çeşit lens gibi kullanarak metinlere bakmaktadırlar. Oysa okur deneyimi genellikle bundan çok daha farklı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilk olarak okurun yerini -bilhassa analizlerimizde genellikle yer bulan yazarın karşısındaki yerini- saptamalıyız.

Bu tezin temel amacı edebiyat eleştirisi ve tarih yazımına okurun daha fazla dahil edilmesi gerektiğini öne sürerek bunun nasıl yapılabileceğine dair disiplinler arası çalışmaya dayalı bir yöntem önerisi sunmaktır. Bunu yaparken post yapısalcı kuramdan ve okur merkezli edebiyat eleştirisinin kavramsal dünyasından faydalanacaktır. Bu doğrultuda tez daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi öncelikle okurun neden önemli olduğunu ortaya koyarak okurun hangi ölçüde ve nasıl ele alınması gerektiğini kuramsal bağlam çerçevesinde belirleyecektir. Bunu yaparken ilk olarak post-yapısalcı kuram dahilinde Roland Barthes'ın "Death of the Author"¹ (1967) isimli makalesi üzerinden "okurun doğması için ölmek zorunda olan yazar" düşüncesini ele alacaktır. Bu makalesinde Barthes'a göre yazar, yazmaya başlamasıyla birlikte kendisini kendi ölümüne mahkum etmektedir ve bu ölüm okurun doğması için kaçınılmaz ve gereklidir. Ancak Barthes bu metninde yazarın metni ortaya koyan aktör olarak yerini irdelemediği gibi yazarın yerini alacak okura atfettiği öneme ve okurun konumuna dair herhangi bir yorumda da bulunmamaktadır. Bu nedenle öncelikle yazarın konumunu anlayabilmek adına Michel Foucault'nun "What is an Author?"² (1969) isimli dersi ve aynı isimle yayımlanmış makalesi incelenecektir. Makalede Foucault bir aktör olarak ölmüş olsa da belli işlevler üstlendiğini düşündüğü *yazar*la ilgili öne sürdüğü "author-function"³ kavramı çerçevesinde yazarın işlevini irdelemiştir. Metinde irdelendiği üzere Foucault'a göre *yazar* kavramının bu kadar güçlenmesi edebi yazınla değil, hukuki gerekliliklerle ilgili bir durumdur. Yani yazarın varlığı metinle birlikte ortaya çıkacak sorumluluğu üstlenecek bir aktöre ihtiyaç duyulmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Ancak bu durumun dışında yazar kavramının edebiyatta bir nevi

¹ Yazarın Ölümü

² Yazar Nedir?

³ Yazar-fonksiyonu

gruplama, ayrıştırma ve tanımlama işlevi de vardır. Yani bir yazarın adı yalnızca kendi metinlerinin yaratıcısına işaret etmek yerine bir yazın ekolüne işaret edebilir ki bu gibi durumlar yazarın kendisini değil, fonksiyonunu tanımlar. *Yazar Nedir?* bu fonksiyonu tanımlamaktadır.

Barthes'ın metniyle bir aktör olarak yok olan yazarın bıraktığı boşluğu Foucault ile işlev üzerinden incelemiş olsak da iki teorisyen de okurun konumunu ve onu edebiyat çalışmalarında nasıl ele alacağımızı ifade etmemektedirler. Bu nedenle tarihsel olarak hem Barthes'ın hem de Foucault'nun takipçisi sayılabilecek “Reader-Response Theory”⁴ ile bilhassa edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi yazımında okuru nasıl ele alabileceğimize dair kavramları inceleyeceğiz. Edebiyat eleştirisinde yazarı ve yazarın metnin içerisine yerleştirdiği, hatta bazen sakladığı anlamı bularak keşfetmeye yönelik yaklaşımı reddederek okur merkezli bir eleştiri önerisinde bulunan Okur-Cevap Kuramı'nı ele alırken öncelikle Hans Robert Jauss'un “Literary History as a Challenge to Literary Theory” isimli makalesinde teorize ettiği reception history⁵ (1970) kavramına değiniyor olacağız. Jauss'un bu makalesine göre edebiyat tarihini sabit birtakım olay ve durumlardan ibaret bir çeşit *koleksiyon* olarak görmek yanlıştır. Edebi eserler okurlarla karşılaşmalarıyla birlikte ortaya çıkan estetik mesafe doğrultusunda sürekli olarak yeniden değerlendirirler ve böylece sürekli olarak yeniden konumlandırılırlar. Estetik mesafeyi ise okurların önceki bireysel deneyimleri, önceden karşılaştıkları metinler ve beklentileriyle oluşan arka planları belirler ve bu arka planın tamamı horizon of expectations⁶ tabiriyle tanımlanır. Jauss 1970 tarihli bu makalesinde ifade ettiği kavramlar doğrultusunda 7 ayrı tez öne sürerek estetik mesafe ve *beklentiler anlayışı* kavramları çerçevesinde tanımladığı

⁴ Okur-Cevap Kuramı

⁵ Alımlama tarihi

⁶ Beklentiler anlayışı

“alımlama” tarihinin yazım metodolojisini ve edebiyat tarihçisinin işlevini belirlemiştir. Bu tezlerde tarih yazımında okuru merkeze alan bir yaklaşım önerilmektedir. Çalışmanın devamında da belirtileceği gibi Türkiye’de uzun bir sürece yayılan kapsamlı okur araştırmaları olmadığından, okurların sahip olduğu estetik mesafe ve bunu belirleyen *beklentiler anlayışı* konusunda ayrıntılı bir profil çizemememiz nedeniyle metodolojik olarak önermede bulunduğumuz bölümlerde alımlama tarihi konusuna değinilmeyecektir ancak sonuç bölümünde ele alınacak arşiv çalışmaları üzerinden verilecek metin örnekleriyle sonuçtan yola çıkan bir yöntemle bu konuya yer verilecektir.

Jauss’un edebiyat tarihi konusu çerçevesinde önermiş olduğu kavramlar okurun değerlendirmeye alınması konusunda yol gösterici olmaktadır. Üstelik tarihsel bir süreçte gözlemlenecek değişime dikkat çekmesiyle önerilen edebiyat tarihi yazım modeli dinamik bir süreci öneriyor olması nedeniyle okur merkezli yaklaşımın bize kazandıracığı temel meselelerden birine de işaret etmektedir. Fakat belli tarihsel periyotlarda homojen bir okur grubu tanımlıyor olması nedeniyle *okur* kavramını tanımlama biçimi kısıtlı kalmaktadır. Okur merkezli edebiyat eleştirisi bireysel ve öznel okur deneyimini oldukça anlaşılır nedenlerle göz ardı ediyor. Ancak eserle aynı dönemde karşılaşan çok geniş bir kitleyi kapsayan okur deneyiminin tamamen homojen olduğunu öne sürmek bilhassa günümüzün çok kültürlü ve çok katmanlı dünyası için yeterli görülemeyebilir. Bu nedenle Okur-Cevap Kuramcılarında Stanley Fish’in “Interpreting the ‘Variorum’” isimli makalesinde ortaya attığı *imperative communities*⁷ (1976) kavramı Jauss’un çizmiş olduğu homojen dünyayı birtakım kümelere bölerek gruplayabilmemiz ve bu gruplar üzerinden yorumlamamız konusunda bize yardımcı olacaktır.

⁷ Etkileşim toplulukları

1976 tarihli bahsi geçen makalesinde Fish'e göre kişiler, eğitimleri ve mesleki pratikleri esnasında birtakım etkileşim topluluklarına dahil olur ve bu topluluklar onlara bazı protokol ve kodlar kazandırır. Fish'in bu doğrultuda öne sürdüğü yönteme göre okur merkezli edebiyat değerlendirmesi esnasında bu topluluklara ve onların metne yaklaşım biçimlerine odaklanmalıdır. Bu bağlamda söz konusu protokol ve kodlar metne yaklaşımla ilgili bazı stratejilerin kazanılmasına yardımcı olur ve elbette bu stratejilerin evrenselliğinden söz etmek mümkün değildir. Bu stratejiler toplulukların içerisinde deneyim ve pratik aracılığıyla kazanılırlar ancak metni okuduktan sonra metne "uygulanan" stratejiler değildir. Saf anlamıyla yorumsuz, doğrudan bir okuma deneyiminin varlığını reddeden Fish, söz konusu toplulukların okura kazandırdığı stratejilerle metnin anlamının okuma eylemi esnasında yaratıldığını söyler. Dolayısıyla tıpkı Barthes ve Foucault gibi metnin kendisinde saklı bir anlamının olduğu ve onun keşfedilerek dışarı çıkarılması gerektiği görüşüne karşı çıkar. Dolayısıyla okurla oluşan anlamın değerlendirilebilmesi için de bir öneride bulunur.

Jauss'un öne sürdüğü, *beklentiler anlayışıyla* metnin çatışmasından oluşan estetik mesafe ve estetik mesafenin değişimiyle sürekli olarak yeniden oluşan edebiyat tarihi anlatısı, yani alımlama tarihi ile Fish'in ortaya koymuş olduğu etkileşim toplulukları kavramlarını bir arada değerlendirilerek okuru merkeze alan bir edebiyat eleştirisi pratiği elde edilebilir. Ancak bunun yapılabilmesi için öncelikle okur gruplarının tanımlanması ve söz konusu pratiklerinin gözlemlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle ikinci bölümde okur grupları üzerine yapılan araştırmalar incelenecek, bu araştırmalar önerilen metot dahilinde değerlendirilecektir.

Okur merkezli edebiyat eleştirisi yaygın bir pratik olmadığı için onun ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde tasarlanmış ve ortaya koyulmuş okur grupları

araştırmaları bulunmamaktadır. Üstelik bu amaçla kullanıldığında yalnızca genel değerlendirmelerde bulunan, ayrıntılara yer vermeyen araştırmalar bu spesifik etkileşim topluluklarını ele almadıklarından yetersiz kalacaktır. Dolayısıyla konuyu ayrıntılı bir biçimde ele alan, çok boyutlu ve periyodik olarak tekrarlanan okur araştırmalarının yapılmasının pratiklerimizin içerisinde oldukça büyük bir önem arz ettiğini göz önünde bulundurarak veri toplama ve analiz etme konusunda farklı disiplinlerin uzmanlığına başvurmak oldukça verimli bir yöntem olacaktır. Bu düşünce ışığında çalışmanın devamında okur gruplarını çok daha kapsamlı bir biçimde inceliyor olmaları nedeniyle okuma kültürü üzerine çalışan kurumların araştırmaları değerlendirmeye alınacaktır. Bu nedenle Türkiye’de gerçekleştirilen geniş kapsamlı okur grubu araştırmalarını inceleyerek verilerin edebiyat eleştirisi kapsamında da değerlendirilebilmesiyle ilgili önerilerde bulunulacaktır.

Türkiye’de geniş katılımlı olarak gerçekleştirilmiş iki adet okuma kültürü araştırması bulunmakta: 2011 yılında SONAR Araştırma ve Danışmanlık şirketi’ne TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yaptırılmış olan “Türkiye Okuma Kültürü Haritası” çalışması ile 2019 yılında KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketi’ne Okuma Kültürünü Yaygınlaştırma Platformu (OKUYAY) tarafından yaptırılan “Türkiye Okuma Kültürü Araştırması” raporu. İkinci bölümde bu iki araştırmayı ayrıntılı bir biçimde inceleyerek değerlendirecek, etkileşim topluluklarını tanımlayabilmek adına önerilerde bulunulacaktır. Araştırmaların içeriğinin spesifik etkileşim topluluklarını saptamak amacıyla olmaması nedeniyle ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulamayacaktır. Ancak bu amaçla geliştirilecek araştırmalar için başlangıç noktası olarak ele alınabilecek çalışmalar üzerinden yöntem önerisinde bulunulacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir biçimde belirtilecek birtakım nedenlerden dolayı KONDA araştırmasından seçmiş olduğumuz iki odak noktası üzerinden bir topluluk saptama önerisinde bulunarak tanımlanan bu topluluklardan hareketle gözlemlenen çıkarımların nasıl kullanılabileceğine dair örnekler inceleyeceğiz. İlk olarak birçok farklı disiplinin üzerinde çalıştığı bir konu olması nedeniyle daha fazla veriye erişim imkanı sunan, ayrıca geniş kitlelere okuma stratejileri kazandırmak konusunda proje örneklerini inceleme imkanı sunması bakımından çocuk ve kitap ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu bölümde birçok farklı konuyu karşılaştırmalı olarak inceleyerek genel bir çerçeve çizilecek, makro düzeyde bir “okur” profili çıkartılacaktır. Bu doğrultuda uzun yıllardır okuma kültürü üzerine araştırmalar yaparak projeler geliştiren Stiftung Lesen’in⁸ bazı projeleri değerlendirilecektir. Bu verilerden hareketle okur gruplarının etkileşim toplulukları vasıtasıyla kazanmış olduğu stratejilere genel bir bakış elde edilecektir. Bu alt başlıkta son olarak tıpkı Stiftung Lesen gibi okuma kültürü üzerine çalışan OKUYAY platformunun ülkemizde geliştirdiği projelerin bir bölümüne yer vererek hem Stiftung Lesen’in araştırmalarının benzer uygulamalarının ülkemizdeki yansımalarını gözlemleyecek hem de birtakım projeler üzerinden edebiyat eleştirmeni ve edebiyat tarihçisinin konumlanabileceği yer tartışılacaktır. İkili bir ilişki doğurduğu düşünülen bu projelerin sürecinin izlenmesinin ve sonuçlarının kayıt altına alınmasının okur merkezli edebiyat eleştirisi dahilinde nasıl faydalı olabileceği irdelenecektir.

Bu bölümün ikinci alt başlığında ise sosyal medya kullanımı ve okuma kültürü ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu bölüm internet ve sosyal medyanın hem gündelik hayatımıza hem de analizlerimize oldukça yakın bir zamanda girmiş olması

⁸ Okuma Vakfı

nedeniyle kavramların belirsizliği ve mevcut durumun saptanmasındaki eksiklikler nedeniyle diğer b6l6mlerle kıyaslandığında çok daha farklı bir yapıya sahip olacak. Dolayısıyla 6ncelikle bu alanda daha ayrıntılı bilgi sahibi olabilmemiz için gerekli araştırmaların kapsamına dair bir 6neride bulunulacaktır. Sonrasında ise “dijital literary sphere”⁹ kavramı 6zerinden dijitalleşen edebiyat ve bu yolla yeniden yaratılan etkileşim topluluklarına değinilecektir. Bilhassa içerik 6retiminin herkesin erişimine açıldığı bu mecrada artık bu toplulukların yalnızca eğitim ve mesleki pratikler vasıtasıyla oluşmadığı 6ne s6r6lerek sosyal medya aracılığıyla topluluk kurma potansiyeline sahip olan fakt6rlerin Okur-Cevap Kuramı bağlamında da ele alınmasına dair bir 6neri sunulacaktır. Son olarak bu oldukça yeni ve giderek gelişmekte olan fenomen karşısında disiplinler arası bir çalışma 6nerisinde bulunulacaktır.

⁹ Dijital edebiyat alanı

BİRİNCİ BÖLÜM

Kuramsal Bağlam: Post Yapısalcı Yaklaşımdan Okur Merkezli Edebiyat Kuramına

Contexts of interpretation are at least three-fold; those of writing, reception, and critical reading.¹⁰

(LaCapra, 127).

Bir metnin yorumlanma aşamalarında Dominick LaCapra'nın da "History and Criticism" isimli makalesinde altını çizdiği üzere o metnin kendisi kadar alımlanma süreci de önemli bir yer tutmaktadır. Bu da okurun aktif bir katılımcı olarak yaratım sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Ancak metnin yorumlanmasından da önce, yaratım aşamalarında da okurun izlerini görmek mümkündür. Herhangi bir amaçla ortaya koyulacak ve bir okurla karşılaşması beklenen bir metin yazmak isteyen kişilere bu süreçte yol göstermek amacıyla yöneltilen ilk soru, "Bu metnin okuyucusu kim?" oluyor. İster edebiyat teorisyenleri, tarihçileri ve eleştirmenlerinin öncelikli olarak çalışma alanını oluşturan kurgu metinler için olsun ister birincil amacı bilgi vermek olan, farklı disiplinlerin çatısı altında da değerlendirilebilecek metinler için olsun, okur kitlesinin belirlenmesi yazım sürecinin en önemli adımlarından birini oluşturuyor. Tek başına düşünüldüğünde bile oldukça kapsamlı olan bu soruya verilecek her bir cevap, beraberinde cevaplanması gereken birçok farklı soruyla birlikte metnin tamamını etkileyen ve metin için hayati önem taşıyan birtakım tercihleri de getiriyor. Bir metnin hedef kitlesinin belirlenmesiyle birlikte

¹⁰ "Yorumlama bağlamı en az üç katmanlıdır: yazım, alımlama ve eleştirel okuma."

yazar; metnin üslubu, dili, biçimi, konuyu ele alacağı bağlam ve derinlik, kullanacağı referansların yoğunluğu ve niteliği, metnin kapsamı gibi gerek üslup gerekse doğrudan içerikle ilgili birçok alt soru çerçevesinde birtakım tercihler yapmak durumunda kalıyor. Metnin iskeletinin bu sorulara verilecek cevaplar ve bu uğurda yapılacak tercihler neticesinde oluştuğunu ve içeriğinin genel anlamıyla bu süreçte şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yazar metin henüz daha fikir aşamasındayken tamamlanacak ürünün karşısına çıkacağı hedef kitleyi seçmek, yapacağı tercihlerle bu kitleyi tasarlamak ve seçtiği kitleye hizmet edecek en uygun yöntemi bularak yazın pratiğinin merkezine okurun ta kendisini yerleştirmek durumunda kalıyor.

Edebiyat eleştirmenleri tamamlanmış bir ürün olarak karşılıklarına gelen metni incelerken neredeyse bütün eleştiri kuramları çerçevesinde yazarın somut varlığını kabul ederek, metinle birlikte yazarı da göz önünde bulunduruyorlar. Bu bağlamda okurun ve dolayısıyla okur merkezli okumaların yaygın olarak tercih edilmediğini söylemek yanlış olmaz. Bunun bir nedeninin yaygın birçok edebiyat kuramının ortaya çıkışı esnasında tek tip bir okuyucu profilinin -ayrıcalıklı bir eğitime erişimi olan beyaz erkek- varlığının göz önünde bulunduruluyor olması olabilir. Yani kendi içerisinde çeşitlilik barındırmayan okur kitlesinin incelemelere dahil edilmesi işlevsel bulunmamış olabilir. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitimin de yaygınlaşmasıyla gerek okuyan kitlenin genişlemesi gerekse edebiyat çevrelerine dahil olan kişilerin çeşitlenmesiyle farklı okur gruplarının da görünür olmaya başladığını öne sürebiliriz. Bu sürecin feminist kuram, kuir teori, etnik çalışmalar, post kolonyal çalışmalar gibi daha çeşitli bir kitleyi tartışmalara dahil etmekle birlikte okura yer veren edebiyat kuramlarının da önünü açtığı öne sürülebilir. Okurun edebiyat eleştirisine dahil edilmesi ile ilgili bu iddiayı “Sexual/Textual

Politics: Feminist Literary Theory” isimli makalesinde feminist eleştirmen Toril Moi, bölümün devamında yer vereceğimiz “Yazarın Ölümü” makalesine de atıfta bulunarak şu sözlerle desteklemektedir: “For the patriarchal critic, the author is the source, origin and meaning of the text. If we are to undo this patriarchal practice of authority, we must take one further step and proclaim with Roland Barthes the death of the author.”¹¹ (62-63). Moi burada açıkça belirtmektedir ki yazara yüklenen ataerkil otorite, yazara sınırsız bir tahakküm alanı sunmaktadır. Bu otoriter pozisyon da okuyucu kitlelerinin ve onların pratiklerinin üretilen edebi metinlerin şekillenmesindeki etkisi görmezden gelmektedir. Dolayısıyla okuru yorum kısmında tartışmaya dahil etmek de anlamsız bulunmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırmanın yolu ise Barthes’ın da iddia ettiği gibi “yazarın ölümünden” geçmektedir. Yazarın ölümüyle ortaya çıkacak boşluktan ise “okur” doğacaktır.

Bu bağlamda çıkış noktamız olacak post yapısalcı kuramın önde gelen isimlerinden Roland Barthes’ın “Yazarın Ölümü” isimli makalesi edebiyat kuramında okurun konumuyla ilgili tartışmayı şöyle başlatıyor:

“As soon as a fact is narrated no longer with a view to acting directly on reality but instansitively, that is to say, finally outside of any function other than that of the very practice of the symbol itself, this disconnection occurs, the voice loses its origin, the author enters into his own death, writing begins.”¹² (1967: 142)

...Söz kaynağını yitirir ve yazın, yazarın kendi ölümüne adım atmasıyla başlar.

¹¹ “Ataerkil eleştirmen için yazar metnin kaynağı, kökeni ve anlamıdır. Ataerkil otorite pratiğini değiştirmek istiyorsak bir adım atmalı ve Roland Barthes’ın öne sürdüğü “yazarın ölümünü” ilan etmeliyiz.”

¹² “Bir olgu, artık doğrudan gerçeklik üzerine değil, anlık olarak, yani en sonunda, bizzat sembolün pratiğinden başka herhangi bir işlevin dışında anlatılır anlatılmaz bu kopukluk meydana gelir, ses kaynağını kaybeder, yazarın ölümü gerçekleşir, yazı başlar.”

Dolayısıyla Barthes'a göre yazar, okuyucu kitlesine en uygun biçimde hizmet edeceği yöntemi seçerek yazmaya başlamasıyla birlikte bir figür olarak kendisinin de ölümünü başlatır.

Barthes sözlerine devam ederken bir figür olarak *yazarın* oldukça modern bir kavram olduğunu özellikle vurgular. Bu kavramın ortaya atılışıyla birlikte edebi eserin de yazarın kişiliği, hayatı, zevkleri ve tutkuları ile bir arada anıldığını ve edebi eserin anlamının onu yazan kişide aranmaya başlandığını belirtir. Bu anlayışa göre yazar, her zaman metnin içinde de bulunur. Yazarın eserinde bulunduğunu öne süren görüşe göre yazar eserini tıpkı bir ebeveynin çocuğunu büyüttüğü gibi büyütür, ondan önce var olur onun için yaşar, onu yaratmak için düşünür ve onu ortaya koymak için acı çeker (1967: 145). Bu nedenle, bu görüş dahilinde, metne doğru araçlarla baktığımızda metnin sakladığı anlamı görebileceğimiz gibi yazara baktığımızda metne dair birçok sorunun da cevabını bulabiliriz. Ancak Barthes bu yaklaşımı reddederek metnin yazarından bağımsız olarak var olduğunu öne sürer. Üstelik yazarın metnin içerisinde bulunduğu ve metnin yazarı temsil ettiği düşüncesinden uzaklaşılmasıyla birlikte metni deşifre etme girişiminin de anlamsızlaştığını öne sürer. Çünkü bu anlayışın yıkılmasıyla birlikte metnin içerisinde saklı bir anlam, bir öz olduğu düşüncesi de çürütülmektedir. Bir metni belirli bir yazara atfetmenin ve o metni yalnızca yazarın sınırları içerisinde değerlendirmenin metni sınırladığının, onu belli bir *gösterilene* mahkum ettiğinin üzerinde durur ve bu eylemin metnin sırlarını çözmek iddiasındaki eleştirmen imgesi için de oldukça uygun olduğunu vurgular. Dolayısıyla bu yolla metnin açıklanması sonucu eleştirmen nihai hedefine ulaşır. Dolayısıyla tarihsel olarak bakıldığında yazarın yükselişiyle eleştirmenin yükselişinin eş zamanlı olması da anlaşılır bulunacaktır. Ancak yazarın yok edilişiyle birlikte bu eleştiri anlayışı da

yıkılmaktadır. Çünkü bu görüş, metne sabit bir anlam atfetmeyi reddeder. Metnin gerçek içeriği, okuma eylemiyle ortaya çıkar dolayısıyla metne nihai şeklini veren bir yazar imgesi, yani onu “söyleyen” veya daha doğrudan ifadesiyle “yazan” birisi yoktur. Eser okuyucuyla birlikte yeniden anlam kazanmaktadır ve metnin asıl anlamı budur. Klasik anlamda edebiyat eleştirisinin edebiyattaki tek kişi olarak yazarı gördüğünü ve okura hiçbir zaman dikkat kesilmediğini irdeledikten sonra metinde sabit bir anlam arayışı düşüncesinin terk edilmesi gerektiğinin ve bu uğurda okurun doğumu pahasına yazarın ölmesi gerektiği anlayışının yükselişe geçmesi gerektiğini belirterek sözlerini bitirir. Barthes için yazar yoktur, eserin kendisi ve *onun* okuru vardır.

Michel Foucault 1969 tarihi “Yazar Nedir?” başlıklı makalesinde tıpkı Barthes’ın daha önce yayımlanan makalesinde olduğu gibi yazar kavramını ve yazarın konumunu sorgulamaktadır. Bu makalesinde “yazar-fonksiyonu” tanımını öne süren Foucault, metnin başlangıcında Barthes tarafından ölüme mahkum edilen yazarlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkar. Bir başka metnine yöneltilen eleştirilerden sonra ortaya koyduğu bu metinde Foucault’nun hem yazar hem teorisyen hem de okur kimlikleriyle var olması tartışmaya oldukça ilginç bir boyut katmaktadır.

Foucault’ya göre *yazar-fonksiyonu* edebiyatla değil hukukla ilgili bir kavramdır. Metnin somut olarak gösterilebilecek bir yazarı olmalıdır çünkü *metnin söylediklerinin* sorumluluğunu birinin üstlenmesi gerekir. Bu iddiasını tıpkı Barthes gibi “yazar” figürünün ortaya çıktığı tarihsel süreci irdeleyerek kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar tarihsel olarak yazar kavramının ortaya çıkışını legal ve kurumsal bağlama dayandırsa da yazarın edebiyat dünyasındaki yerini de yadsımaz. Ancak yazarı yalnızca bir metni yazan, ortaya koyan kişi tanımından

çıkartarak, yani Barthes'ın öne sürdüğü ölümün meşruluğunu kabul ederek, o ölümle ortaya çıkan boşluğu *yazar-fonksiyonu* adını vermiş olduğu kavram çerçevesinde anlamlandırır. Zira Adrian Wilson tarafından Foucault'nun makalesini incelediği çalışmasında belirtildiği üzere, Foucault için “yazarların görünürdeki egemenliği, otoritenin gerçek kaynağını, yani söylemin kendisini gizlemektedir” (2004: 342). Bu bağlamda “yazarın ölümü” Foucault için metnin, söylem içinde edindiği anlam(lar)ı da görünür kılmaktadır. Örneğin yazar kavramı, spesifik bir metnin yaratıcısına işaret etmekle birlikte aynı zamanda belli metinleri gruplayarak diğerlerinden ayırır ve metinler arasında bir ilişkinin kurulmasına da ön ayak olur. Buna ek olarak bir metni ortaya koyan kişiyi nitelemenin yanı sıra birtakım akımlara öncülük etme, onları yaygınlaştırma gibi işlevleri olabileceğini de belirtir. Kısacası Barthes'ın tamamen öldürerek yok ettiği yazar Foucault için benzer bir biçimde ölmüş olsa da fonksiyonu itibariyle yazında ve edebiyatın çalışma alanı çerçevesinde çok ciddi bir yer tutar. Yine de Foucault bu yerin oldukça geniş ve sınırları belirsiz bir biçimde tasvir edildiğini kabul eder ve yazarı metin kadar elle tutulur, somut bir konumda olmaktan uzaklaştırır. Yani Foucault da yazara ve ortaya koyduğu metne birtakım bilgilere sahip, bu bilgileri saklayan bir hazine işlevi yüklemek yerine temsil edebileceği görevleri tanımlama yoluna gitmektedir.

Tıpkı Barthes gibi Foucault da eleştirinin görevinin yazar ve eseri arasındaki bağları tekrar kurarak bir çeşit değişmez doğruya ulaşmak olduğu düşüncesini reddeder. Bunu yaparken yazar kimdir, yazarın eseri nedir ve bu kavramlar arasındaki çizgiyi nereden çizmeliyiz gibi soruların üzerinde durur. Ancak bu sorgulamaların ışığında metne geri dönülerek metnin yeniden keşfedilmesinin, onu yeniden değerlendirmenin farklı okumalara imkan sağlayabileceği düşüncesini savunur. Dolayısıyla bir metnin farklı açılardan okunmasının önemini vurgular.

Özetle Foucault, yazarın ölümünü kabul eder ancak buradan doğacak boşluğun ve yazarın fonksiyonunun özellikle irdelenmesi gerektiğini savunur. Metni, metnin başlangıcında Beckett'ten alıntılıdığı “‘What does it matter who is speaking?’, someone said, ‘What does it matter who is speaking?’”¹³ (1969: 314) sorusunu yineleyerek bitirir.

Hem Barthes hem Foucault yazarın varlığını ve işlevini sorgularken okura büyük bir önem atfetse de okurun nasıl konumlandırılması gerektiği konusunda herhangi bir yorumda bulunmaz. Okurun doğuşu için yazarın ölmesi gereklidir ve metin yazarıyla değil, okuruyla var olur ancak okuru hangi bağlamda, nasıl ele alacağımız sorununun ucu açık bırakılmaktadır. Dolayısıyla Barthes'ın ortaya attığı, Foucault'nun farklı bir boyut katarak devam ettirdiği bu tartışmanın açtığı yolda Okur-Cevap Kuramının ortaya çıkışı tarihsel olarak anlaşılır bulunacaktır. Laura Seymour da Roland Barthes'ın bahsi geçen makalesinin üzerine yaptığı çalışmasında bunun altını çizmektedir. Yazarının ölümünün okuyucuya verdiği özgürlüğün altını çizen Seymour, yazarının tekeline olan bir üretimden ziyade, kitlelerce tüketilen ve dağıtılan bir materyal haline geldiğini belirtmiştir (2017: 24). Bu bağlamda açıkça görülmektedir ki, yazar üzerine yapılan bu tartışmalar, okuyucunun edebiyat eleştirisi kapsamında daha çok dikkate alınmasının yolunu açmıştır.

Edebiyat eleştirisi ve değerlendirmesinde yazar merkezli, metnin içerisinde gizli olan anlamı bulmaya yönelik edebiyat eleştirisine bir tepki olarak doğan ve eleştirinin merkezine okuru alan bu kuramın gelişiminde öncü ekol Constanse Üniversitesi'nde kurulan *Constanse Okulu* olmuştur. Bu ekol *Rezeptionsästhetik*, yani *algının estetiği* konusunun araştırılmasını teşvik etmiş okur ve metin arasında kurulan farklı ilişkilerin araştırılmasına önem vermiştir.

¹³ “‘Kimin konuştuğunun ne önemi var?’, dedi biri, ‘Kimin söylediğinin ne önemi var?’”

Anglo-Amerikan eleştirisinde okur merkezli edebiyat kuramının yükselişi 1949 yılında yayımlanan “The Affective Fallacy” isimli makalenin öne sürdüğü “The affective fallacy is a confusion between the poem and its results... it begins by trying to derive the standard of criticism from the psychological effects of a poem and ends in impressionism and relativism.”¹⁴ (Beardsley ve Wimsatt: 21) düşüncesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Okur merkezli edebiyat kuramındaki yaklaşımına ve bu bağlamda kullandığı kavramlara bu bölümün ileriki sayfalarında değinilecek olan Stanley Fish ise duygusal etkilenmeyi safsata olarak değerlendirmenin başlı başına safsata olduğunu öne sürerek edebiyat değerlendirmesinde okurun önünü açmıştır.

Okur merkezli edebiyat kuramı çerçevesinde okur-cevap kuramını ele alırken ilk olarak Wolfgang Iser’in okuru edebiyat eleştirisinde yazarla ve metinle bir arada gören, yazarı denklemden çıkartmadan önce bir nevi geçiş alanı olarak nitelenebilecek görüşleri dahilinde değerlendiriyor olacağız. *Interaction Between Text and Reader* makalesinde vurguladığı üzere Iser’a göre bir edebi ürünün iki kutbu vardır: Artistik ve estetik. Artistik kutup yazarın ortaya koymuş olduğu metni temsil ederken estetik kutup ise onu alımlayan okur tarafından yaratılan gerçeklik olarak görülür. Dolayısıyla metnin varlığı bu iki kutbun arasında konumlandırılmalıdır (1980).

The Implied Reader’da ise Iser edebi eserin kendisinin edebiyat eleştirisinde, tiyatro temsillerinde tiyatro metninin üstlendiği göreve benzer bir görevle anlamlandırılması gerektiğini öne sürer. Nasıl ki bir tiyatro oyununun sabit bir metni olsa da gerek onu sahneleyen oyuncu gerekse yönetmen kendi yorumunu katarak kendi eserini ortaya koyar, Iser’a göre edebi eser de böyle algılanmalıdır. Edebi eser okuyucusuna bir repertuvar ve birtakım yönergeler sağlar. Okur ise bunları bir araya

¹⁴ Duygusal safsata şiir ve sonucu arasındaki bir karmaşadır. Bir şiirin psikolojik etkilerinden standart bir eleştiri çıkartma çabasıyla başlar ve emprezyonizm ve görelilik ile biter.

getirerek bir anlam yaratır ve metin gerçek anlamını bu şekilde bulur. Dolayısıyla Iser için edebi metin bu ilişki ve dinamizm içerisinde ortaya çıkar (1974).

Kısacası Iser, okurun metinde bulunan birtakım boşlukları metin tarafından sağlanan ip uçları ve yönergeler yardımıyla doldurması sonucunda oluşan interaktif ve dinamik olarak ortaya çıkan “metnin” edebi eserin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Ancak bu yaklaşım her ne kadar okura yer verse de yazarı tamamıyla yok eden post-yapısalcı yaklaşımla çelişmekte, anlamın yaratılmasına fırsat tanıyan ip uçlarını yerleştiren kişi olarak yazarı en az okur kadar görünür kılmaktadır.

Dolayısıyla Iser’in yaklaşımı formalist kuramdan okur merkezli kurama geçiş alanı olarak görmek mümkündür. Üstelik Iser öznel okur deneyimine önem vererek anlamı bireysel olarak okurun metinle karşılaşması üzerinden, subjektif bir ürün olarak değerlendirmektedir ki bu durum sistematik bir metodoloji önerilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Hans Robert Jauss ve Stanley Fish’in kavramları sistematik bir yaklaşımın öne sürülmesi konusunda faydalı olacaktır.

Estetiğin algısı konusunun araştırılmasını teşvik eden Constance Okulu’nun da kurucularından olan Hans Robert Jauss, Okur-Cevap Kuramı bağlamındaki görüşlerini öncelikle tarih yazımı çerçevesinden tanımlar. Jauss’a göre edebiyat tarihinin bir dizi sabit olaydan oluşan değişmez bir yapı olduğu görüşü yanlıştır. O bu görüşe karşı çıkarak edebiyat tarihini *Literary History as a Challenge to Literary Theory* isimli makalesinde bir *alımlama tarihi* olarak tanımlar (1970). Jauss’a göre hiçbir edebi eser tarihte somut birer obje gibi tek başına, kendi varlığına sahip olarak bulunmaz. Yani, herhangi bir edebi eserin edebiyat tarihindeki yeri onu alımlayan kişinin varlığından bağımsız düşünülemez. Jauss’un altını çizmekte olduğu edebiyat tarihini belirleyen okuyucu deneyimi subjektif ve bireysel olan okur deneyimi değil,

kolektif olarak oluşturulan kümülatif bir okurluk deneyimidir. Bu deneyimi ve arka planı ifade etmek için *horizon of expectations*¹⁵ kavramını kullanır.

Jauss'un daha önce bahsi geçen makalesine göre okur karşılaştığı metni tek başına, bağımsız bir metin olarak algılamaz, daha önceden karşılaştığı eserler ve günlük hayatındaki deneyimlerle şekillenen sosyal arka planı, yani *beklentiler anlayışı* çerçevesinde değerlendirir. Okurun bu beklentilerinin metnin kendisiyle karşılaşması sonucu *estetik mesafe* oluşur. Söz konusu estetik mesafenin bir eserin değerinin ölçülmesi bakımından en önemli kavramlardan biri olduğunu öne sürer. Bu mesafe okurun beklentilerinin veya okur kitlesinin temelden değişmesiyle birlikte sürekli olarak değişir ve yeniden oluşur. Dolayısıyla edebiyat tarihinde herhangi bir eserin *yerini* kesin ve değişmez olarak belirlemek mümkün olmayacaktır. Çünkü her eser sürekli olarak yeniden değerlendirilmekte, okurun beklentileri çerçevesinde tekrar gözden geçirilerek belli bir konuma yerleştirilmektedir. Bu nedenle edebiyat tarihi sabit noktalardan oluşan bir koleksiyon olarak görülemez. Jauss'un kurmuş olduğu bağlamda bir edebi ürünün edebiyat tarihindeki yeri onu alımlayan kişilerin yani dönemin okurunun varlığından bağımsız olarak düşünülemez. Bu bağlamda günümüzde edebiyat tarihinin metodolojik olarak kurgulanması ve yeniden yazımı için yedi tez öne sürer:

- Alımlama tarihi hem eserin oluşumunu, yani yazma eylemini hem de okurun okuma deneyimini etkiler.
- Edebiyat tarihçisi okurun metne kattığı öznel olmayan elementleri de kavrayabilir.
- Bu iki durum, yorumlamayı mümkün kılan bir anlayış oluşturur.
- Alımlama*, tarihin her döneminde soru ve cevaplarla ilerleyen bir diyalog biçiminde yeniden kurulur.

¹⁵ Beklentiler anlayışı

-Edebiyat tarihçileri ve filozoflar bu ilişkiye hem tarihsel olarak değişimiyle birlikte hem de belirli bir tarihte sabit olarak bakabilirler.

-Okurun beklentileri değişir ve edebiyat tarihi bu değişimi kayıt altına alabilir.

-Edebiyat tarihi, genel tarihle ilişki içerisindedir.

Yani Jauss, tıpkı Barthes ve Foucault gibi bir edebi eserin kendi başına sahip olduğu, hatta belki de sakladığı bir anlamının olduğu düşüncesini reddederek okura söz hakkı verir. Bu doğrultuda kolektif olarak oluşmakta olan okur deneyiminin tarih boyu değişmesi nedeniyle okurluk deneyiminin, dolayısıyla bir eserin alımlanışının ve onunla bağlantılı olarak edebiyat tarihinin sürekli olarak değişeceğini iddia eder. Dolayısıyla, edebiyat tarihçilerinden beklentisi okurun beklentilerini, bu beklentilerin metinle çatışmasından doğan estetik mesafeyi algılayarak buradan hareketle dinamik bir tarih yazımına ön ayak olmasıyla birlikte bu değişimleri de kayıt altına almasıdır. Ancak Jauss'un görüşü, homojen bir okur kitlesi tanımlamaktadır. Bireysel olarak okurluk durumlarına odaklanmaması okur merkezli teorinin bireysel düşünceler ve öznel beğeni yargılarını incelemelerine dahil etmeyişiyle meşruluk kazansa da Jauss'un tanımladığı çerçevede tarihin belli dönemlerinde bütün okurların aynı beklenti, dolayısıyla okuma pratiğine sahip olduğunu iddia edebilir. Bu noktada tıpkı kendisi gibi öznellikten uzak, kolektif bir okurluk deneyimine odaklanmakla birlikte farklı toplulukların oluşabileceğini öne süren çağdaşı Stanley Fish'in terimleştirdiği *etkileşim toplulukları* kavramı (1976) oldukça faydalı olacaktır.

Interpreting the 'Variorum' isimli makalesinde vurguladığı üzere Fish'e göre anlam son üründe değil, sürecin kendisindedir ve okur anlamı metnin kendisinden çıkartmaz, üyesi olduğu *etkileşim* topluluklarının ona kazandırmış olduğu protokol ve kodların yardımıyla okuma esnasında yaratır. Kişi eğitimi ve mesleki pratikleri esnasında bu toplulukların bir parçası olur ve burada söz konusu stratejileri ve

kodları edinir. Dolayısıyla *etkileşim toplulukları* vasıtasıyla kazanılan okuma stratejilerinin evrenselliğinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Fish bir edebi metne karşı geliştirilen cevabın veya bu metni yorumlama biçimimizin benimsediğimiz teorilerle oluştuğu düşüncesine karşı çıkmaktadır çünkü teorilerin kendisinin pratiklerimizle geliştiğini savunur. Metinlerin çözülmesi gereken bilmeceleeri yoktur. Gerçek olan etkilenmenin ta kendisidir. Fish'e göre metnin içerisinde bir bilmece olduğunu kabul etmemiz durumunda dahi bu bilmeceleerin çözüme kavuşturulmak için değil deneyimlenmek için var olduklarını kabul etmeliyiz. Bu nedenle herhangi bir okumanın yanlışlığını saptamaya yönelik her girişim kaybetmeye mahkumdur. Fish'e göre metnin tek bir bakışta kavranabilecek, metne entegre edilmiş veya gizlenmiş bir anlamı olduğu düşüncesi hatalıdır. Bu anlayışın nihai hedefi bir anlamı saptayarak onda karar kılmaktır ve bu mümkün değildir. Anlamı oluşturan okuma deneyiminin ta kendisidir. Benzer *etkileşim toplulukları*ndan gelen iki okur bir metnin anlamı konusunda mutabık kalabilirler ancak anlaştıkları şey metnin anlamı değil, yazılma biçimi olacaktır (1976: 482).

Fish'e göre etkileşim stratejiler okuma eylemi bittikten sonra eserin değerlendirilmesi esnasında açığa çıkmazlar çünkü saf anlamıyla bir okuma eyleminden bahsetmek mümkün değildir. Onlar önceden kazandığımız pratiklerdir, metni algılama biçimimizi belirlerler. Birer okuma çeşididirler ve bu nedenle metinden doğmaz veya metne entegre edilmezler. Aksine metne şeklini ve anlamını veren onlardır. Bu nedenle salt anlamıyla yorumu değerlendirmek, yorumun değerini saptamaya çalışmak beyhude bir çabadır. Metnin değerini ve anlamını bu yorumlar, okuma esnasında oluştururlar (1976: 481). Bu yorumların her birisi benzer şekilde başarılı olduğunu öne sürerek kimilerinin daha başarılı olabileceğini kabul etmek gerektiğini belirtir ancak hangi yorumun daha başarılı olduğunu saptama işleminin

ayrıntılarını belirtmez. Kısacası Fish’e göre metin nihai anlamını içinde saklayan bir bilmece değildir. Anlamını okuruyla bulur. Söz konusu okur ise tek bir birey değildir, farklı eğitim ve mesleki pratiklerle bir araya gelerek bazı pratikler ve stratejiler benimseyen kolektif bir bütündür. Bu toplulukların üyeleri metne okuma eylemi esnasında grup içerisinde edindikleri stratejilerle yaklaşırlar ve metnin anlamını oluştururlar. Bu anlamlardan kimileri diğerlerinden daha “doğru” olabilse de salt doğrudan veya yanlıştan bahsetmek mümkün değildir.

Yazın pratiklerinden bahsederken metni oluşturma sürecinde yazarın ilk işinin okur kitlesine karar vermek, o kitleye en iyi şekilde hizmet edecek yöntemi belirlemek olduğunun altını çizmiştik. Devamında Barthes’ın okuyucunun doğumu için yazarın ölmesi gerektiği yönündeki görüşlerine değindik. Buradan hareketle Foucault’nun yazarın işlevini irdelemeye çalıştığı yazar-fonksiyonu kavramından bahsettik. Dolayısıyla henüz daha metin doğmadan önce okurun var olduğunu, metnin ortaya çıkışıyla birlikte ise yazarın yok olduğunu ve geriye yalnızca metin ile okurunun kaldığını ifade etmiş olduk. Ancak bu süreçte okuru bir birey olarak, şahsi ve öznel deneyimi üzerinden değerlendirmek gerek edebiyat tarihi gerekse edebiyat eleştirisi bakımından beyhude bir çaba olacaktır. Bu nedenle Jauss ve Fish tarafından kuramsallaştırılan, birey olan okurun öznelliğinin kolektif deneyim içerisinde kaybolduğu okur gruplarını okur-merkezli okuma pratiklerine dahil eden yöntem kabul edilir bulunacaktır.

Gerek Barthes ve Foucault tarafından yazara atfedilen yer, gerekse Jauss ve Fish’in edebiyat eleştirisinde okura yaklaşım konusunda önermiş bulunduğu yöntemler bize kuramsal anlamda bir temel sağlasa da unutulmamalıdır ki yayıncılık sektörüyle el ele giden edebiyat dünyası için okur aynı zamanda metnin *alıcısı* konumundadır. Bu nedenle başta yayıncılık sektörü tarafından sağlanan nihai ürünün

alıcısının okur olduğunu unutmamak gerekir. Bu nedenle özellikle bir sektör olarak görülebilecek; yazarı, yayınevlerini, basılı veya dijital yayınları, kitabevlerini ve edebiyat dünyasını etkileyen birçok aktörü etkileyen okuru anlamak yalnızca bir sektörün ihtiyaçlarını anlayarak ona hizmet etmek anlamına gelmez, aynı zamanda belirli bir dönemin edebiyat dünyasını çok yönlü bir biçimde kavrayabilmek anlamına da gelmektedir. Bu nedenle de okur üzerinden yapılacak analizler oldukça önemlidir.

Bu bağlamda okur-merkezli bir yaklaşım benimseyebilmenin ilk adımı okur gruplarını saptayarak onların eğilimlerini tanımlamak olacaktır. Ancak bilhassa Türk edebiyatı dahilinde edebiyat eleştirisi ve tarih yazımında okur merkezli yaklaşıma pek fazla yer verilmemesi nedeniyle okur üzerine yapılmış ayrıntılı araştırmalar bulunmamaktadır. Bu toplulukların tanımlanmasıyla onların stratejileri üzerinden yapılacak değerlendirmeleri edebiyat eleştirisine dahil etmek ve dinamik bir tarih anlayışına yer vermek öncelikle okur gruplarını tanımayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda benimsenecek disiplinler arası çalışmalar hem çok daha verimli olmaları açısından hem de daha isabetli sonuçlara daha hızlı ulaştırması bakımından oldukça kıymetlidir. Bu nedenle bir sonraki bölümde Türkiye genelinde “okurları” ele alan araştırmaları inceleyerek bu araştırmaların bulgularının edebiyat eleştirisine nasıl dahil edebileceği konusunda önerilerde bulunuyor olacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

Okur Temelli Araştırmaların İncelenmesi: Okur Kimdir?

...Authors reveal in their literary texts that they implicitly assent to, advocate for, or attack certain socio-political conditions or ideologies. We might think about how this applies to readers. Readers may neutrally accept a text, actively embrace it, or vehemently resist it for one reason or another¹⁶

(Sipe, 123).

Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi okur aynı zamanda eserin alıcısıdır. Okur merkezli edebiyat kuramları, Lawrence R. Sipe alıntısında da görüldüğü üzere, yazar kadar okuyucuyu da metnin yaratım ve dağıtım sürecinde incelemeye alır. Açıkça görülmektedir ki okur bir metnin üretiminde metni kabul ederek veya reddederek rol almaktadır. Bu nedenle de okurun bir metne yaklaşımı en az yazarınki kadar önemlidir. Okur merkezli edebiyat kuramının önerdiği gibi edebiyat tarihi yazımında ve edebiyat eleştirisinde okuru değerlendirmeye alabilmek için öncelikle okur grupları tanımlanmalı ve bu tanımlar üzerinden söz konusu *etkileşim*

¹⁶ Yazar edebi eserinde bazı sosyopolitik durumları veya ideolojileri üstü kapalı olarak kabul eder, onların savunuculuğunu yapar. Bunun okura nasıl yansıdığını düşünebiliriz. Okur bir metni nötr bir şekilde kabul edebilir, onu aktif olarak kucaklayabilir veya onu herhangi bir nedenden hararetle bir biçimde reddedebilir.

topluluklarının saptanmasıyla yapılacak analizler bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu nedenle belli tarihsel dönemleri ele alan ve okuma pratiklerini ayrıntılı bir biçimde saptayan araştırmaların varlığı okur merkezli araştırmalar için oldukça büyük bir önem arz ediyor. Bu araştırmaların benzer yöntemlerle düzenli aralıklarla yapılması belli grupların davranışlarını ve varsa bu davranışlarındaki değişimleri tarihsel bir düzlemde saptayabilmemiz açısından da oldukça önemli. Böylelikle Jauss'un *Literary History as a Challenge to the Literary Theory* isimli makalesinde öne sürdüğü dinamik edebiyat tarihi anlayışı da ortaya koyulabilir. Ancak Türkiye'de bu amaçla yürütülen ayrıntılı ve periyodik araştırmalar bulunmamaktadır.

Okur merkezli edebiyat eleştirisi çok yaygın bir uygulama alanı bulmadığı için söz konusu okur araştırmaların edebiyat kuramı çerçevesinde, bu alanın ihtiyaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmediğinden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Bu nedenle okuma kültürünün güncel durumunu saptayarak onu geliştirmek amacıyla yapılan araştırmalar yapılacak analizler için başlangıç noktası olabilmeleri açısından da oldukça büyük bir önem arz ediyor. Bulunduğumuz yıl itibariyle Türkiye genelinde bu amaçla ortaya koyulmuş ve sonuçları yayımlanmış iki araştırma olduğunu görmekteyiz. Bu bölümün ilerleyen sayfalarında öncelikli olarak inceleyeceğimiz, sonuçları 2011 yılında yayımlanan "Türkiye Okuma Kültürü Haritası" adlı TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından SONAR araştırma şirketine yaptırılan çalışma bu alanda yapılmış ilk araştırma olma özelliğini taşıyor. Bu araştırmanın örneklemini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından belirlenmiştir ve araştırma kapsamında 7 yaş ve üzeri 6000'den fazla katılımcıyla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011). Katılımcıların birtakım demografik bilgileriyle okuma pratikleri arasındaki ilişkileri saptamak amacındaki araştırma Türkiye'nin mevcut

okurluk durumunu anlayarak okuma kültürünün geliştirilmesi için atılabilecek adımların saptanmasıyla birlikte bir yol haritası çizilmesine imkan sağlaması için tasarlanmıştır. Bölümün devamında bulgularını ve yaklaşımını inceleyeceğimiz bu araştırma bir ilk olması açısından oldukça önemli olsa da daha öncesinde benzer bir çalışma bulunmaması nedeniyle karşılaştırma yapılmasına imkan tanımamaktadır. EUROSTAT verileri üzerinden 2007 ve 2011 yılları genel okuma istatistiklerine ulaşılabilse de bu verinin ayrıntılı bir veri olmaması yalnızca genel bir tablo çizilmesi konusunda yardımcı olabilmektedir.

Türkiye’de okuma kültürünün saptanması, okuma gruplarının tanımlanarak incelenmesi adına yapılan ikinci araştırma ise Okuma Kültürünü Yaygınlaştırma Platformu (OKUYAY) tarafından KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketine 2019 yılında yaptırılan ve bulguları ilk kez 2019 yılı İstanbul Kitap Fuarı’nda açıklanan “Türkiye Okuma Kültürü Araştırması” başlıklı çalışmadır. 2011 yılında yayımlanan benzer amaçlı araştırma gibi katılımcılarla yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirilmesiyle tamamlanan bu araştırmanın bulguları da bölümün ilerleyen safhalarında irdeleniyor olacak.

Her ne kadar Türkiye’de okuma pratiklerini anlayarak tanımlamaya dair iki ana araştırma olduğunu belirtsek de okurluk durumunu ve okur kitlesinin zaman içerisindeki değişimini gözlemlemek adına farklı kurumlar tarafından derlenen birtakım istatistiklerin kullanması, bu verileri demografik bilgilerle karşılıklı olarak okuyarak genel hatlarıyla bir profil çizilmesi mümkün olabilir. Örneğin TÜİK’in 1972 yılından itibaren yayımlamaya başladığı kütüphanecilik istatistikleri kitaba erişim ve kitapla etkileşim konularında fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir. İçeriğinde kütüphanelerin sayıları, ülkedeki dağılımları ve türleri, bulundurdıkları materyal sayıları, kütüphane üye ve kullanıcı bilgileri, kütüphaneden ödünç alınan

materyal istatistikleri gibi bilgiler bulunan bu veri seti özellikle yaşanan il, yaş, eğitim durumu gibi demografik bilgilerle karşılıklı olarak incelendiğinde kütüphane kullanıcısı olan okur alt grubuyla ilgili tarihsel bir veri sağlayabilir (TÜİK). Ancak bu verinin yalnızca kütüphane kullanımına ışık tutacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle yalnızca bu veriden yapılacak çıkarımlar okurluk durumuyla ilgili doğrudan bir çıkarımda bulmamızı mümkün kılmayacak, oldukça geniş kapsamlı varsayımlarda bulunmamıza neden olacaktır.

Yine TÜİK tarafından yayımlanan Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) istatistikleri yıllara göre basılan kitaplarla ilgili sayısal veri sağlaması itibariyle yayıncılık sektörünün özellikle üretim safhasıyla ilgili öngörü kazanmamıza yardımcı olabilir. Bu verinin Türkiye Yayıncılar Birliği (TÜRKYAYBİR) tarafından yıllık olarak yayımlanan ve kitap satış istatistiklerini ayrıntılarıyla belirten Kitap Pazarı Raporu'yla birlikte okunması demografik bilgilerle karşılaştırma imkanı sağlayamayacağı için okur gruplarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermek konusunda yeterince etkili olmasa da belli bir zaman periyodunda genel okur kitlesinin eğilimlerinin belirlenmesi ve nicel olarak yayıncılık sektörünün durumunun saptanması açısından faydalı olacaktır. Benzer bir şekilde İdefix, D&R, BKM Kitap gibi kitapçıların özellikle internet satış rakamlarını baz alarak oluşturmakta oldukları ve web siteleri üzerinden paylaşılan interaktif okuma haritaları yalnızca il bazında, bir tedarikçiden satın alınan kitapların bilgisini verse de büyük okur kitlelerine hizmet verdiği ve ülkenin her yerinden erişime açık olduğu düşünüldüğünde genel okur eğilimlerini anlamak açısından faydalı olabilmektedir. Söz konusu satış kanalları gibi birçok farklı zincir mağazanın ve bunlara ek yayınevlerinin satış istatistiklerini paylaşması okur kitlesinin eğilimlerindeki

değişimi anlamamız açısından faydalı olabilir ancak maalesef bu verilere ulaşmak mümkün olmuyor.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz örneklerle ek olarak birçok farklı değişkeni bir arada gözlemleme imkanı sağlaması açısından OECD tarafından katılımcı ülkelerin on beş yaşındaki öğrencilerini kapsayacak şekilde dört yılda bir gerçekleştirdiği PISA testi spesifik bir okur grubu için çıkarımlarda bulunmamız konusunda oldukça faydalı olabilmektedir. Öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra yaşam koşullarını irdeleyen bir anket çalışmasını da içermesi nedeniyle PISA testi hem bir ülkenin yıllar içerisindeki değişimini gözlemlememiz bakımından hem de aynı dönemde dünyanın farklı bölgelerindeki çocukların durumunu ve tercihlerini karşılaştırmalı olarak gözlemleyebilmemiz bakımından oldukça anlamlı veriler sağlayabilir.

Her ne kadar okuma kültürünü anlamaya adanmış kapsamlı ve uzun soluklu araştırmalar olmasa da belli dönemlerde özellikle özel araştırma firmaları tarafından yapılan hayat standartlarını anlamaya yönelik araştırmalarda bireylere evlerinde bulunan kitap sayısı, kitap satın alma tercihleri, boş zamanlarını geçirmek için yaptıkları aktiviteler gibi konularda tercih ve davranışlarını anlamaya yönelik olarak yöneltilen sorular dolaylı yoldan da olsa veri sağlaması açısından oldukça kıymetli. Çalışmanın bu bölümünde *etkileşim topluluklarının* belirlenerek incelenmesi açısından farklı istatistiki göstergelerin nasıl kullanılabileceğiyle ilgili genel bir bakış sunulmak istendiğinden bu karşılıklı veri okuma çalışması ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmeyecektir. Ancak okur gruplarını saptamaya yönelik kapsamlı araştırmaların bulgularının edebiyat sektörünü anlama, okur gruplarını irdeleme ve bu yolla analizlerde bulunma konusunda incelenecektir. Bahsi geçen iki araştırmanın değerlendirilmesi bilhassa okur gruplarını edebiyat eleştirisi dahilinde

gözlemleyebilmek adına inceleyen biz araştırmacıların ihtiyaç duyacağı veri türlerinin değerlendirilebilmesi amacıyla oldukça faydalı olacaktır.

A. Türkiye Okuma Kültürü Haritası – 2011

Türkiye Okuma Kültürü Haritası TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye'nin okur profillerinin ve eğilimlerinin saptanması amacıyla SONAR araştırma şirketine yaptırılmıştır (TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011). Örneklemi TÜİK tarafından belirlenen araştırmada 26 ilden 7 yaş ve üzeri 6212 kişiyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın öncelikli hedefi Türkiye'nin okur profilini yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, eğitim düzeyi, gelir durumu, anne-baba eğitim seviyesi gibi değişkenlerle karşılaştırmalı olarak saptayarak çalışmanın sonuçları doğrultusunda okuma kültürünün artırılmasına dair geliştirilecek proje ve politikalara zemin hazırlamaktır.

Sonuçları 2011 yılında bir rapor olarak yayımlanan araştırmanın ilk bulgusu kitap okuyan kitlenin %45,3'ünün kitap seçimlerini rastgele yaptığı ve herhangi bir düzene bağlı kalmaksızın okuduğudur (2011: 6). Ancak raporun başlangıcında kitap okuduğunu beyan eden kitleye dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yani bu verinin işaret ettiği kitlenin kim olduğu konusunda net bir bilgi elde edememekteyiz. Bu bilgi kendisini okur olarak tanımlayan kesimin davranışını ifade ediyorsa öncelikle kendisini okur olarak tanımlayan kitle hakkında bilgi sahibi olmamız bu verinin ifade gücünü artıracaktır. Eğer bu veri katılımcıların tamamını kapsayan bir davranış ifade ediyorsa genel okuma sıklığı üzerinden kırılmaların gösterilmesi veriyi daha anlamlı kılacaktır. Ancak her iki durumda da söz konusu kitlenin hangi demografik bilgiler ışığında kümelendiğinin saptanması ilk etapta okurluk algısı hakkında fikir sahibi olabilmemiz açısından oldukça önemli olsa da raporda bu

bilgiyi gözlemlene fırsatı bulamıyoruz. Rapor daha sonra katılımcıların hangi kesiminin üzerinden saptandığından emin olamadığımız bu %45,3'lük kitlenin dışında kalan, yani kendisini “seçici ve düzenli okur” olarak niteleyen alt grubun farklı demografik bilgiler ışığında kırılmalarına yer veriyor. Bu bilgiye göre düzenli ve seçici okuma pratiklerine sahip olduğunu belirten kitlenin demografik bilgiler ışığında dağılımı şöyle:

Aylık geliri 5000 TL'den fazla olanlar: %41,2

Kamu çalışanları: %36,8

7-14 yaş grubu bireyler: %35,4

Yalnız yaşayanlar: %32,4

Yaşamının büyük bir kısmını kentlerde geçirenler: %30,5

Eşi hayatta olmayanlar: %30,1

Kadınlar: %29,1

Bekarlar: %29

Evinde İnternet Bağlantısı bulunanlar: %26,4 (2011: 6)

Raporun devamında da gözlemlenebileceği gibi rapor bir değişkenin etrafında demografik bilgiler çerçevesinde tanımlanmış alt grupları belirtirken birbirlerini kapsayan veya dışlayan oranları belirtmeden, sınırları belirsiz bir ifadeyle tanımlıyor. Örneğin eşi hayatta olmayan katılımcılar ile bekar katılımcılar grupları katılımcıların medeni durumuna işaret ederken ve birbirinden bağımsız olarak düşünülebilecekken bekarlar, yalnız yaşayanlar ve kadınlar alt gruplarının birbirini kapsayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Benzer bir şekilde 5000 TL'nin üzerinde geliri olanlar ile evinde internet bağlantısı bulunanlar alt gruplarının birbiriyle ilişkisi düşünüldüğünde verinin işaret ettiği demografik grup tam olarak saptanamamakta, verinin ifade ettiği sonuç net bir biçimde anlaşılamamaktadır. Raporda cinsiyet,

medeni hal, meslek, gelir düzeyi, ev içi teknoloji erişimi gibi birçok farklı değişkenin irdeleniyor olması alt grupların saptanması açısından oldukça faydalı olabileceken bu alt gruplardan birbirini kapsayan ve dışlayanların birbirinden bağımsız bir şekilde raporlanmaması söz konusu kitlelerin tercih ve yönelimleri anlamamız konusunda yardımcı olmamaktadır.

Raporun bir sonraki bulgusu bir materyal olarak kitabın diğer basılı medya türleri karşısında tercih edilme oranını saptamaya yönelik. Rapora göre en çok okunan basılı materyal %54'lük okunma oranı ile kitap (2011: 7). Ancak yine bir önceki veride de gözlemlediğimiz gibi bu oranın da katılımcıların hangi bölümünün tercihleri üzerinden ortaya koyulduğundan emin olamıyoruz. Kitap okumayı en çok tercih eden alt grupları tanımlayan rapora göre yazılı materyaller içerisinde en çok kitabı tercih eden alt grup, %94,1'lik oranla yılda elli birden fazla kitap okuyan kesim ancak okur kitlesi içerisinde yılda elli birden fazla kitap okuyanların oranını gözlemleyemiyoruz. Bu alt grubu sırasıyla 7-14 yaş grubu (87,5), öğrenciler (%78,2), seçici ve düzenli okuyanlar (%74,7), kalabalık aileler (%69,9), bekarlar (%68,3), aylık geliri 5000 TL'den yüksek olanlar (%67,6), kadınlar (%60,8), yaşamının büyük bir bölümünü kentlerde geçirenler (%57,7), yaşamının büyük bir bölümünü kasabalarda geçirenler (%57,5) grupları izliyor (2011: 7). Bu oranlara bakıldığında da bir önceki veride gözlemlenen durum dikkat çekiyor. Okur olarak tanımlanan kitlenin belirsizliğine eklenen kitap okumayı tercih edenler oranları ile birbirini kapsayan alt grupların bir arada ifade edilmesi raporun ortaya koyduğu tabloyu ve bu tablonun işaret ettiği kırılma noktalarının anlaşılabilirliğini olumsuz yönde etkiliyor.

Rapor yılda ortalama 7,2 kitap okunduğuna dikkat çekerken alt grupların okuduğu kitap sayılarına da yer veriyor. Rapora göre okuduğu kitap sayısı ortalama

olarak en yüksek olan alt grup yılda ortalama 14,5 kitap ile seçici ve düzenli okuyanlar olurken en az okuyanlar yılda ortalama 7,1 kitap ile erkekler alt grubu oluyor (2011: 8). “Seçici ve düzenli okuyanlar” alt grubunu tanımlayan özellikleri bilmiyor olmamız bu verinin de temsil gücünü olumsuz yönde etkiliyor.

Bir sonraki bölümde ise bireylerin okuyacakları kitabı seçerken kararlarını etkileyen faktörler irdeleniyor. Rapora göre okurları en çok etkileyen faktör kitapların tavsiye edilmesi ancak kimin tavsiyesi üzerine tercih edildiği belirtilmiyor. Bu değişkenin bir sonraki alt başlıkta inceleyeceğimiz KONDA raporunda da irdeleniyor. 2011 yılında yapılan araştırmaya göre okurların kitap tercihlerini etkileyen faktörler şöyle:

Kitap adı: %25,6

Dergi/gazetelerin kitap ekleri: %23,7

Kitapevlerini gezme: %14,4

Yazarların popülerliği: %14,3

Kitap kapak tasarımı: %13,2

İnternet sitelerindeki/bloglardaki kitap tanıtım yazıları: %12,8

TV’deki kitap tanıtımları: %11,6

Yayınevinin tanınmışlığı: %3,6 (2011: 9)

Aslında okurun okuma tercihlerini belirleyen faktörlerin irdelenmesi bilhassa ciddi bir “tavsiye” faktörüne işaret etmesi nedeniyle etkileşim gruplarını incelemek üzere oldukça faydalı olabilirdi. Ancak sorunun yöneltme biçimi ile kabul edilen cevapların biçiminin net bir biçimde belirtilmemiş olması bu verinin temsil gücünün azalmasına neden oluyor. Örneğin okurların kulak vererek okuma tercihlerine karar vermelerinde en etkili olan tavsiyeler kimlerden geliyor? Burada aile, arkadaşlar gibi sosyal çevreyi mi yoksa dergi, televizyon önerileri gibi “otoritelerden” gelen

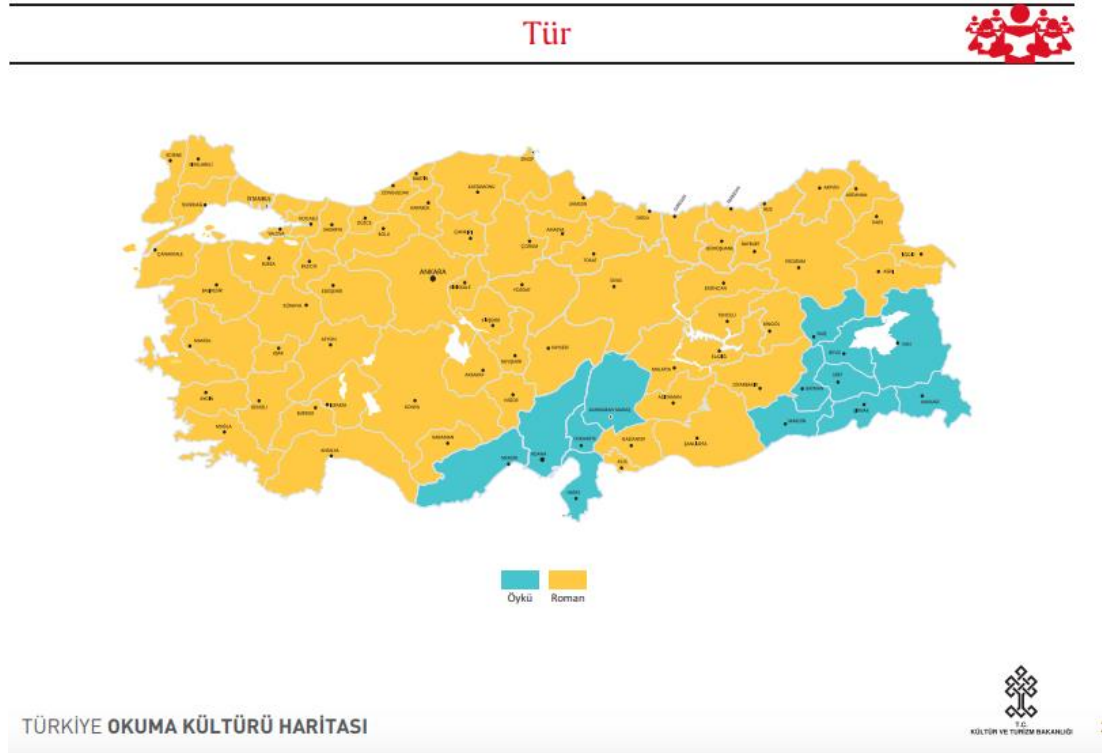
önerileri mi kabul ediyorlar? İnternet kaynakları veya gazete dergi eklerinde bulunan kitap eleştirileri, kitap listeleri mi dikkat çekiyor, yoksa yalnızca reklamlar mı?

Okurların fikirlerine başvurdukları spesifik kaynaklar var mı? Kitabevlerinde verdikleri tercihlerini ne etkiliyor? Dergi/gazete ekleri, internet siteleri ve bloglardaki tanıtım yazıları, televizyon reklamları veya kitabevlerinde özellikle öne çıkarılan yayınlara karşı okurun tepkisinden yola çıkılarak reklam ve promosyonun etkileri gözlemlenebilir ancak hem bu faktörü etkileyen değişkenlerin oransal dağılımındaki sorunlar nedeniyle hem de söz konusu davranışların ayrıntılarının belirtilmemesi nedeniyle buradan bir çıkarımda bulunmak da oldukça güçleşiyor.

Rapora göre okurların büyük bir bölümü kitap seçiminde yayınevi temelli bir tercih yapmıyor (2011: 11). Benzer bir şekilde düzenli olarak bir yazarı takip ettiğini beyan eden katılımcıların oranının da oldukça küçük olduğu gözlemleniyor. Bu alt başlıklarda incelenen değişkenlerin oransal olarak oldukça küçük bir yer tutması temsil gücü bakımından oldukça zayıf olmalarına neden oluyor. Okurlara düzenli olarak takip ettikleri yazarlar sorulduğunda ise yaygın cevapların Ömer Seyfettin, Ayşe Kulin, Orhan Pamuk, Elif Şafak, Canan Tan, Yaşar Kemal ve Dostoyevski olduğu gözlemleniyor (2011, 10). Ancak buradan hareketle okurların okuma pratiklerinde yoğunluklu olarak edebi eserleri tercih ettiği çıkarımında bulunmak yerinde olmayacaktır çünkü söz konusu yazarları okuduğunu beyan eden katılımcıların okuma pratikleriyle ilgili daha kapsamlı bilgilere ulaşamıyor, bu yazarların nasıl bir soru biçimine cevap olarak dile getirildiklerinden emin olamıyoruz. Yine de araştırmaya katılan kişilere “yazar” sorulduğunda edebi metin yazarlarının isimlerini vermeleri okur gruplarını saptamak amacındaki bir araştırmacı için faydalı olabilir.

Raporun bundan sonraki bölümünde çalışmaya da ismini veren okuma haritalarını gözlemliyoruz. Bu bölümde katılımcıların boş zamanlarını geçirmek için yaptıkları aktiviteler, yıl içerisinde okudukları ortalama kitap sayısı, ders kitapları hariç sahip oldukları kitap sayısı, kitapların konusu ve teması ve son olarak türü bakımından toplanan verilerin coğrafi olarak dağılımını gözlemliyoruz. Söz konusu göstergelerin coğrafi dağılımla ifade edilmesi, yani haritalandırma çalışması sözü geçen verilerin bir anlık bakışla anlaşılabilir hale gelmesi bakımından algılanmasını oldukça etkili olabilecekken bulguların ifade ettiği değişkenlerin yine net bir biçimde belirtilmemesi, alt grupların ve bu tercihleri ifade eden katılımcıların oranlarının net bir biçimde ifade edilmemesi maalesef bu haritaların da anlamlı bir gruplandırmayı işaret etmek bakımından başarısız olmasına neden oluyor.

Bu durumu gözlemlemek üzere aşağıda bulunan harita incelenebilir. Bu harita katılımcıların tercih ettikleri edebi tür dağılımlarını göstermekte:

Figür 1: Okuyucuların Edebi Tür Tercihi Haritası (TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011: 20)

Harita ilk bakışta katılımcıların çok büyük bir bölümünün roman yerine öykü tercih ettiğini ifade ediyor. Ancak ilk bakışta yapılan bu çıkarım yanıltıcı olabilir. Öncelikle bu veriye ulaşılmasını sağlayan sorunun sorulma biçiminin belirtilmemesi ve bu cevabın katılımcıların diğer pratikleriyle ilişkisi içerisinde nerede durduğunun gözlemlenememesi buradan kesin bir çıkarımda bulunmanın önüne geçiyor. Örneğin soru hangi alt gruplara yöneltildi? Soru iki seçenekli bir biçimde mi soruldu? Hangi alt başlık altında, hangi tercihlerle bağlantılı olarak soruldu? Bu ve benzeri bilgilerin eksikliği verinin anlaşılabilirliğini, dolayısıyla temsil gücünü zedeliyor.

İncelediğimiz bu rapor bir ilk olması açısından ve TÜİK'in desteğiyle profesyonel bir araştırma şirketi tarafından Kültür Bakanlığı için yapılmış olması açısından oldukça önemli. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü öncülüğünde yapılan ve Türkiye'de okuma kültürünün yaygınlaştırılması adına geliştirilecek politikalara zemin olması açısından yürütülen bu çalışma ortaya çıkışı itibarıyla oldukça kıymetli olsa da kullanılan metodolojinin net bir biçimde ifade edilmemesi, veri raporlama esnasında kullanılan yöntemlerin şeffaf bir biçimde paylaşılmaması ve veri işlenmesi esnasında kullanılan stratejilerin belirsiz olması nedeniyle Türkiye'deki okur profillerini anlamamız bakımından maalesef açıklayıcı olamıyor. Geliştirilecek politikalara zemin oluşturması açısından yapılan bu çalışmaya Türkiye'de okuma kültürünü yaygınlaştırmak üzerine 2018 yılında gerçekleştirilen ve Kültür Bakanlığı tarafından da desteklenen Çalıştay'da bu araştırmaya veya benzeri yakın dönemli herhangi bir araştırmaya atıfta bulunulmaması da bu konudaki eksikliğin altını çiziyor. Yine de Türkiye Okuma Haritası, bu konu üzerine yapılmış ilk spesifik çalışma örneği olması ve farklı pratikleri vurgulayan kapsamlı bir data set yaratması nedeniyle oldukça önemli.

B. Türkiye Okuma Kùltürü Araştırması – 2019

Türkiye'nin okuma kùltürünü kapsamlı bir biçimde araştırarak saptamak amacıyla düzenlenen ikinci çalışma Avrupa Birliği Sivil Toplum Sektörünün Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı kapsamında Türkiye Yayıncılar Birliği'ne verilen hibe ile kurulan OKUYAY Platformu öncülüğünde tamamlandı. Okuma kùltürünün mevcut durumunu saptayarak yaygınlaştırılması için politika önerilerinde bulunmak amacıyla oluşturulan ve çalışma süresince bir takım pilot projelere öncülük eden OKUYAY, öncelikle okuma kùltürünün güncel durumunu ayrıntılı bir şekilde saptamak amacıyla bir anket çalışması düzenledi. Yapılan ihaleyi kazanması sonucu KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketi tarafından üstlenilen araştırma, 2019 yılının Eylül ayında 29 ilde 15 yaş ve üzeri toplam 2929 kişiyle yüz yüze görüşmeler sonucunda tamamlandı (2019, 7). Araştırmanın ilk bulguları 2019 Kasım ayında gerçekteşen İstanbul TÜYAP Kitap Fuarı'nda tanıtıldı. Örneklemi Türkiye nüfusunu temsil edecek biçimde oluşturulan araştırmada katılımcıların demografik bilgileriyle ilişkili olarak günlük hayat pratikleri (internet ve sosyal medya kullanımı, anadil, hayat tarzı, teknoloji sahipliği, haber kaynağı tercihi, kùltürel etkinliklere katılım vs.), okuma demografileri, kitap tercihleri, okuma algıları ve son olarak kùtùphane ve kitapevlerine yaklaşımlarına dair tutumları sorgulanmıştır.

Araştırmanın nihai hedefi tıpkı 2011'de yapılan araştırma gibi Türkiye'nin mevcut okur profilini saptayarak bu profilin eğilimlerinin anlaşılması üzerinden okuma kùltürünün geliştirilmesi için yapılacak çalışmalara bir zemin hazırlamaktı.

Türkiye'de yaygın katılım sağlanan tek okuma kùltürü araştırmasının 2011 yılında tamamlandığından bahsetmiştik. Ancak bu araştırmanın örnekleminin OKUYAY Platformu tarafından KONDA'ya yaptırılan araştırmadan farklı olması gibi bir takım yöntemsel uyumsuzluklar nedeniyle KONDA, araştırmasına referans

noktası olarak bu araştırmayı değil, 2008 yılında tamamlamış olduğu “Hayat Tarzları” çalışmasının sonuçlarını alıyor. Bu iki anket çalışması baz alındığında 11 yılda Türkiye’de kitap okuduğunu ifade eden kitlenin %30’dan %64’e çıktığı gözlemleniyor (2019,12). Cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve mesleği kapsayan demografik alt gruplar göz önünde bulundurulduğunda artış görülmeyen hiçbir alt grubun olmadığı gözlemlenirken en büyük artışın 15-32 yaş grubunda görüldüğü söylenebilir. 2008’de tamamlanan “Hayat Tarzları” anketinde 15-32 yaş grubunun %42’si kitap okuduğunu beyan ederken 2019’da tamamlanan Okuma Kültürü anket çalışmasında bu oranın %78’e çıktığı gözlemleniyor. Son üç ayda hiç kitap okumadığını beyan eden kitlenin ise 2008’de %70 olduğu ancak 2019’daki araştırmada bu oranın %36’ya düştüğü gözlemleniyor (2019, 12).

İki araştırmada da söz konusu oranlar kişilerin doğrudan beyanları temel alınarak belirleniyor, dolayısıyla bu oranların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı sorgulamaya açık olabilir ancak yine de toplumun daha büyük bir kesiminin kitap okuduğunu beyan ediyor olması okumaya karşı algının pozitif yönde geliştiğini göstermesi açısından oldukça önemli. Yani, çalışmanın bu noktasına kadar bireylerin cevaplarının davranışla desteklenip desteklenmediğinden emin olamayarak bunun yalnızca bir beyan olduğu öne sürülebilir ancak bu yine de bize okur gruplarıyla ilgili önemli bir bilgi vermektedir.

2019 tarihli araştırma da tıpkı 2011’de yürütülen araştırma gibi katılımcıların kitap satın alma ve okuma kararı vermekte hangi faktörlere daha fazla önem verdiğini sorguluyor. Bu soru karşısında katılımcıların %30’u kitap okumadığını, %34’ü ise kitap satın almadığını beyan ediyor. Kitap okuduğunu ve satın aldığını belirten katılımcılara satın alma ve okuma kararlarını verirken onları etkileyen faktörlerin neler olduğu sorulduğunda şu yanıtlar alınıyor:

Kitap Seçimi Etkenleri		Kitap Satın Alma Etkenleri	
Konusu	%34	Konusu	%30
Arkadaş Tavsiyesi	%26	Arkadaş Tavsiyesi	%25
Türü	%16	Yazarı	%15
Yazarı	%14	Türü	%14
Hakkında İnternette Yazanlar	%8	Hakkında İnternette Yazanlar	%8
Çok Satanlarda Olması	%6	Çok Satanlarda Olması	%6
Hakkındaki Sosyal Medya Paylaşımları	%4	Hakkındaki Sosyal Medya Paylaşımları	%4
Fiyatı	%3	Fiyatı	%5
Kitabevi Çalışanı Tarafından Tavsiye Edilmesi	%2	Kitavebi Çalışanı Tarafından Tavsiye Edilmesi	%2
Kitabın Yayınevi	%1	Kitabın Yayınevi	%2

Tablo 1: Kitap Seçimini ve Satın Alımını Etkileyen Faktörler (2019: 15,16)

Öncelikle kitap satın alma ve okuma tercihlerini etkileyen faktörlerde hem sıralama bakımından hem de oransal bir denklik olması verinin kendi içerisinde tutarlı olduğunu gösteriyor. 2011’de gerçekleşen araştırmada okurların kitap tercihlerini en çok etkileyen faktörün tavsiye olduğunu görmüş (2011, 7) ancak bu tavsiyenin kaynağını inceleme fırsatı bulamamıştık. KONDA araştırmasında ise okuyucuların büyük bir bölümünün kitabın konusuna göre seçim yaptığı gözlemleniyor. Bu noktada okur gruplarının metinle etkileşim stratejilerini anlamak amacındaki araştırmacıların analizleri için bu tercihlerle ilgili daha ayrıntılı verilerin sağlanması faydalı olabilir. Örneğin okuyucunun kitabın konusunu nasıl değerlendirdiğini sorgulamak okumaya yaklaşımının anlaşılması konusunda oldukça faydalı olabilir. Okur belli bir tema etrafında araştırma yaparak, yani okumak istediği konudan yola çıkarak belli kitaplara mı ulaşıyor, yoksa bir şekilde ona ulaşan kitaplardan konusunu tercih ettiği kitapları mı seçiyor? Bu sorunun cevabı bize hem genel eğilimleri hem de öznel okur gruplarının stratejilerini anlamamız bakımından yardımcı olabilir. Okuyucunun tercihlerini en çok etkileyen ikinci faktörün arkadaş tavsiyesi olması da etkileşim toplulukları bakımından da oldukça önemli bir bilgi. Kategorilerin geneline baktığımızda kitabevi çalışanlarının tavsiyeleri dışında başka hiçbir faktörün bireylere doğrudan bir öneri biçiminde sunulmadığını görüyoruz. Ancak arkadaş çevresinin tavsiyeleri bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda karşılaştıkları sosyal medya paylaşımları ve yine kendi tercihleriyle okudukları

internet değerlendirmeleri söz konusu etkileşim topluluklarının öncelikle önemini anlamamız daha sonrasında ise onları değerlendirerek çıkarımlarımızda bulunmamıza destek olması bakımından oldukça önemli.

Anketin bir sonraki odak noktası kitap satın alma tercihleriyle ilgili.

Katılımcılara kitap satın almak için tercih ettikleri mecralar sorulduğunda katılımcıların %36'sı kitap satın almadığını belirtirken kitap satın aldığını belirten katılımcıların %28'i bağımsız kitapçıları tercih ettiğini belirtiyor. Ancak özellikle kitap satın alma sıklığı fazla olan okurların zincir mağazaları ve internet sitelerini çok daha fazla tercih ettiği gözlemleniyor. Bağımsız kitapçıları okurların %24'ünü tercih ettiği zincir kitapçılar, %18'inin tercih ettiği internet satış siteleri ve %14'ünün tercih ettiği sahaflar izliyor. Katılımcıların %18'i yılda en az bir kez kitap aldığını belirtirken %17'si altı ayda bir, %20'si ayda bir ve %4'ü haftada bir kez kitap satın aldığını ifade ediyor (2019, 17). Katılımcıların %16'sının evinde 100'den fazla kitap bulunurken %7'sinin evinde ise hiç kitap bulunmuyor. Katılımcıların %42'sinin ise evinde 20-100 arasında kitap bulunuyor (2019, 19).

Araştırmada katılımcılara kitap satın alma ve okuma alışkanlıklarına ek olarak evlerinde bulunan kitap sayıları hakkında sorular soruluyor olmasının konuyu farklı açılardan neden ve sonuç ilişkisi içerisinde gözlemleyebilmemize ek önemli yararlarından bir tanesi de katılımcıların beyanlarının farklı boyutlardan doğrulanarak değerlendirilmesine imkan tanıyor olması. Örneğin katılımcılara kitap okuyup okumadıklarının yanı sıra son üç ayda okudukları kitap sayısının sorulmasından sonra son okudukları kitabın ne olduğu açık uçlu bir soru biçiminde sorulduğunda bu hem daha önceden yöneltilen sonuçların bir bağlama oturtulması konusunda yardımcı oluyor hem de sorunun önceden belirlenmiş seçenekleri veya kendi içerisinde yönlendirici bir yanının olmayışı ile birlikte okurların kitap

tercihlerine dair gerçekçi bir örneklem de oluşturulmuş oluyor. Çalışmada bu soru üzerine katılımcıların %47'si son okudukları kitabın ismini belirtmezken %53'ünün bir kitap adı belirttiği gözlemleniyor (2019, 20). Çalışmanın başında kitap okuduğunu beyan eden katılımcıların toplam katılımcılara oranının %64 olduğunu tekrar belirtmek faydalı olacaktır. Buna ek olarak okuduğu son kitabın adını belirten 1561 katılımcının 1000'den fazla farklı kitap adı belirtmesi soruya cevap veren kimselerin belli isimlerden veya gündemlerden etkilenebileceği yönündeki düşüncüyü de bertaraf ediyor (2019, 20).

Söz konusu kitap isimlerinin açık uçlu olarak alınmasıyla birlikte okurların güncel tercihlerine dair gerçekçi bir örneklem elde edebileceğimizden bahsetmiştik. Katılımcıların belirtmiş olduğu kitap isimleri türlere ayrıldığında en çok okunan türün %30'luk bir oranla kurgu kitaplar olduğu gözlemleniyor. Bu oranı %8 ile inanç kitapları, %7 ile ise kurgu dışı kitaplar takip ediyor. Kitapların geri kalanının kişisel gelişim, akademik kitaplar, çocuk kitapları, tarih ve bu kategorilerden herhangi birisine girmeyen muhtelif kitaplardan oluştuğu gözlemlenebiliyor (2019,20). Burada çocuk kitaplarının yalnızca %1'lik bir oranda yer kaplaması dikkate değer ancak çalışmanın katılımcılarının 15 yaş üzeri kesim olduğu göz önünde bulundurulduğunda çocuk kitapları okuduğunu beyan eden kesimin bu kadar küçük olması anlaşılır bulunacaktır. Ancak bu konu, çocuk ve kitap ilişkisinin irdeleneceği bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Daha önce farklı sorulara verilen yanıtların bir arada okunmasıyla birlikte farklı okur grupları tanımlanabileceğinden, bu okur grupları üzerinden yapılacak analizlerle anlamlı sonuçlara ulaşarak politika geliştirilmesine ön ayak olunabileceğinden bahsetmiştik. Bu doğrultuda KONDA, anket sorularına verilen genel yanıtları demografik profillerle bir arada değerlendirerek katılımcıları

araştırmanın birincil amacına uygun bir biçimde okuyanlar, okuyabilirler, eskiden okuyanlar ve hiç okumayanlar biçiminde dört ana grup altında topluyor. Temel amacı geliştirilecek projelere zemin hazırlamak olan bu araştırma yapmış olduğu sınıflandırma sayesinde odak grupları oluşturarak üzerinde çalışılabilecek konuları ortaya koyuyor.

Bu doğrultuda KONDA'nın belirlemiş olduğu dört ana kategorinin genel özellikleri ise şöyle:

OKUYANLAR %42,3	OKUYABİLİRLER %18,8
Bu grupta bulunan herkes kitap okuyor. Kitap seçmek için en az bir sebep belirtiyor. %85'inin 5'ten fazla kitabı var. %80'i son okuduğu kitabın adını belirtiyor. Üçte biri 24 yaşın altında. Dörtte biri ise öğrenci.	Potansiyel okuyucu olarak tanımlanabilirler. %60'dan fazlası yılda en az bir kitap alıyor. %50'si son okuduğu kitabı belirtiyor. Kitap okumadığını söylese bile kitap seçmek için sebep belirtiyor.
ESKİDEN OKUYANLAR %16,4	OKUMAYANLAR %22,5
%67'si 33 yaşın üzerinde. %15'i kitap okuduğunu belirtiyor ancak çoğunlukla inanç kitabı adı veriyor. Yarısı hiç kitap almıyor. Yarısı son üç ayda hiç kitap okumamış. Üçte biri son üç ayda bir kitap okumuş	Okumakla ilgili bir pratikleri yok. Çok azı okudukları son kitabın adını belirtiyor. Mesleki olarak da okuma yapmıyor. %80'i lise altı eğitilmiş. %20'si okula hiç gitmemiş.

Tablo 2: Verilerin Bir Arada Değerlendirilmesiyle Oluşturulan Alt Gruplar (2019, 21)

KONDA'nın yürütmüş olduğu çalışmanın biz okur merkezli araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için en büyük kazanımlarından bir tanesi de bu sınıflandırma. Bu sınıflandırma öncelikle farklı verileri bir arada okuyarak alt grupları tanımlama çalışması için bir örnek olarak görülebilir. Öncelikle farklı değişkenleri göz önünde bulundurarak kitap okuduğu düşünülen ve toplumun %42,3'ünü oluşturduğu öngörülen alt grubun üçte birinin 24 yaşın altında, dörtte birinin ise öğrenci olması okuma pratiklerinin genç kesimde çok daha yaygın

olduğuna işaret ediyor. Buna ek olarak eskiden okuyanlar grubunun %67'sinin 33 yaşın üzerinde olması nesiller arasında ortak olarak görülen bir duruma işaret ediyor olabilir: Bireyler  ğrenciliklerinin sonlanması ve çalışma hayatına atılmalarıyla birlikte kitap okumaktan uzaklaşıyorlar. Ancak bu veriyi doğrulamamız için bilhassa artık okumayan ve 33 yaşın üzerinde olan alt grubu daha ayrıntılı bir biçimde incelememiz gerekiyor. Bu alt grup için okumanın yerini alan aktivitelerin belirlenmesi, hayat standartlarının ve beklentilerinin tespit edilmesi bu spesifik alt grubun ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılması konusunda yol gösterici olabileceği gibi okuma stratejilerini anlamamız konusunda da faydalı olabilir.

Hiç kitap okumadığını tespit ettiğimiz alt grupta okullaşma oranlarının ve toplam okullaşma s resinin bu kadar düşük olması ise ayrıca dikkate değer. Bu kesimin keyif için bir boş zaman aktivitesi olarak kitap okumadıkları gibi mesleki olarak okuma yapmamaları da iş gruplarıyla açıklanabilir. Yine de bu verinin daha anlamlı olabilmesi için okullaşma süre ve oranına bakarken bir yandan da mesleki dağılıma önem vermenin anlamlı olabileceğini söyleyebiliriz.

KONDA araştırması bundan sonraki bölümlerinde araştırmanın topladığı verileri bu dört ana grup altında değerlendirerek spesifik alt grupların kendisine özgü davranışlarını ve tercihlerini ortaya koyuyor. Gerek daha önceki bölümlerde toplumun geneli içerisinde ifade edilen verilerin bu dört spesifik grup içerisindeki kırılmalarını belirterek gerekse daha kapsamlı sorularla konu hakkında daha ayrıntılı bir tablo çizmekte olan araştırma birçok farklı konuda ayrıntılı bir profil çiziyor.

Örneğin daha önce toplumun %28'inin kitaplarını bağımsız kitapçılardan satın aldığından bahsetmiş ancak daha sık okuyan ve kitap satın alan kimselerin daha çok zincir mağazaları ve internet sitelerini tercih ettiğine değinmiştik. Genel eğilimleri ortaya koyan ve bunları farklı verilerle karşılıklı olarak okumaya imkan tanımayan

bir araştırmada okurların en çok bağımsız kitapçılardan kitap satın aldığını ifade etmesini TRKYAYBİR'in Türkiye Kitap Pazarı Raporu ile bir arada okuyarak gerçeği yansıtmadığını söyleyebilir ve buradan hareketle gözlemlemiş olduğumuz diğer verilerin güvenilirliğinin de tehlikeye atıldığını ifade edebilirdik. Oysa KONDA araştırmasının devamında görüyoruz ki hem sıklık bakımından hem de adet bakımından en çok kitap satın alan “okuyanlar” alt grubu, %39 oranla bağımsız kitabevlerinden kitap satın aldığını belirtse de zincir mağazalardan kitap alma oranı %42, internet satış sitelerinden kitap alma oranı ise %34 (2019, 26). Yani en çok kitap satın alan kesim sıklıkla zincir mağazalardan veya internet sitelerinden alışveriş yapıyor. Burada oranlardaki karışıklığın katılımcılara çoktan seçmeli olarak birden fazla seçenek tercih etme hakkına sahip olmalarından kaynaklandığını söylemek faydalı olacaktır.

KONDA araştırması tanımladığı bu alt gruplar çerçevesinde birçok farklı konuda karşılaştırılabilir veri sağlaması bakımından oldukça kıymetli. Bilhassa okurun edebiyat tarihi ve eleştirisine dahil edilmesinden bahsettiğimizde bireylerin öznel beğeni ve düşüncelerine değil, kolektif pratiklerine odaklanmamız gerektiğini belirtmiştik. Ancak bunu yaparken Fish'in *Interpreting the 'Variorum'* isimli makalesinde terimleştirdiği etkileşim topluluklarını tanımlamak ilk adım olmalıdır. Bunu yapabilmek içinse ayrıntılı saha çalışmalarının yapılması, bu çalışmaların bireylerin tutumu ve tercihleri konusunda ayrıntılı tanımlamalarla oluşturulması oldukça önemli. KONDA araştırması benzer bir yöntem izleyerek geliştirilecek projelere kaynaklık etmesi nedeniyle bu okur gruplarını dört ana başlıkta değerlendiriyor. Sonuç olarak “okuyabilirler” biçiminde tanımladığı gruba karşı birtakım projeler geliştirilmesini, bu esnada “eskiden okuyanlar” biçiminde tanımlanan grubun da değerlendirmeden çıkartılmaması gerektiğini öne sürüyor. Çok

daha geniş kapsamlı bir çalışma olan okuma kültürü araştırmalarında bu tanımlamalar ve bilgiler yeterli olsa da biz edebiyat araştırmacıları için daha ayrıntılı belirlenmiş, belli durumlara odaklanarak eğilimleri spesifik olarak gözlemlenebilen alt grupların oluşturulması oldukça önemli ancak bunun ilk adımı okur gruplarının tanımlanması olmalıdır. Daha sonrasında araştırmaların periyodik aralıklarla tekrarlanması neticesinde bu okur gruplarının zaman içerisinde gözlemlenmesiyle birlikte sürekli olarak yeniden ölçülen estetik mesafe üzerinden edebiyat tarihindeki değişimleri de gözlemlememiz ve tıpkı Jauss'un edebiyat tarihçilerinden beklediği gibi değişimleri kayıt altına almamızı mümkün kılacaktır.

Edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi yazımında göz artı edilen okuru tekrar değerlendirmeye almak adına atılacak ilk adım öncelikle okur gruplarını daha sonrasında ise spesifik olarak etkileşim topluluklarını gözlemleyerek tanımlamak olmalıdır. Böylelikle benimsedikleri stratejiler üzerinden okur merkezli eleştiri dahilinde analizlerimize dahil etme fırsatı da bulabiliriz. Bu gibi çalışmaların zamana yayılarak periyodik bir biçimde tekrarlanmasıyla ise Jauss'un *Literary History as a Challenge to Literary Theory* isimli makalesinde önerdiği dinamik edebiyat tarihi yazımı da mümkün kılınabilir. Bu nedenle araştırmaların tasarlanması ve yürütülmesi oldukça önemlidir. Ancak elimizde etkileşim topluluklarını ayrıntılı bir biçimde inceleyip saptamak bir yana okuma kültürü adına dahi periyodik olarak tekrarlanan geniş kapsamlı araştırmaların olmayışı bu durumu oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle tıpkı KONDA araştırmasının kendi amacı çerçevesinde tanımlamış olduğu topluluklara benzer *makro* topluluklar tanımlayarak araştırmamıza iki örnek başlık üzerinden devam edebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İki Odak Noktası Üzerinden Çalışma Önerisi

Okuma kültürünün güncel durumunu saptamak maksadındaki araştırmaların yalnızca genel bir bakışla okuyan veya okumayan kesimi belirleyerek bir çerçeve çizmesi oldukça faydalı bulunabilir. Ancak okur gruplarını ayrıntılı bir şekilde saptayarak belirlenen grupların okuma stratejilerini edebiyat yazınında kullanmayı amaçlayan edebiyat araştırmacıları için yeterli değildir. Edebiyat araştırmacılarının analizlerinde kullanabilecekleri kapsamlı ve çok yönlü araştırmaların yapılması ve bu araştırmaların belli bir tarihsel bağlamda süreklilik arz eder biçimde izlenmesi gereklidir. Bir başlangıç noktası olmasının yanı sıra birçok spesifik araştırmaya da zemin hazırlaması nedeniyle okuma kültürünü farklı demografik bilgi ve günlük hayat pratikleriyle ilişkili olarak inceleyen, 2019 yılında OKUYAY Platformu tarafından yaptırılan araştırmanın oldukça kıymetli olduğundan bir önceki bölümde bahsetmiştik. Bir benzerinin olmaması nedeniyle tarihsel olarak okur gruplarını inceleme imkanı tanımasa da bu araştırmanın sağlayacağı bilgilerin hem kendi içerisinde çok boyutlu bir biçimde hem de başka kaynaklar tarafından sağlanan verilerle bir arada incelenmesi sayesinde mevcut durumu genel hatlarıyla ifade

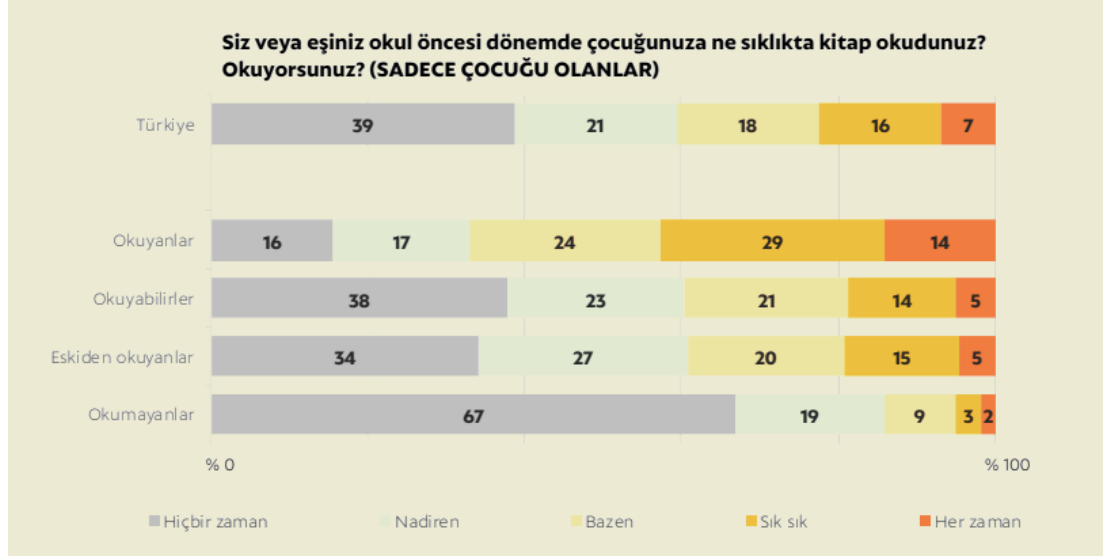
edebiliyor. Bu araştırmalar spesifik etkileşim topluluklarının tanımlanmasına ve incelenmesine olanak sağlamasa bile gerek araştırmaların derinleştirilebileceği noktalara işaret etmesi gerekse bir başlangıç noktası sunarak araştırmaların odaklanabileceği noktalarla ilgili yol göstermesi bakımından önemlidir.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda araştırma sonuçlarının birbirleriyle ilişkili olarak okunmasıyla elde edilecek çıkarımların analizler dahilinde nasıl kullanılabileceğini örnekleme üzere KONDA Raporu’ndan seçilecek iki vaka incelenecek. Seçilen vakalar üzerinden makro düzeyde bir topluluk tanımları yapılarak bu bilgilerin nasıl kullanılabileceğine dair örnekler incelenerek imkan sağlayabileceği araştırmalar ne sürülecek.

A. ocuk ve Kitap ilişkisi:

KONDA araştırmasında gerek günümüzün okuma kültürünü anlamamız gerekse gelecek nesillerin olası eğilimlerine dair tahminlerde bulunarak birtakım politika önerilerinde bulunabilmemize yardımcı olması nedeniyle en çarpıcı verilerden bir tanesi çocukluk döneminde kitapla ilişkilerin irdelendiği veriler.

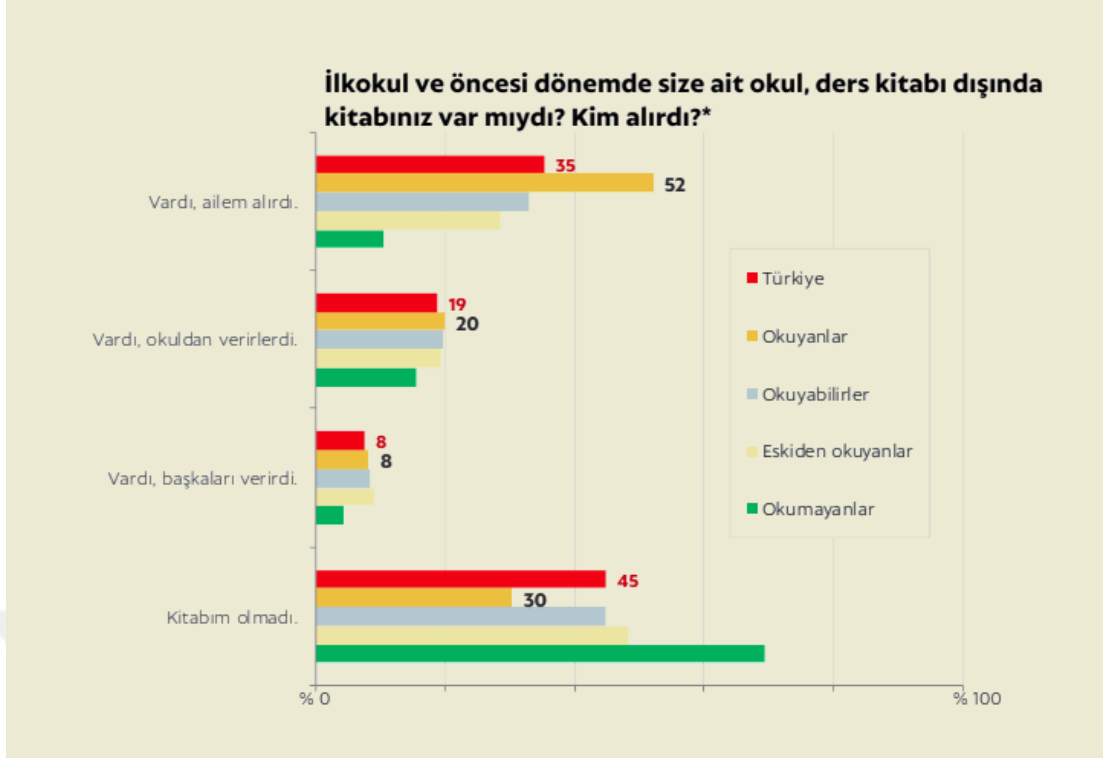
Bu alanda göz önünde bulunduracağımız ilk ve en temel veri ise KONDA raporu ile sağlanan ailelerin okul öncesi çağda bulunan çocuklarına kitap okuyup okumadıklarını araştıran veri. Ailelerin okul öncesi çağda bulunan çocuklarına kitap okuyup okumadıklarını öncelikle Türkiye ortalaması içerisinde daha sonra ise okuma gruplarıyla ilişkili bir biçimde ifade eden grafik aşağıda görülebilir:

Figür 2: Ailelerin Okul Öncesi Dönemde Çocuklarına Kitap Okuma Sıklığı (2019, 62)

Grafiğe göre Türkiye genelinde ebeveynlerin %39'unun çocuklarına hiç kitap okumadıkları, ülke genelinin %42,3'ünü oluşturan “okuyanlar” kümesinde ise bu oranın %16'ya düştüğü gözlemleniyor. Ülke genelinde yalnızca %24'lük bir kesimin çocuklarına düzenli olarak kitap okuduğu gözlemlenirken bu oran, düzenli olarak kitap okuyan ebeveynler arasında %43'e kadar çıkıyor (2019,62). Bu durumda bir ebeveynin kendisini okur olarak tanımlanabilse dahi okul öncesi çağlarda bulunan çocuğuna “yeterince” kitap okumadığı çıkarımında bulunulabilir. Dolayısıyla Türkiye’de okul öncesi çağdaki çocukların büyük bir bölümüne aileleri tarafından hiç kitap okunmazken toplumun %22,5’ini oluşturan “okumayanlar” kümesinde çocuklarına kitap okumayan ebeveynlerin oranının %67’ye kadar çıktığı gözlemlenmekte. Bu nedenle ülkemizde birçok çocuğun kitap okuma eylemiyle evinde, ailesi vasıtasıyla tanışmadığı çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Bu bilgi ışığında anket katılımcılarına okul öncesi ve ilkokul çağında kendilerine ait bir kitaplarının olup olmadığı, kitapları varsa bu kitapları onlara kimlerin verdiği sorulduğunda şu grafik elde ediliyor:

Figür 3: Anket Katılımcıların İlkokul ve Öncesinde Kitaba Sahiplik Durumu (2019, 61)

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki bu veri, günümüzdeki çocukların durumunu temsil etmemektedir. Grafiğe göre Türkiye genelinde okul öncesi yaşlarda ve ilkökul döneminde kendisine ait kitabının olduğunu ve bu kitapları ona ailesinin aldığını belirten anket katılımcıları toplumun %35'ini oluşturuyor. Bu oran okur olarak nitelediğimiz kesimde %52'ye kadar çıkıyor. Buna karşılık toplumun %45'inin ilkökul çağında ders kitabı dışında kendisine ait kitabının olmadığını beyan etmesi oldukça endişe verici bir duruma işaret ediyor. Kendisini günümüzde okur olarak tanımlayan kimselerin dahi %30'unun çocukken kitaba sahip olmadığı, kitaba sahip olanlara ise %52'lik bir oranla bu kitapları ailelerinin temin ettiği göz önünde bulundurulmalıdır (2019, 61).

Türkiye genelinde çocukların yalnızca %19'u kendilerine okul tarafından ders kitabı dışında kitap verildiğini belirtiyor (2019, 61). Bu oranın bütün alt gruplar içerisinde neredeyse aynı olması katılımcıların örgün eğitime katıldıkları dönemin yaygın eğitim politikalarıyla açıklanabilir ancak bu durum araştırmanın bu

noktasında bizler için pek açıklayıcı olmayacağı gibi okulların öğrencilere kaynak sağlamak konusunda pek yeterli olamadığına da işaret etmektedir.

Bu verilerin katılımcıların çocukluklarını niteler şekilde derlendiğinden bahsetmiştik. Anket katılımcılarına çocuklarının kendilerine ait kitaplarının olup olmadığı sorulduğunda aşağıdaki tablo elde edilmektedir:

Çocuğunuzun okul öncesi dönemde hiç kitabı oldu mu?	Okuyanlar	Okuyabilirler	Eskiden okuyanlar	Okumayanlar	Türkiye
Çocuğu yok	2,0	2,3	0,0	0,8	1,3
Hayır olmadı	19,0	35,8	35,4	60,2	37,6
Evet oldu	79,1	61,9	64,6	39,1	61,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 3: Anket Katılımcılarının Çocuklarının Kitaba Sahip Olma Durumu (2019, 91)

Tabloda çocuklara kitap temin edenlerin dağılımını göremesek de genel tabloya baktığımızda katılımcıların çocuklarının, onlardan daha yüksek bir oranda kitaba sahip olduklarını gözlemleyebiliyoruz. Türkiye genelinde çocukların %61,1'inin kendisine ait kitabının olduğu görülmekte. Bu oran “okuyanlar” kümesi içerisinde %79,1'e kadar çıkarken okumayanlar kümesinde %39,1 oranında gözlemleniyor (2019, 91). Her ne kadar katılımcıların çocuklarının onlardan daha fazla kitabı olsa da bu oranların yeterince yüksek olmadığını belirtebiliriz.

Sonuç olarak, toplumun neredeyse yarısının çocukluğunda kendisine ait kitabının olmadığını, kitaba sahip olanlara ise bu kitapların genellikle aileleri tarafından verildiğini söyleyebiliriz. Günümüzdeki çocuklar için bu oran daha yüksek olsa da toplumun yaklaşık %40'ının kendine ait ders kitabı hariç kitabının olmadığını belirtebiliriz. Kendisine okul veya başka kimseler tarafından kitap temin edilmiş kişilerin oransal düşüklüğü okuma grupları ile birlikte göz önünde bulundurulduğunda ailesi tarafından kendisine kitap temin edilmiş çocukların ileride okur olma ihtimalinin daha yüksek olduğu çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Ancak bu veriler oldukça önemli bir başka duruma daha işaret etmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın raporladığı okullaşma oranları incelendiğinde araştırmanın yapıldığı 2019-2020 eğitim öğretim yılı için 3-5 yaş arası okullaşma oranının %43.2 olduğu gözlemleniyor (2020, 1). Elimizdeki veriler bu dönemde 3-5 yaş aralığında bulunan çocukların istatistiklerini net bir biçimde yansıtmassa da benzer bir çıkarımla toplumun yarısından fazlasının okul öncesi eğitime katılmadığını ve bu oranın geçmişte çok daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda toplumun çok büyük bir bölümünde çocukların yaşlarına uygun kitapları ilkokul çağına gelene kadar görmediklerini ifade etmek yanlış olmaz.

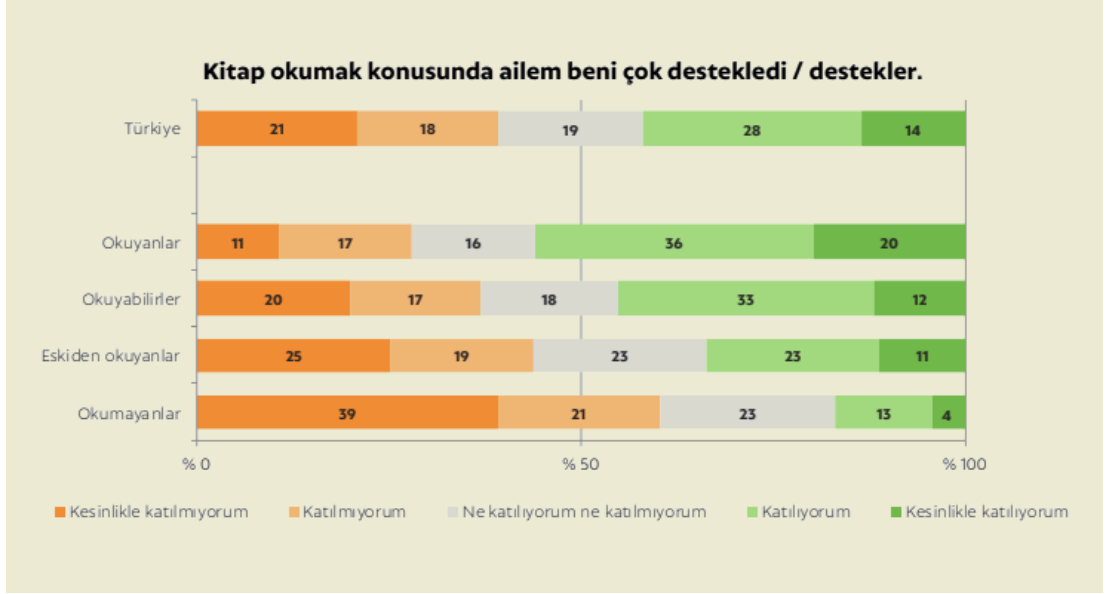
2019 yılında araştırmaya katılan kişilerin okurluk pratiklerini karşılıklı olarak değerlendiremediğimiz için bu bilgi ışığında bir çıkarımda bulunmak mümkün olmayacaktır. Ancak elimizdeki veriler ışığında şu an okul öncesi ve ilkokul çağına bulunan çocukların da büyük bir bölümünün kitaplarla ilişkisinin zorunlu eğitimin başladığı ilkokul çağına başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı'nın temel eğitim müfredatında okurluk konusuna ağırlık veren, öğrencileri kendi yaşlarına uygun kitaplarla tanıştıran ve onları kitap okumaya teşvik eden herhangi bir uygulaması veya ders ünitesi bulunmamaktadır (2020).

İlkokul müfredatı çerçevesinde okurluk pratikleri, okuma yazma becerisinin kazandırılmasından sonra derslerde işlenen kısa metinler üzerinden yürütülen birtakım etkinliklerle sürdürülmekte. Bazı özel okulların Bakanlık tarafından sağlanan müfredata ek olarak kendi müfredatlarına kattıkları eğitim programları bir okuma kültürünün oluşmasını desteklese de bu imkanın yalnızca bazı çocukların erişimine açık olduğu ve devlet okullarında böyle bir imkanın bulunmadığı unutulmamalıdır. Bilhassa yeni nesil öğretmenler bireysel çaba ve araştırmalarıyla gerek sınıf kütüphanelerini zenginleştirerek gerekse serbest zaman etkinliği

derslerinde bu kitaplar üzerinden birtakım çalışmalara yer vererek okul müfredatına okurluk pratiklerini de dahil etmeye çabalasa da bu bireysel bir çabadan ve öğretmenin inisiyatifinden öteye gidemiyor. Buna benzer kaynaklar bir takım sosyal medya uygulamaları üzerinden bir araya gelen öğretmenler arasında bireysel bağlantılar yöntemiyle paylaşılmakta.

Buna ek olarak Milli Eğitim Bakanlığı her sınıfta bir sınıf kütüphanesinin bulunmasını yönetmelik dahilinde zorunlu kılıyor (2006) ancak kütüphanelerin içeriğini fiziken denetleyerek zenginleştirecek veya etkin kullanımını teşvik edecek herhangi bir sistem bulunmuyor. Öğrencilerin yıllık değerlendirmelerinin bir bölümü kütüphane kullanımı ve kitap okuma miktarları üzerinden yapılırsa da kitapları seçmek ve onlarla ilişki kurmak konusunda öğrenciler desteklenemiyor, yalnız bırakılıyor. Burada yine tercih ve yaklaşım öğretmenin şahsi ilgisi ve becerileriyle orantılı olarak değişiyor. Dolayısıyla Türkiye’de ilkökul çağındaki bir öğrencinin kitaplarla kurduğu ilişkinin ve kitap okumaya yönelmesinin genellikle okul desteğiyle olmadığı, ailesinin desteğine ek kendi merak ve çabasıyla kendi başına araştırarak geliştirdiği bir çeşit davranış olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Yine de bu verilerin etkilerini yaklaşık olarak on yıl sonra göreceğimiz bir duruma işaret ettiği unutulmamalıdır. Bu nedenle bugünkü durumu ortaya koyması adına araştırmaya katılan 15 yaş üzeri kitlenin ailelerinden okumaya dair bir destek görüp görmediklerini sorgulayan verilere aşağıdaki grafikte erişilebilir:

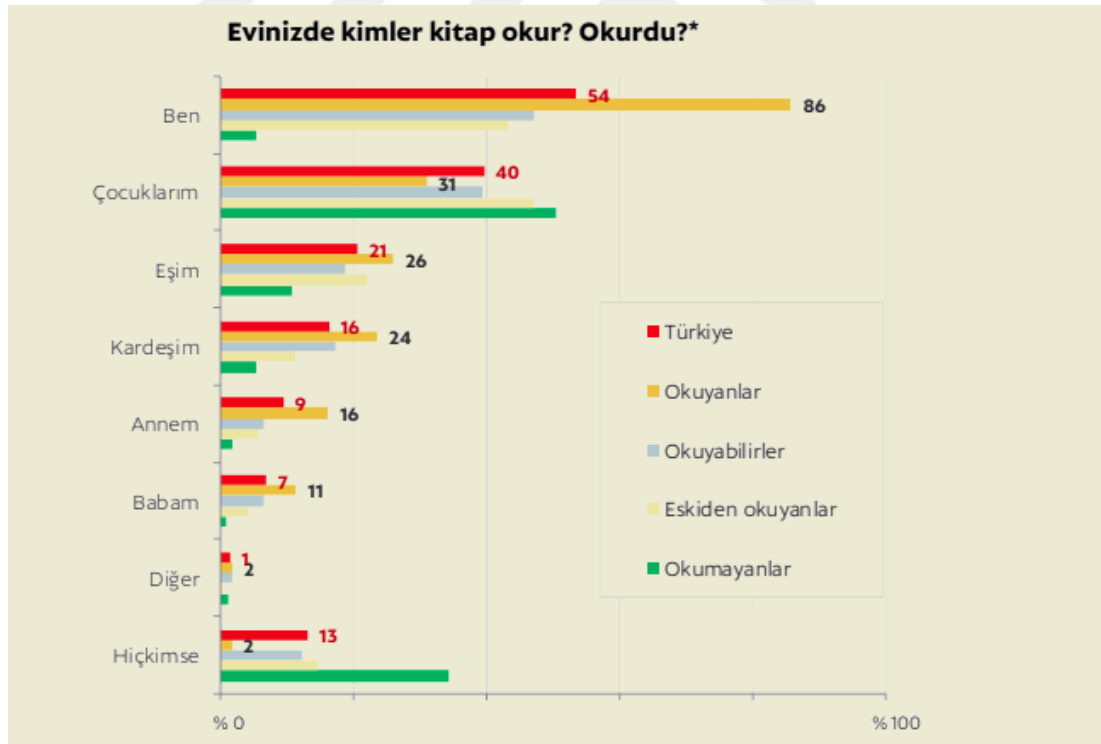

Figür 4: Katılımcıların Aileleri Tarafından Kitap Okumaya Teşvik Edilme Durumları (2019, 65)

Bu veriler ışığında ailesi tarafından kitap okumaya teşvik edildiğini düşünen kesimin ileriki yaşlarda okuma pratiklerinin de daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Burada durumun “teşvik edildiğini düşünen” biçiminde ifade edilmesinin nedeni sorunun teşviki tanımlamaya yönelik herhangi bir bölümünün bulunmamasıdır. Bu nedenle bu veri ışığında ailelerin teşvik pratiklerini gözlemleme şansına erişemiyor, yalnızca katılımcıların düşüncelerine odaklanabiliyoruz. Bu soru her küme için yaş aralıklarına bağlı olarak düzenlendiğinde genellikle daha genç olan kesimin ailesi tarafından okumaya çok daha fazla teşvik edildiği gözlemlenmektedir (2019, 66). Buradan hareketle katılımcıların çocuklarının onlardan çok daha fazla kitaba sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda okumanın öneminin genç nesil aileler tarafından daha fazla idrak edildiğini ve bu nedenle şimdiki çocukların okumak konusunda geçmiş nesillerle kıyaslandığında çok daha fazla teşvik edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu duruma rağmen çocuğuna kitap okuduğunu belirten kesimin bu denli küçük olması dikkate değerdir. Öyleyse ailelerin okumanın önemini vurgulayarak çocuklarını okumaya daha fazla teşvik ettiğini ancak çocuklarıyla birlikte okuyarak bu süreçte onlarla yeterince birlikte olmadıklarını

söylemek yanlış olmayacaktır. Bu iki veri arasındaki boşluk ailelerin çocuklarını ne şekilde teşvik ettiğinin daha ayrıntılı ve somut pratiklerle irdelenmesiyle netleştirilerek ve bu yolla ailelere destek sağlanabilir.

Bu bölümde irdeleneceğimiz son gösterge ise katılımcıların özellikle nerede kitap okuduklarını sorgulayan veri. Araştırmaya göre katılımcılardan kitap okuyanlar genellikle evlerinde okuyorlar. Bu veri ışığında kamusal alanda okuma oranlarının kitap okuduğunu beyan eden kesimde dahi oldukça düşük olduğu gözlemleniyor (2019, 36). Dolayısıyla ülkemizde kitap okumanın bireylerin özel alanlarında, tekil olarak yaptıkları bir eylem olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bilgi ışığında katılımcılara ev içerisinde kimlerin kitap okuduğu sorulduğunda ise aşağıdaki yanıtlar alınıyor:

Figür 5: Evde Kimlerin Kitap Okuduğunu Belirten Veri: (2019, 60)

Ailesi tarafından okumaya teşvik edilen ve kitapla küçük yaşlarda tanışan kimselerin ileride okur olma ihtimalinin daha fazla olduğunu daha önceki verilerin ışığında belirtmiştik. Bu grafikte kendisinin kitap okuduğunu belirten kişilerin

çocuklarının kitap okuma oranlarının Türkiye ortalamasından düşük olması çocuklarının okuma pratiklerini kendilerinininkiyle kıyaslayarak ifade etmeleri olabilir. Sorunun içerisinde “kitap okumak” eyleminin çerçevesinin somut olarak çizilmediğini hatırlamamız gerekir. Bilhassa hiç kitap okumayan katılımcıların evde en fazla çocuklarının kitap okuduğunu belirtmesi ve bu oranın Türkiye ortalamasına yakın olmakla birlikte “Evde kimse kitap okumuyor.” yanıtının oranından da daha yüksek olması bir önceki çıkarımımızı destekleyebilir ancak bu ayrıntılı veriler ve spesifik sorularla desteklenmediği sürece yalnızca spekülatif bir çıkarım olarak kalacaktır. Yine de “Ev içerisinde hem kendisi kitap okuyan hem de çocuklarına kitap okuyan ebeveynlerin varlığı, ailenin çocuğa küçük yaşlardan itibaren kitap sağlıyor olması çocuğun yetişkinliğinde okur olma olasılığını artırıyor.” iddiası mevcut veriler dahilinde yapabileceğimiz bir çıkarım olabilir. Öyleyse gerek ailelerin çocuklarına kitap okumasının teşvik edilmesi gerekse çocukların kitapla tanışıklıklarının daha erken yaşlara çekilmesi okuma kültürünün geliştirilmesi açısından oldukça önemli iki adım olabilir. Okuma kültürünü yaygınlaştırmak adına geliştirilecek projeler söz konusu olduğunda, hedefteki okur ve okuma potansiyeli olan kişilerden oluşan toplulukları belirleyerek onların yapısına uygun önerilerde bulunulması oldukça önemli. Bu nedenle incelediğimiz veriler ışığında şu durumları göz önünde bulundurmalıyız:

-Türkiye’de ailelerin büyük bir bölümü çocuklarına kitap okumuyor.

-Çocukların çok büyük bir bölümü ilkokula başlayana kadar yaşlarına uygun kitaplarla karşılaşmıyor.

-İlkokula başlayan ve hem sınıf hem de okul kütüphaneleri vasıtasıyla kitaba erişim sağlayabilen çocuklar ise müfredat dahilinde formal bir yönlendirmeye karşılaşmıyor.

-Okullarda çocukların okumaya teşvik edilmesi, kitapla aralarında bir bağ kurulması tamamıyla öğretmenin inisiyatif ve çabasına bağlı.

-Ailesi tarafından okumaya teşvik edilen çocukların ileride okur olma ihtimali yükselse de aile içerisinde çocuklar okumaya sıklıkla teşvik edilmiyor.

-Türkiye genelinde kitap okuyan kimseler kamusal alanda değil, evlerinde okuyor.

Burada bahsi geçen faktörlerin her birisinin üzerine spesifik araştırmalar yapılarak çok daha mikro düzeyde topluluklar tanımlanabilir ve bu spesifik alt gruplara hizmet eden isabetli projeler geliştirilebilir. Bilhassa Türkiye gibi erişilebilir imkanlar bakımından bireyleri arasında ciddi farklar bulunan bir ülkede sınıflandırmanın çok daha kapsamlı yapılması ve bu sınıflandırmaya dayalı olarak spesifik grupların ihtiyaçlarına hizmet eden, imkanlarıyla uyumlu projelerin geliştirilmesi oldukça büyük bir önem arz ediyor. Bu alt grupların saptanması birçok disiplinin ortak çalışma alanı dahilinde gerekli olsa da spesifik okur gruplarının okuma stratejilerinin anlaşılması üzerinden değerlendirmelerde bulunmak amacındaki biz edebiyat araştırmacıları için de oldukça faydalı olacaktır.

Belli alt grupların tanımlanmasından sonra bu alt gruplara yönelik projelerin geliştirilmesi ve desteklenmesiyle birlikte ulusal düzeyde okuma kültürünü geliştirmek amacındaki projelerin desteklenmesi de oldukça önemlidir. Burada, benzer yöntemlerle dönemsel olarak okur gruplarının ihtiyaçlarını saptayabilme ve bu ihtiyaçlara yönelik projeleri yaygın bir biçimde uygulayabilme başarısı nedeniyle Almanya örneğinin incelenmesi oldukça faydalı olacaktır. Avrupa genelinde okurluk oranı en yüksek ülkelerden bir tanesinin Almanya olması örnek olarak Almanya'nın seçilesinin birincil nedenidir (Statista, 2021). Bu durumun nedenleri tarihsel ve toplumsal süreçler içerisinde de bulunabilir ancak çalışma kapsamında bu örnekler

etkileşim topluluklarının saptanması ve değerlendirilmesi kapsamında dikkate alınacağı için bu yöntem amaç dahilinde faydalı olmayacaktır. Bu nedenle Türkiye ile paralellik gösteren “sorunları” ele almak üzere geliştirilen projelere odaklanmak çalışmanın amacı kapsamında çok daha faydalı olacaktır.

Almanya örneğinde okuma kültürü araştırmaları ve okuma kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik projelerin geliştirilerek uygulanması konusundan bahsederken ilk olarak Stiftung Lesen’den bahsetmeliyiz. 1988 yılında kurulan Stiftung Lesen, okuma kültürü araştırmaları yürüterek okuma kültürünü yaygınlaştırmak üzere aktif olarak çalışıyor. Vakıf, çalışmalarını dönemin federal başkanının himayesinde gerçekleştiriyor. Buna ek olarak ulusal ve bölgesel politikacılar, enstitüler, devlet kurumları, özel sektör ve gönüllüler tarafından aktif olarak desteklenmeye ve finanse edilmeye devam ediliyor. Kendisini finansal olarak destekleyen geniş kitleye ek olarak vakıf; projelerin geliştirilmesi, uygulanması ve sonuçlarının takip edilmesi konularında kütüphaneler, okul öncesi eğitimci, öğretmenler, bilimsel araştırma merkezleri ve üniversitelerle de iş birliği içinde çalışıyor.

Stiftung Lesen projeler geliştirerek geniş katılımlı çalışmalarla toplumun her kesiminde okuma kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla yürüttüğü çalışmalarını periyodik aralıklarla yaptığı güncel okuma kültürünü saptamaya yönelik alan araştırmaları ve spesifik olarak bir konuya odaklanan araştırmalarla destekliyor. Üstelik bu araştırmalar tıpkı projeler gibi kamu kuruluşları, medya ve özel sektör tarafından da destekleniyor.

Stiftung Lesen ortaya çıkışı itibariyle herkesin okuyabileceği düşüncesini destekliyor ve bu mottoyla hareket ediyor. Buradan hareketle Nationaler Lesepakkt¹⁷

¹⁷ Ulusal Okuma Paketi

çatısı altında geniş çaplı iş birliğiyle birçok partinin bir arada çalışması gerektiğini belirtiyor. Toplumun her kesiminden neredeyse herkesin çocukluk çağında okumak konusunda problem yaşadığını, bu problemlerin çözülmemesiyle ileride ebeveyn olmayı seçen yetişkinler tarafından çocuklarına aktarıldığını ve böylece giderek büyüyen bir probleme neden olduğunu ileri sürüyor. Bu nedenle Stiftung Lesen önderliğinde Alman Yayıncılar ve Kitabevleri iş birliğiyle, hem kamu desteği hem de 130'dan fazla katılımcı firma ile birlikte bu soruna karşı birlikte çalışmayı öneriyor. Okuma kültürünün yaygınlaştırılmasıyla birlikte eğitimin iyileşeceğini öne sürerken bireyselleşme ve birliktelik duygularının da gelişeceğini öne sürüyor. Bu nedenle aileler, okul öncesi öğretmenler, kütüphane ve kütüphaneciler ve kitap satıcılarının zaten uzun yıllardır bir arada çalıştığını ancak bu aşamada federal ve bölgesel yönetimlerin, belediye otoritelerinin, yayıncıların, kiliselerin, işçi ve işverenlerin ve son olarak gönüllülerin de katılımıyla çok daha kapsamlı bir birliktelik içerisine hareket edilmesi gerektiğini öne sürüyor. Nitekim çalışmalarını destekleyen ortakların genişliği de bu durumun somut olarak izlenebilmesini sağlıyor. Bu iş birliğinin içerisinde biz edebiyat alanında farklı konularda uzmanlaşan araştırmacılara da birçok anlamda iş düşüyor (<https://nationaler-lesepakkt.de/>). Peki ama Stiftung Lesen bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla ne gibi projeler üretiyor?

Türkiye okurluk istatistiklerine karşılaştırmalı olarak baktığımızda birçok çocuğa ailesi tarafından kitap okunmadığını ve kitap temin edilmediğini, çocukların büyük bir bölümünün yaşına uygun kitaplarla ilk kez okulda karşılaştığını ancak burada dahi o kitaplarla ilişki kurmasına yardımcı olacak herhangi bir rehberlik hizmetine erişiminin olmadığını daha önce belirtmiştik. Stiftung Lesen de düzenli olarak yaptığı araştırmalarında çocukların kitapla ve okumayla ilişkisini vurguluyor.

Buna ek olarak 2019 yılında “der Bundesweite Vorlese Tag”¹⁸ etkinlikleri kapsamında Deutsche Bahn Foundation ve die Zeit desteğiyle gerçekleştirdiği araştırma kapsamında 2-8 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerle görüşerek ebeveynlerin çocuklarına sesli kitap okuma davranışlarını irdelenmiştir. Araştırmaya göre 2019 yılında ülke genelinin %8’i çocuklarına hiç kitap okumadıklarını belirtirken katılımcıların %29’u çocuklarına günde en az bir kez kitap okuduklarını belirtiyor. Katılımcıların %39’u çocuklarına haftada en az birkaç kez kitap okuduğunu belirtirken haftada bir okuduğunu belirten kesim katılımcıların %16’sını oluşturuyor. Dolayısıyla Almanya’da 2-8 yaş arası çocukların %84’üne ebeveynlerinin haftada en az bir kez kitap okuduğunu belirtebiliriz (2019, 11).

Her ne kadar Türkiye’yle kıyaslandığında ailelerin çocuklarına kitap okuma oranı çok daha yüksek olsa da bu oranın yıllar içerisinde çok fazla değişmemesi ve yetersiz bulunması nedeniyle ebeveynlere çocuklarına kitap okuma pratikleri üzerine çok daha kapsamlı sorular yöneltiliyor.

Araştırma sonuçları incelendiğinde çocuklara genellikle annelerinin kitap okuduğu gözlemleniyor. Buna ek olarak ailenin eğitim seviyesinin yükselmesi ve annenin çalışıyor olması durumlarıyla çocuklara kitap okuma oranının da arttığı gözlemleniyor (2019, 15). KONDA araştırmasına göre bu durum ülkemizde de geçerli. Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması, ailenin göçmen olması, annenin çalışmaması, ailenin büyük şehirde yaşıyor olması, çocuğun çok fazla kardeşinin olması ve son olarak ailenin sosyoekonomik durumunun düşük olması da çocuklara kitap okunma oranlarını düşürüyor (2019, 74-75).

Araştırma devamında “kitap okuma” ve “sesli okuma” kavramlarını irdelerek ailelerin okuma pratikleriyle ilgili genel bir tablo çıkartarak önerilerde

¹⁸ Ulusal Sesli Okuma Günü

bulunuyor. Bu nedenle Stiftung Lesen'in öncelikli amaçlarından bir tanesi okul öncesi çağlarda çocuklara kitap okuma oranlarını artırmaktır. Bunun sağlanması için ailelere yol gösterilmesinin oldukça önemli olduğunu vurgularlar. Bu nedenle her bir çocuğa okul öncesi çağlarda yararlanabilecekleri, hem yaşlarına uygun materyalleri sağlamak hem de bu materyallerin kullanımı konusunda aileleri yetiştirebilmek amacıyla 2019 yılında "Lesestart 1-2-3" isimli bir program başlatılmıştır. Her ne kadar bu programın yeni bir program olduğundan bahsetsek de aslında programın ilk hali 2011 yılında Lesestart – 3 milestones for reading isimli programdır. Programın sonlandırıldığı 2019 yılına kadar programdan toplam 4,5 milyon çocuk faydalanmıştır ve 2019 yılında başlatılan Lesestart 1-2-3 isimli programla çok daha fazla çocuğa ve aileye ulaşılması hedeflenmektedir. Bu program çerçevesinde Stiftung Lesen çocuk doktorları ve kütüphanelerle birlikte çalışmakta. Program kapsamında çocukların yaşlarına uygun bir adet resimli kitap ve aileler için rehber kitap barındıran paketler ailelere 3 sene boyunca hediye ediliyor. Bu paketlerin ilki çocukların birinci yaş rutin sağlık kontrolleri esnasında çocuk doktorları tarafından veriliyor. Çocuklara ikinci yaşlarında hediye edilen kitaplar da çocuk doktorları tarafından verilirken ailelerin çocukları üç yaşına geldiğinde teslim alacakları paketi yerel kütüphanelerine giderek teslim almaları bekleniyor (<https://www.lesestart.de/tr/>). Böylelikle her bir çocuğun okula başlamadan önce en az 3 kitabı olmuş oluyor ve her ebeveyn kendi okurluk durumundan ve sosyoekonomik konumundan bağımsız olarak çocuğuna sesli bir biçimde kitap okumanın faydaları konusunda bilgilendiriliyor. Üstelik yaratılan bu bilinçle birlikte sesli okuma pratikleri kapsamında kullanabilecekleri yöntemler konusunda da rehberlik hizmetinden faydalanmış oluyorlar. Ayrıca çocukların aileleriyle birlikte henüz daha 3 yaşındayken kütüphaneye gitmeleri de programın bir başka kazanımı

olarak karşımıza çıkıyor. Üstelik gerek Stiftung Lesen'in web sitesi üzerinden her Cuma aynı saatte yayınlanan yaş gruplarına özel olarak sınıflandırılarak hazırlanmış öyküler olsun gerek bir okuma uygulaması olan lesenmit.app olsun çocuklara ve ailelerine ücretsiz olarak okuma materyali sağlamaya, web sitesi aracılığıyla ailelere destek sağlamaya devam ediyor. Dolayısıyla çocuğuna yüksek sesle kitap okumanın önemi konusunda bilgilendirilmiş ebeveynler herhangi iktisadi veya sosyal nedenden farklı bir materyale erişim sağlayamasalar bile Stiftung Lesen'in ücretsiz olarak sağladığı materyaller sayesinde çocuklarıyla bu paylaşımı devam ettirme fırsatı buluyor.

Çocukların yaş grubuna uygun materyal önerilerinden bahsetmişken “der Lesekompass” uygulamasından bahsetmek uygun olacaktır. Okuma Pusulası olarak Türkçeleştirebileceğimiz uygulama kapsamında okul öncesi eğitim merkezleri, kütüphaneler, okullar, kitap bloggerları ve medya uzmanlarından oluşan bir jüri o yıl çıkan kitapları inceleyerek değerlendiriyor. “Kitap ormanında yolunuzu bulmanıza yardım edecek pusula.” mottosuyla yola çıkan ve “bütün çocuklar hikayeleri sever, önemli olan onlara uygun olanları bulmaktır.” Düşüncesini öne süren proje kapsamında incelenen kitaplar 2-6, 6-10 ve 10-14 yaş aralıkları için gruplanarak kitap pusulasıyla işaretleniyor. Üstelik bu işaretlemenin yapılmasında çocuklardan oluşan bir jürinin de değerlendirmeye katılması çocuklara da söz hakkı sahibi olma şansı tanıyor ve böylelikle sürece dahil olmalarıyla birlikte sonuçlara da daha fazla sahip çıkma imkanı buluyorlar. İşaretlenen kitaplara bir liste olarak ulaşılabilceği gibi Stiftung Lesen'in web sitesi üzerinden uygun yaş grubu, kitabın türü gibi özellikleri filtreleyerek hedefe yönelik önerilere erişmek de mümkün. Kitap Pusulası'yla işaretlenen bütün kitaplar hazırlanan rehberde ayrıntılı bir biçimde tanıtılarak yarattığı his, yoğunluk, bilgilendiricilik gibi kriterlerde beş pusula

üzerinden değerlendiriliyor (<https://www.stiftunglesen.de/informieren/preise-und-auszeichnungen/der-lesekompass>). Böylelikle gerek çocuklarına okuma materyali seçmek isteyen ebeveynler gerekse okuyacağı kitaba kendisi karar vermek isteyen çocuklar buradan bilgi alarak daha isabetli tercihler yapmak konusunda yardım alabiliyorlar.

Daha önceki bölümlerde ülkemizde okuma kültürü adına çalışmalar yapmak isteyen öğretmenlerin etkinlik ve materyal bulmak konusunda kendi çabalarıyla oluşturdukları gayri resmi topluluklar aracılığıyla birbirlerini desteklediklerinden bahsetmiştik. Stiftung Lesen bu konuda öğretmenlere de yardımda bulunuyor. Web sitesinde bulunan okul portalı üzerinden öğretmenlere gerek okuma aktivitelerini yönetmeleri için rehber olabilecek kaynaklar gerekse kullanabilecekleri materyaller için birçok kaynak sunuyorlar ancak buna ek olarak vakfın en geniş kapsamlı projelerinden bir tanesi olan Welttag de Buches, yani Unesco Dünya Kitap Günü'nden bahsetmek faydalı olacaktır. Her yıl 23 Nisan'da kutlanan Dünya Kitap Günü etkinlikleri kapsamında dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerini kapsayan bir etkinlik düzenleniyor. Öğretmenlerin sisteme başvurmasıyla birlikte öğrenciler için bugüne özel olarak hazırlanarak basılacak kitap için talep oluşturuyorlar. 23 Nisan günü etkinliğe kayıtlı öğrenciler okullarına en yakın kitapçıya giderek bugün için özel olarak yazılmış ve basılmış romanı teslim alıyorlar. Daha sonra kitapları hep birlikte okuyan ve öğretmenin yönlendirmesiyle etkinliklerini gerçekleştiren gençler toplu okuma pratiklerine katılmaya devam ediyorlar

(<https://www.stiftunglesen.de/ueber-uns/jahresbericht-2020/unsere-highlights/welttag-des-buches>) . Böylelikle sesli okuma yalnızca okul öncesi çağda çocukların benimsediği bir pratik olmaktan çıkarak ileriki yaşlarda da okumaya kolektif bir boyut katması nedeniyle tercih edilmiş oluyor. 2021 yılında Covid-19

tedbirleri nedeniyle toplu bir biçimde gerçekleştirilemeyen etkinlik sosyal medya üzerinden etiketlerle oluşturulan sanat topluluk içerisinde gerçekleştirildi.

Bu örneklerle aile, okul, yerel yönetimler, sağlık çalışanları, kütüphaneler ve yerel kitapçılar arasında kurulan etkileşime değinmiş olduk. Son vereceğimiz örnek ise kitap okumak isteyen herkesi bir gün için bir araya getiren Bundesweiter Vorlesetag¹⁹ olacak. Bu etkinlik 2004 yılından beri her kasım ayında Stiftung Lesen, die Zeit ve Deutsche Bahn Foundation iş birliğiyle yapılıyor. Her yıl kasım ayının üçüncü cuma günü kitap okumaktan keyif alan herkes okul, kreş, kütüphane, kitapçılar gibi kamusal alanlarda bir araya gelerek hep birlikte yüksek sesle kitap okuyorlar. Etkinliğin düzenlendiği ilk yıl yalnızca 1900 katılımcısı varken artık yıllık 700.000 civarı kişinin katılımıyla gerçekleşiyor (<https://www.stiftunglesen.de/ueber-uns/jahresbericht-2020/unsere-highlights/bundesweiter-vorlesetag>). Okuma kültürünün ve sesli okumanın teşvik edilmesi için yapılan etkinliğe politikacılar ve ünlüler de katılıyor. Daha önce yer vermiş olduğumuz spesifik araştırma gibi birtakım bilimsel araştırmalar ve saha araştırmalarıyla da desteklenen bu etkinlik okumanın kolektif bir etkinlik olarak görülmesi ve kamusal alanda kitap okumanın teşvik edilmesi bakımından da oldukça önemli.

Stiftung Lesen'in çalışmaları üzerinden Almanya örneğini inceleyerek yapılan araştırmalardan ve bu araştırmalar doğrultusunda birçok farklı katılımcının koordine bir şekilde çalışarak geliştirerek desteklediği birtakım projelerden bahsettik. Kısacası Almanya örneğinde çocukların okuma alışkanlığı kazanmasına büyük önem veriliyor ve bunu desteklemenin en önemli yollarından birinin sesli okuma kültürünün desteklenmesi olduğu düşünülüyor.

¹⁹ Ulusal Sesli Okuma Günü

Ne yazık ki Türkiye’de bu denli geniş kapsamlı projelerden söz edilemiyor. Ancak bu durumun temel nedenlerinden biri Stiftung Lesen’in neredeyse 25 yıldır oldukça geniş bir çevre tarafından destekleniyor olması ve projelerini istikrarlı bir biçimde sürdürmek için hem finansal hem sosyal hem de akademik destek görüyor olması olabilir. Türkiye’de Stiftung Lesen’le aynı amaçlar ve hedeflerle 2019 yılında Avrupa Birliği Sivil Toplum Sektörünün Ortaklıklar ve Ağlar Hibe programı kapsamında Türkiye Yayıncılar Birliğine verilen hibe ile kurulan OKUYAY platformu oldukça önemli. “Okuyan bir toplum için herkesin elini taşın altına sokması gerektiği” düşüncesiyle kurulan OKUYAY Platformu ilk etapta ülkemizdeki okurluk durumunu ayrıntılı bir şekilde yansıtan “Okuma Kültürü Araştırmasını” yaptırarak bir yol haritası belirliyor. Daha sonra belirlenen dört pilot proje ile okuma kültürünü yaygınlaştırmak adına çalışmalarda bulunuyor. Tıpkı Stiftung Lesen gibi OKUYAY Platformu da söz konusu araştırmanın da sonuçlarına dayanarak öncelikli olarak çocukları ve gençleri hedef alıyor. Bu doğrultuda pilot bölge olarak seçilen Ankara, Adana, İstanbul ve Konya’da yürütülen projelerle çocukların okuma oranlarının artırılması hedefleniyor. Tıpkı Stiftung Lesen’in projelerinin de ortak paydası olarak görebileceğimiz gibi bu projeler de kolektif bir okuma deneyimini desteklemekte, kamusal alanda okurluğun görünür kılınmasını amaçlamaktadır. Örneğin Ankara’da ve Konya’da düzenlenen Kütüphane Şehri projesiyle 3-6 ve 7-10 yaş grubu çocuklara uzmanlar tarafından yaşlarına uygun kitaplar ve kitapların kapaklarından oluşan afişler gönderilmiştir. Kitapları okuyarak afişleri evlerinin camlarına asan çocuklar evlerini kitaplık raflarına, mahallelerini ise kütüphanelere çevirmişlerdir. Bilhassa salgın sürecinde okullarına gidemeyen çocuklarda bir bütünün parçası olma hissini beslemek, mahalle ve şehir kültürünün oluşmasına da katkıda bulunmak amacıyla geliştirilen proje yalnızca Ankara’da 600 eve ulaştırılan

kitaplarla dolaylı yoldan 20000 kişiye ulaşmayı hedeflemiştir

(<http://okuyayplatformu.com/pilot-projeler/ankara>).

Projenin pilot bölgelerinden bir diğeri olan İstanbul’da yürütölen “İstanbul’u Okuyorum” projesi ile ölkenin dört bir yanından okurların katılım gösterebileceği “Sıra Dışı Meydan Okumalar” projeleri ise kamusal alanda okuma költürünün yayılması ve okuma költürünün farklı bağlamlarda da görölerek daha bütönlöklö bir biçimde anlaşılması için oldukça büyük önem arz ediyor. Beş yaş ve üzeri çocuklarla ailelerini hedefleyen “İstanbul’u Okuyorum” projesi, özellikle tarihi yarımadaı odak noktasına alarak İstanbul’un okuma költürlerini, edebiyat ve basın yayın hafızasını çocuklar için erişilebilir bir hale getirerek belli rotalarla okuma deneyimini şehre yaymayı hedefliyor. Son ürünü basılı ve dijital birer harita olan projeyi bir “haritalı hafıza platformu” olarak özetlemek mümkün. Basılı versiyonunda yalnızca belli rotalar ve bu rotalarla ilgili kısa bilgiler yer alacak olsa da haritanın dijital formatında semtleri konu alan çocuk edebiyatı eserlerinin listelenmesi, yazarların görüş ve çocukluk deneyimlerine yer verilmesi şehir ve edebiyat bağlantısını güçlendirmeyi hedefliyor. Ayrıca rotayı izleyip deneyimleyen katılımcıların deneyimlerini paylaşabilmeleri de projeye interaktif bir boyut kazandırıyor. Proje sayesinde özellikle genç nesillerin okumayı çok boyutlu olarak algılayacak olmaları oldukça önemli (<http://okuyayplatformu.com/pilot-projeler/istanbul>).

İstanbul merkezli bir diğör proje olan “Sıra Dışı Meydan Okumalar” projesi ise, “kitap her yerde her koşulda okunur” düşöncesiyle yola çıkarak “Kitap okumak eğlencelidir.” görüşünü yaygınlaştırmayı hedefliyor. Projeye katılım sosyal medya üzerinden sağlanıyor. Katılımcılardan okumakta oldukları kitabın adı ve konusuyla ilişkili “sıra dışı” bir yerde kitap okurlarken çekilen fotoğraflarını belirlenen etiketlerle bu sosyal medya uygulamalarında paylaşmaları bekleniyor. 0-6, 7-13, 14-

18 ve 18 yaş üzeri grupları ayrı ayrı hedefleyen proje dönemsel olarak belli temaların etrafında şekillendirilecek. Böylelikle okuma eyleminin evlerden çıkartılarak farklı mekanlara da yayılmasına ek olarak, okuma eyleminin görünürlüğü çerçevesinde bir etkileşim yaratılarak kitap okumanın evlerde yapılan bireysel bir eylem olduğu toplumsal algısının da değiştirilmesi hedeflenmekte. Bu projelerin gerçekleştirildiği dönemde küresel salgın nedeniyle zamanımızın büyük bir bölümünü evlerimizde geçiriyor ve büyük kitleler halinde toplanamıyor olmamız nedeniyle OKUYAY Platformu projeye “evdeyimokuyorum” etiketi altında bir alt bölüm ekleyerek bu etiketle yapılan paylaşımları derledi. Söz konusu etiket yaklaşık 17000 paylaşımla oldukça etkili oldu (<http://okuyayplatformu.com/pilot-projeler/sesli-okuma-gunu>).

Son olarak Stiftung Lesen’in düzenlediği sesli okuma gününün bir benzeri 2020 yılı itibariyle ülkemizde de yapılmaya başlandı. Etkinlik kapsamında sesli okumayı teşvik etmek amacıyla kasım ayı süresince kamusal alanlarda sesli okuma etkinlikleri düzenleniyor olacak. İlki 20 Kasım 2020 tarihinde düzenlenen Sesli Okuma Günü’nde OKUYAY Platformu herkesi seçmiş olduğu herhangi bir kitabın bir sayfasını sesli bir şekilde okumaya davet etti. Etkinliğe katılmak isteyen katılımcıların ise internet sitesi vasıtasıyla etkinliğe kaydolmasını bekliyor. 2020 yılı itibariyle Stiftung Lesen ile birlikte “Avrupa ve Dünya” olarak belirlenen tema çerçevesinde oluşturulmuş okuma listelerine yine web sitesi aracılığıyla ulaşmak mümkün. Etkinliğin planlandığı ilk yıl olan 2020 yılının pandemi sürecine denk gelmesi nedeniyle büyük kitleler halinde bir araya gelmek elbette mümkün olamadı. Dolayısıyla etkinliğin temel hedefi olan toplu okuma etkinlikleri gerçekleştirilemedi ama OKUYAY Platformu etkinliğe kayıt olup seçtiği kitabı okuyarak video çeken kimselerin videolarını web sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden yayınlarak

bu etkileşime ön ayak oldu. Ayrıca “sesliokumagünü” etiketiyle etkinliğe katılanlar arasında bir etkileşim de sağlanmış oldu.

Bu alt başlıkta ilk olarak elimizdeki verileri birbirleriyle karşılıklı olarak değerlendirerek okuma gruplarının eğilimlerini ve özelliklerini nasıl saptayabileceğimize dair geniş çaplı bir deneme yaptık. Daha sonra Stiftung Lesen’in çalışmalarına göz atarak bu veriler ışığında alt grupları saptamaya yönelik çalışmaların yapılması sonucunda saptanan amaçlara yönelik olarak geliştirilen projeleri inceledik. Son olarak ise Türkiye’de okuma kültürünü yaygınlaştırmak için aktif çalışan tek kurum olan OKUYAY Platformu’nun çalışmalarına yer verdik. Ülkemizde okuma kültürünü irdeleyen ve mikro etkileşim topluluklarını tanımamıza fırsat tanıyan saha çalışmalarının ve OKUYAY projelerinin Stiftung Lesen’le kıyaslandığında oldukça dar bir kapsama sahip olduğu ve yalnızca çok kısa bir süreci temsil ettiği düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki Stiftung Lesen başta federal hükümet olmak üzere birçok kamu kurumu, üniversite ve özel sektör işbirliği tarafından hem finansal hem bilimsel olarak hem de iş gücü bakımından desteklenmekte ve çalışmalarına 1988 yılından beri aralıksız devam etmektedir. Oysa OKUYAY Platformu’nun oldukça yeni bir oluşum olması ve çok daha az finansal destekçiye sahip olması elbette Stiftung Lesen kadar geniş bir kitleye ulaşamamasını açıklayacaktır. Ancak yine de belirlenen projelerin yapılan araştırmadan nasıl beslendiğini, o günün ihtiyaçlarına göre nasıl şekil değiştirebildiğini ve okuma kültürünü farklı elementlerle birlikte bütünlüklü bir biçimde ele alabildiğini görebilmemiz açısından bu iki örneği bir arada gözlemlemek oldukça kıymetli. Buradan hareketle etkileşim toplulukları bağlamında makro düzeyde saptamalar yapabilme imkanı bulmamıza ek olarak Stiftung Lesen’in de belirttiği gibi hepimizin problemi ve sorumluluğu olan okuma kültürünü yaygınlaştırma çalışmalarında yer

alabileceğimiz noktalara da genel bir bakışta bulunabilmemiz açısından oldukça önemliydi. Birbirini besleyen ve birbirinden beslenen bu iki alanın el ele olması hem toplumsal hem de akademik açıdan oldukça önemlidir.

Hem projelerle sağlanan materyallerin oluşturduğu altyapının gelecek nesillerin *beklentiler anlayışını* etkileyecek olması hem de projeler dahilinde kazandırılan okuma stratejilerinin makro düzeyde de olsa etkileşim topluluklarını gözlemleyerek analizlerimizde yer verebilme şansı tanınması bakımından oldukça kıymetli. Bu bağlamda çocuklara yönelik geliştirilen projelerin geleceğin okur kitlelerine temel oluşturduğu, bu sürecin en başından itibaren izlenmesinin gerek edebiyat tarihi gerekse etkileşim topluluklarının davranışı bakımından kıymetli olduğu unutulmamalıdır. Örneğin, “İstanbul’u Okuyorum” kampanyası edebiyat tarihi ve mekansallık ilişkisi üzerine kurulan bir proje olması nedeniyle edebiyat üzerine çalışan araştırmacılar için oldukça önemli bir materyal olmasının yanı sıra onu “tüketen” ve interaktif ortamda deneyimlerini paylaşma fırsatı bularak “değerlendiren” okurları gözlemleme fırsatı bulmamızla birlikte bizler için etkileşim topluluklarına da güzel bir örnek olabilir. Bu nedenle hem basılı hem de interaktif harita birçok araştırmaya zemin hazırlayabilir. Bu bağlamda hem bu materyallerin oluşum süreci ve ortaya koyulma biçimi hem de onu deneyimleyecek okurların yarattığı topluluk bizler için oldukça önemli.

Benzer bir biçimde “evdeyimokuyorum”, Sesli Okuma Günü, “Sıra Dışı meydan okumalar” gibi eserleri ve onları okuma biçimlerini kendisi seçerek yorumlayan okuyucuyu gözlemleyebilmemize fırsat tanıyan projeler yine bu topluluklar üzerinden yapacağımız analizler konusunda oldukça kapsamlı ve belli bir konu çerçevesinde odaklı veriler sunuyor. Yine bütün bunlara ek okuma kültürünü bilhassa çocuklarda yaygınlaştırmayı amaçlayan çalışmaların tıpkı etkileşim

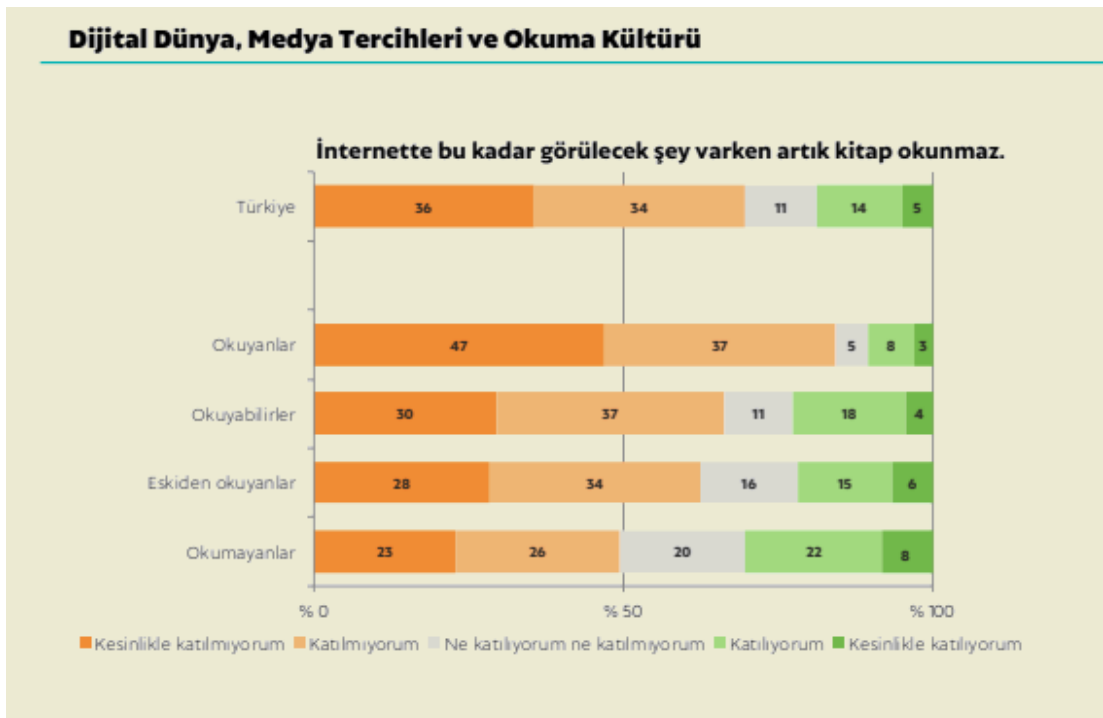
toplulukları içerisinde kazanılan beceriler gibi genel bir okuma ve okuduğunu anlamlandırma pratiği kazandırdığı göz önünde bulundurulduğunda bu toplulukların incelenmesi adına oldukça güzel bir başlangıç noktası olacaktır. Bu nedenle ebeveynlere, öğretmenlere veya bu çalışmaları yönlendiren kişilere sağlanan materyaller başlı başına bir kaynak olarak gözlemlenebilir. Üstelik bu projelerin büyük bir bölümünün uzmanlar tarafından belirlenen bir kitap seçkisinin okunmasını teşvik ettiği ve yaygınlaştırdığı düşünülünce bu projelerin katılım ağı büyüdükçe bireylerin *beklentiler anlayışının* bir bölümü de benzer nitelikler kazanacaktır. Dolayısıyla hem materyallerin kendisi hem de bu materyallerle etkileşimin teşvik edilme biçimi okur merkezli edebiyat eleştirisi çerçevesinden oldukça önemlidir.

B. Sosyal Medya ve Okuma Pratikleri

Bir önceki alt başlıkta çocuk ve kitap meselesini farklı verileri bir arada değerlendirilerek bu değerlendirme neticesinde yapılan çıkarımlarla bir makro topluluk saptamıştık. Daha sonra ise benzer bir yaklaşımla belirlenen topluluklara hitap edecek proje örneklerini incelemiş, bu süreçten edebiyat eleştirisinin nasıl faydalanabileceği irdelemiştik. Ancak çocuklara okuma kültürünün kazandırılması ve bu esnada aile ile okulların birbirini destekler bir biçimde çalışması uzun yıllardır birçok farklı disiplinin odağında olan ve üzerine çalışılan bir konudur. Dolayısıyla bu konunun metodolojinin ve terminolojisinin farklı disiplinler çerçevesinde çok daha sistematik olduğu söylenebilir. Oysa sosyal medyanın görece yeni bir kavram olması analizlerimizde referans noktalarının azalmasına ve görece yeni bir alanda çalışıyor olmamıza neden oluyor. Bu nedenle konu, farklı kavramları ve durumları ele alınırken disiplinler arası etkileşime daha fazla önem verilmesini ve bu disiplinlerin imkanlarının aktif olarak kullanılmasıyla mevcut yöntemlerin değerlendirilmesini kaçınılmaz kılıyor. Üstelik sosyal medyanın daha önceden üzerine çalışılan birtakım

kavramları da değiştiriyor olması, sosyal medya analizlerinin yalnızca yeni ortaya çıkan kavramlarla kısıtlanabilecek izole bir alanın değil, çok daha geniş bir alanı ilgilendirmesine neden oluyor. Bu nedenle sosyal medya kullanımı ve okurluk ilişkisinin incelenmesi birçok zorluğu da beraberinde getiriyor. Ancak sosyal medyanın giderek yaygınlaşmasıyla internet ve sosyal medya tarafından değiştirilen alışkanlıkların irdelenmesi hayati bir önem taşıyor.

İnternetin yaygınlaşması ve çok daha geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlamasıyla gerek birçok farklı sosyal bilimler disiplininin gerekse günlük hayat diyaloglarının çoklukla dile getirdiği bir endişe bulunmakta: İnternetin yaygınlaşması kitap okumayı bitirir mi? Bu nedenle sosyal medya ekseninde okuma kültürünü incelerken dikkate alınacak ilk veri, bu soru etrafında şekilleniyor olacak. 2019 yılında KONDA tarafından tamamlanan araştırmada katılımcılara ne ölçüde katıldıklarını belirtecekleri bir soru formatında yöneltilen “İnternette görülecek bu kadar çok şey varken artık kitap okunmaz.” ifadesi karşısında verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir:

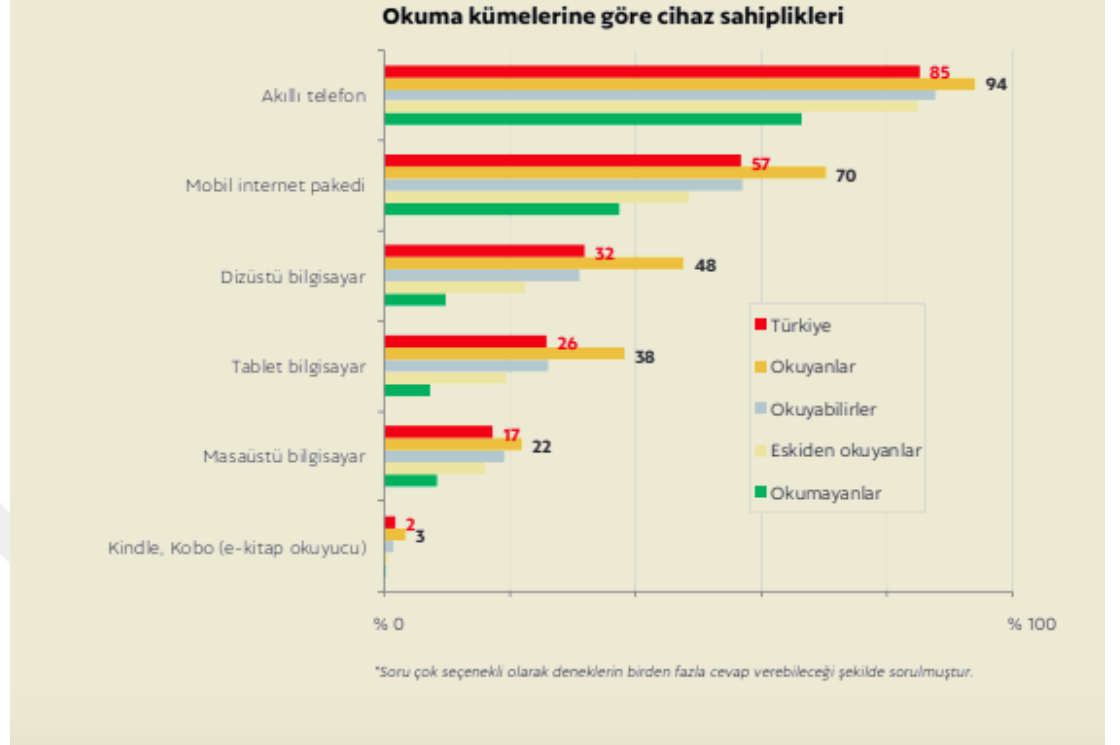

Figür 6: İnternet Kitabın Yerini Alır mı? (2019, 44)

Araştırmaya göre bu ifadeye kesinlikle katıldığını ifade eden topluluk toplumun %5'ini, katıldığını ifade edenler ise %14'ünü oluşturmaktadır. Kitap okumayan kesimde dahi bu ifadeye katılanların oranının %30 olması, buna karşılık bu ifadeye katılmayanların oranının %50 olması ise oldukça önemlidir. Toplum geneline bakıldığında bu ifadeye katılmayanların oranı %70 olurken bu oran okuyanlar kümesi içerisinde %84'e kadar çıkmaktadır (2019, 44). Dolayısıyla 15 yaş ve üzeri Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümünün internetin yaygınlaşması ve her geçen gün kullanıcılarına çok daha fazla içerik sunmasına rağmen kitap okuma eyleminin yerini tamamen alamayacağını düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle Türkiye örneklemini düşünüldüğünde internet kullanımı ve bağlantılı olarak sosyal medyanın, kitabın alternatifi veya rakibi olarak değil, bir arada yararlanılabilecek kaynaklar olarak görüldüğü çıkarımında bulunulabilir.

Daha sonra Türkiye'de okur gruplarının dijital mecralardaki varlıklarına dair bir tablo çizebilmek adına sahip oldukları elektronik cihaz istatistikleri ve sosyal medya kullanım istatistikleri incelenecektir.

Dijital Dünya, Medya Tercihleri ve Okuma Kültürü

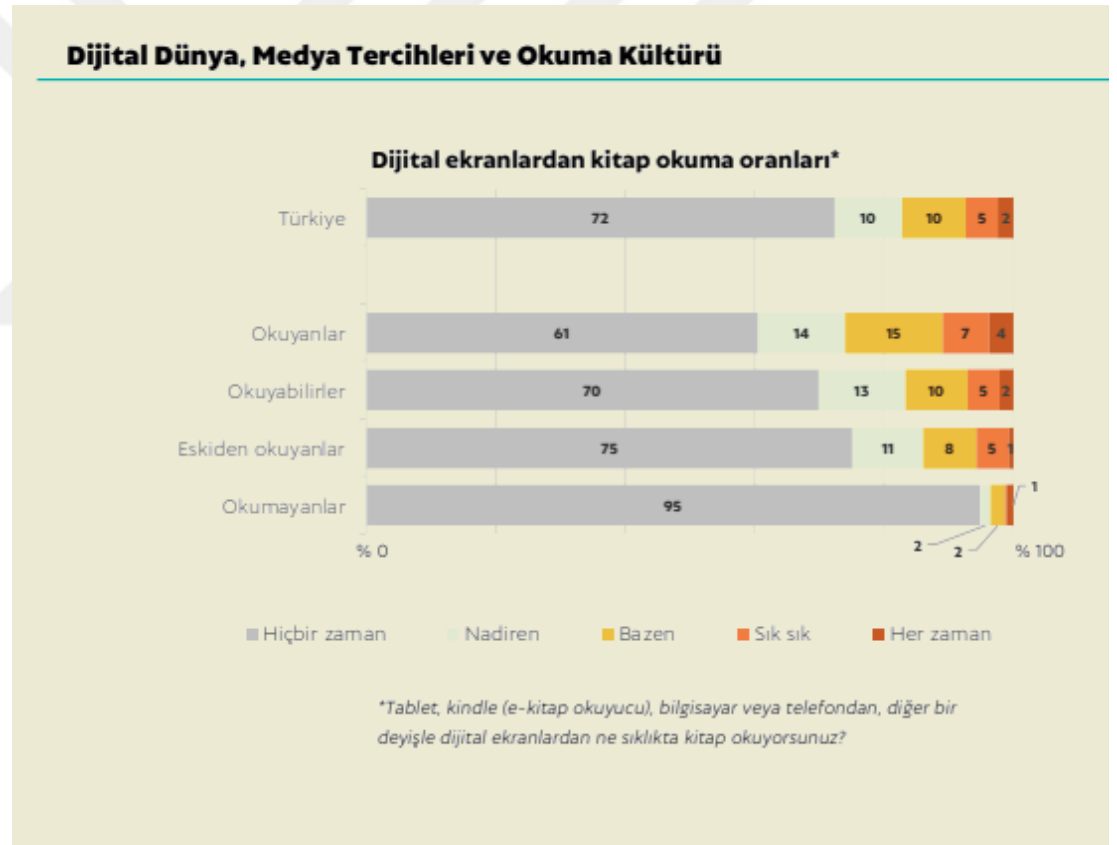

Figür 7: Elektronik Cihaz Sahipliği (2019, 47)

Yukarıda ayrıntılarını görebildiğimiz grafik akıllı telefon, dizüstü/tablet/masaüstü bilgisayar, elektronik kitap okuyucuya sahip olan ve mobil internet erişimi olan kimselerin okuma gruplarına göre yüzdelerini belirtmektedir. Grafikte gözlemlenebileceği gibi toplumun %85’inin akıllı telefonu, %57’sinin mobil internet paketi bulunmakta. “Okuyanlar” alt kümesinin bütün göstergelerde toplum ortalamasının oldukça üzerinde bulunduğu gözlemlenmekte (2019, 47). Ancak daha önce de belirtildiği gibi kitap okuyanlar alt grubu genellikle gençlerden ve eğitim seviyesi ile sosyoekonomik durumu göreceli olarak yüksek olan bir demografik grup tarafından temsil edilmekte (2019, 21). Dolayısıyla bu grafikten hareketle “Daha fazla elektronik alete sahip olan kimseler daha fazla okuyor.” çıkarımda bulunmak çok anlamlı olmayacaktır. Yine de kitap okuyan

kimselerin hem teknolojik cihazlara hem de internete erişiminin fazla olması oldukça önemli.

Grafikte dikkat çekebilecek bir diğer önemli nokta ise elektronik kitap okuyucuya sahip olan kitlenin oldukça az olması. Aşağıdaki grafikte de görülebileceği gibi Türkiye genelinde herhangi bir ekrandan kitap okumayı hiçbir zaman tercih etmediğini belirten kesim toplumun %72'sini oluşturmaktadır. Bu oran okuyanlar alt grubunda %61'e kadar düşse de düzenli olarak kitap okuduğunu belirten kesim içerisinde dahi dijital ekrandan sıklıkla kitap okuduğunu belirten kesimin bu alt grubun %4'ünü oluşturduğu görülmekte (2019, 49).

Figür 8: Dijital ekranlardan kitap okuma oranı (2019, 49)

Öncelikle bu iki grafiğin bir arada gözlenmesi esnasında “dijital bir ekrandan kitap okumak” için tek aracın e-kitap okuyucular olmadığı unutulmamalıdır.

Kişilerin farklı mecralardan edindikleri farklı formatlardaki kitapları akıllı telefon, tablet veya bilgisayar gibi farklı araçlarla okuyabiliyor olması e-kitap okuyucuya

sahip olduğunu belirten kişilerle dijital ekranlardan kitap okuduğunu belirten kişiler arasındaki büyük farkı açıklayabilir. Hem bu farklılığa bir boyut daha ekleyebilmek hem de okur gruplarının dijital “kitap okuma” deneyimine yaklaşımını anlamak için aşağıdaki tabloyu inceleyebiliriz:

Bir kitabı, telefon, tablet veya bilgisayar ekranından okuyunca da aynı keyfi alıyorum.	Okuyanlar	Okuyabilirler	Eskiden okuyanlar	Okumayanlar	Türkiye
Kesinlikle katılmıyorum	43,9	35,9	36,4	30,5	38,5
Katılmıyorum	33,3	33,0	30,8	20,5	30,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	9,7	15,0	17,8	35,9	17,4
Katılıyorum	9,4	11,3	12,3	9,6	10,3
Kesinlikle katılıyorum	3,6	4,9	2,7	3,4	3,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 4: Ekrandan Kitap Okumaya Karşı Tutum (2019, 88)

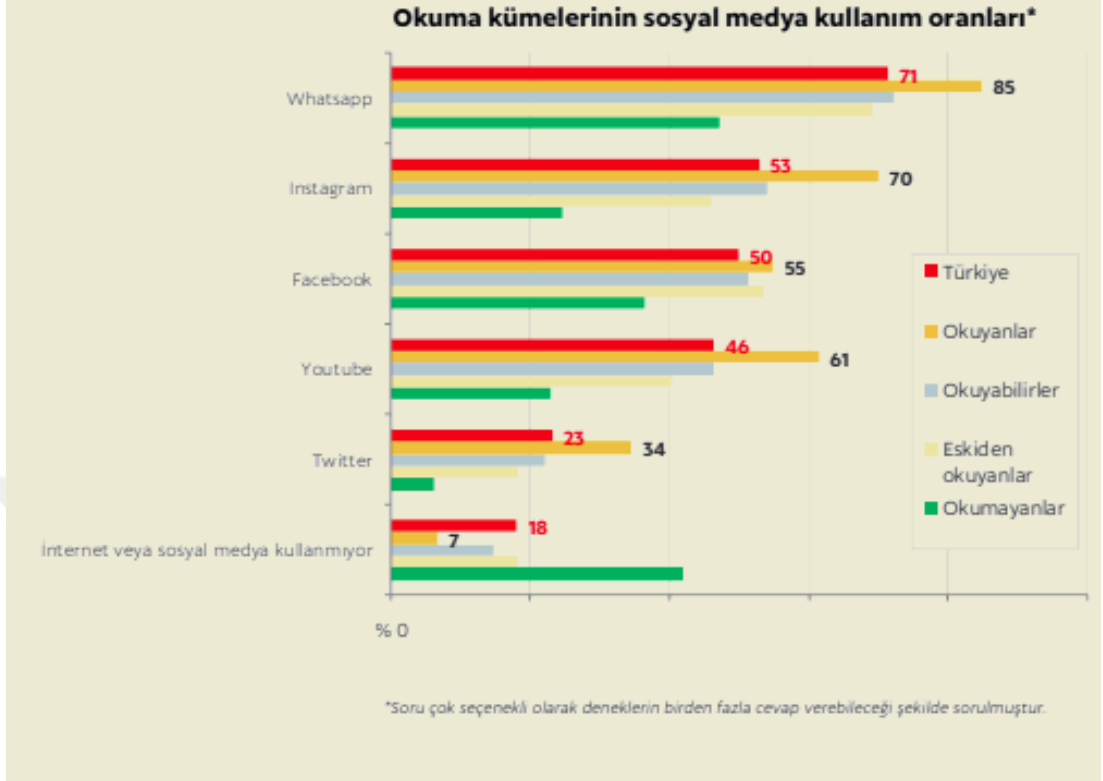
Bu tabloyu oluşturan veride e-kitap okuyuculara dair herhangi bir soru olmasa da özellikle farklı amaçlarla kullanılan elektronik aletlerin kitap okumak amacıyla kullanılmasına yaklaşımının anlaşılması bakımından oldukça önemli. Telefon, tablet veya bilgisayar ekranından kitap okumaktan kesinlikle keyif aldıklarını belirtenlerin oranı bütün okuma gruplarında benzer. “Okuyanlar” alt kümesi ekrandan kitap okumaktan kesinlikle keyif almadığını en yüksek yüzdeyle belirten alt grup olarak gözlemleniyor (2019, 88). Yine de ekrandan kitap okumaya dair tutumunu belirten katılımcılar arasında okuma grupları arasında çok fazla fark olmaması, e-kitap okuma oranlarıyla da bir arada değerlendirildiğinde toplumsal bir tutumu işaret edebilir.

Okurların e-kitabı hala çok fazla tercih etmeyerek basılı kitaba yöneliyor olmasının birçok nedeni olabilir ancak bu ilişkinin açıklanması için bu alanda çok daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır. Örneğin dijital ekranlardan okumayı tercih ettiğini belirten okuyucu kitlesinin okumayı tercih ettiği kitapların incelenmesi ekrandan okumak konusundaki tutumu irdelenebilir. Buna ek olarak teknoloji kullanıcılarının internette tüketmeyi tercih ettikleri içeriklerle ilgili sorulacak sorular

da yalnızca kitap okuma kavramıyla ilgili değil, genel ifadeyle okuma meselesi üzerinde fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir. Bilhassa “okuma” eyleminin de biçim değiştirdiği günümüzde bu bakış açısı oldukça önemli bulunacaktır. Bunlara ek olarak KONDA araştırmasının bu bölümünde katılımcılara sesli kitaplar üzerine herhangi bir soru yöneltmediğinin altını çizmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Ancak Türkiye’nin ilk sesli kitap uygulaması olan ve 2014 yılında kullanıma açılan *Seslenen Kitap*’ın İsveç merkezli Storytel tarafından 2018 yılında satın alınmasıyla ülkemizde sesli kitap tercih etme oranlarının da arttığı gözlemlenmektedir. Storytel Türkiye müdürü Berk İmamoğlu’nun açıklamalarına göre 2019 yılında Storytel’in dinlenme oranları 2018 yılına göre %315 artarak dört buçuk milyon saat olarak gözlemlendi. Storytel üzerinden 2019 yılında en çok dinlenen içeriğin 940 bin saatle kurgu dışı kitaplar, daha sonra 895 saatle romanlar, 517 bin saatle klasikler, 507 bin saatle çocuk kitapları ve 415 bin saatle polisiye kitaplar olduğu gözlemlendi. Yine Berk İmamoğlu’nun belirttiği üzere 2019 yılı genelinde toplam 4 milyon 54 bin saat dinlenme sağlarken 2020 yılının yalnızca ilk 6 ayında bu sayı 4 milyon 200 bin saate ulaştı (Balaban, 2020). Yani her ne kadar kitap okuma oranlarıyla karşılaştırıldığında hala oldukça az tercih edilse de sesli kitap piyasasının Türkiye’de gelişim gösterdiğini kabul edilmelidir. Dolayısıyla dijital okur yazarlık çerçevesinde araştırmaların bu yöne de ağırlık vermesi gerekmektedir.

Son olarak toplumun sosyal medyadaki varlığı ile ait olduğu okurluk alt gruplarının ilişkisinin incelenmesi faydalı olacaktır.

Dijital Dünya, Medya Tercihleri ve Okuma Kültürü

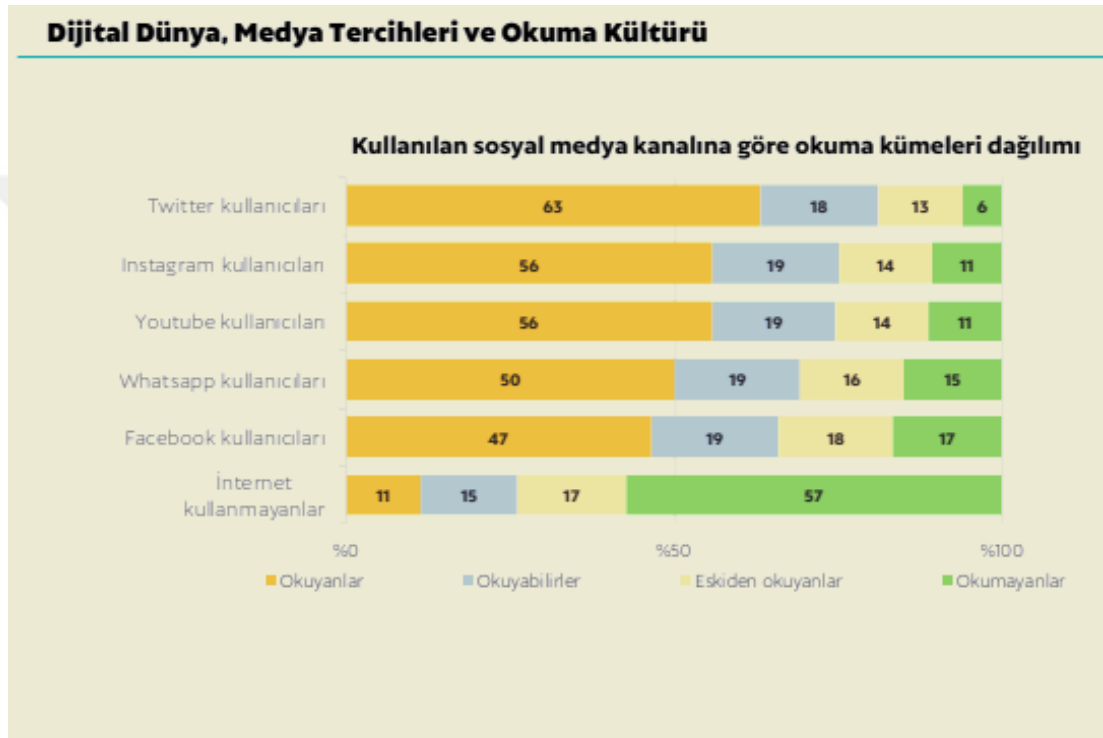

Figür 9: Okuma Kümelerinin Sosyal Medya Kullanım Oranları (2019, 45)

Yukarıdaki grafik öncelikle Türkiye ortalamasında daha sonrasında ise okur alt grupları içerisinde sosyal medya kullanım istatistiklerini belirtmektedir. Türkiye genelinde yalnızca %18’lik bir kesimin internet veya sosyal medya kullanmadığı gözlemlenirken bu oran kitap okumayan kitle arasında %40’ın üzerine çıkıyor. Bu noktada kitap okumayan alt grubun %60’dan fazlasının akıllı telefon sahibi olduğunu, yaklaşık %40’ının ise mobil internet paketine sahip olduğunu hatırlamanın faydalı olduğuna inanıyoruz. “Okuyan” alt grupta internet veya sosyal medya kullanmadığını beyan edenlerin oranının ise %7 olduğu gözlemlenmekte (2019, 45).

Grafiğin dikkat çekici bir diğer bulgusu ise “okur” olarak tanımladığımız alt grubun WhatsApp, Instagram, Facebook, YouTube ve Twitter olmak üzere değerlendirmeye dahil edilen bütün sosyal medya uygulamalarında Türkiye ortalamasının üzerinde bir kullanım oranına sahip olması, “okuyabilir” grubu ise

Twitter hariç bütün sosyal medya uygulamalarında Türkiye ortalamasından daha fazla bir oranda bulunuyor olması (2019, 45). Dolayısıyla “okur” ve “okuyabilir” olarak nitelediğimiz kitlelerin sosyal medyada da çok daha aktif olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada aşağıdaki grafikte okuma alt gruplarının farklı sosyal medya mecraları kullanıcıları arasında oranlarını ayrıntılı bir biçimde gözlemlenmekte:

Figür 10: Sosyal Medya Mecralarını Kullanan Katılımcıların Ait Olduğu Okuma Grupları (2019, 46)

Bir önceki grafikte Türkiye’de en düşük yoğunlukta kullanılan sosyal medya uygulamasının Twitter olduğu gözlemlenmişti. Ancak “okuyanlar” kümesinin bütün sosyal medya mecralarını Türkiye ortalamasından fazla kullandıkları göz önünde bulundurulduğunda Twitter kullanıcılarının %63’ünü “okuyanlar” alt kümesinin oluşturması şaşırtıcı olmayacaktır. Twitter kullanıcılarının %18’ini “okuyabilirler”, %13’ünü eskiden okuyanlar ve %6’sını “okumayanlar” oluşturmakta. Ortalamaları dikkate aldığımızda kitap okumayanların en az tercih ettiği mecranın Twitter olduğu gözlemleniyor (2019, 47). Diğer sosyal medya mecralarıyla karşılaştırıldığında

Twitter’ın ağırlıklı iletişim biçiminin yazı olması bu durumu açıklayabilir ancak bu konuda net ifadelerde bulunabilmemiz için daha ayrıntılı araştırmalar yapılmalıdır.

“Okumayanlar” kümesinin en yaygın olarak kullandığı Facebook uygulamasının aynı zamanda “okurlar” grubunun en az kullandığı sosyal medya mecrası olması dikkat çekiyor. Büyük oranda görselliğe dayalı bir uygulama olan Instagram’ın kullanıcılarının bile %50’sinden fazlasının “okuyanlar” kümesine mensup olması ise dikkate değer. Son olarak internet ve sosyal medya kullanmayan kimselerin %57’sini “okumayanlar”, %11’ini ise “okuyanlar” kümesindeki katılımcılar oluşturuyor (2019, 47).

Tıpkı bir önceki örnekte olduğu gibi bu verileri bir arada inceleyerek sosyal medya verileri ile ve okuma kültürü arasında bir bağlantı kurarak tespit edilecek makro grup için bir profil belirlemek oldukça faydalı olabilirdi. Ancak sosyal medyanın görece yeni bir kavram olması ve analizlerimize girişinin oldukça yeni bir durum olması nedeniyle bu konuda anlamlı verilerin oluşturulması için çok daha kapsamlı ve spesifik veri toplama ve analiz çalışmaları yapılmalıdır. Örneğin söz konusu istatistiklerden kitap okuyan ve okuma ihtimali olan kimselerin çok daha fazla elektronik cihaza sahip olduğunu ve bununla da bağlantılı olarak interneti çok daha yoğun kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu çıkarımın devamında “eskiden okuyan” veya “okumayan” gruplarının teknoloji ve internete karşı herhangi bir ilgisinin bulunmadığını, bu nedenle cihaz edinmeyip internet erişimlerini minimal düzeyde tuttuklarını iddia etmek doğru olmayabilir. Daha önce bu dört alt grubun demografik yapısını irdelediğimizde “okuyan” ve “okuyabilir” olarak tanımladığımız alt gruplarının oransal olarak çok daha genç olduğunu belirterek büyük bir bölümünün öğrenci olduğundan veya yüksek eğitim seviyesine sahip olduğundan, bununla bağlantılı olarak gelir düzeyinin de daha yüksek

olduğundan bahsetmiştik. Dolayısıyla “eskiden okuyanlar” ve “okumayanlar” grubu elektronik cihazları kullanmayı tercih etmiyor değil, onlara erişemiyor olabilir. Ancak bu nedensellik ilişkisinin kurulabilmesi adına daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekiyor. Bu durum sosyal medya başlığı altında birçok analiz için geçerliliğini koruyor.

Sosyal medya kullanımı konusuna gelindiğinde ise durum çok daha fazla katmanlanıyor. Ele almış olduğumuz araştırma, katılımcıların sosyal medya kullanmayı tercih edip etmediklerini sorgulayarak farklı sosyal medya mecralarında bulunan kimselerin okurluk durumlarını oransal olarak değerlendiriyordu. Ancak bu iki bilgi arasında herhangi bir bağlantı kurabilmek için çok daha kapsamlı ve ayrıntılı bilgilere sahip olunması gerekiyor. İlk olarak bu veri katılımcıların sosyal medya kullanım pratikleri üzerine herhangi bir bilgi vermeden yalnızca bu mecralarda bulunma oranlarını ifade ediyordu. Örneğin bu veriler okur gruplarının sosyal medya mecralarında ne kadar zaman geçirdiğini gözlemlenmesine imkan tanımıyor. Yani her ne kadar oransal olarak “okumayanların”, “okuyanlardan” daha az sosyal medya kullandığı gözlemlense de bunun süre bazında karşılığı gözlemlenemiyor. Dolayısıyla bu ilişkinin somut karşılığı hakkında bilgi sahibi olunması mümkün olmuyor. Bu nedenle *sosyal medya kullanımının* genel anlamıyla çerçevesini çizilmesi dahi mümkün olmuyor. Benzer bir şekilde okuma gruplarının sosyal medya vasıtasıyla erişim sağladığı ve özellikle tüketmeyi tercih ettiği içerikler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunamıyor. Dolayısıyla okuyucu gruplarının sosyal medya kullanımlarının okuma pratikleriyle herhangi bir ilişki içerisinde olup olmadığının gözlemlenmesi mümkün olmuyor. Oysaki bu bölümün devamında değineceğimiz spesifik olarak edebiyat alanında içerik üreten kişilerin etrafında kümelenen bir nevi

mikro etkileşim toplulukları bilhassa kendi strateji ve yaklaşımlarını ortaya koymaları nedeniyle oldukça önemli bir kaynak olarak görülebilir.

Genelleyici verilerin bu alt başlıkta yetersiz kalmasının bir diğer nedeni ise sosyal medyanın hem içerik üretmeye hem de üretilen içerikleri tüketmeye olanak sağlayan çift yönlü bir yapıya sahip olması. Okuma kültürü kapsamında değerlendirilecek birçok başlıkta okur, sağlanan kaynağın tüketicisi olarak karşımıza çıkıyor. Oysa sosyal medya özelinde bu ilişki çift taraflı bir hal alıyor: Okur üretilen kaynağı tüketiyor, yorumluyor ve dilerse kendisi de üretimde bulunabiliyor. Bu değişen ilişkinin kullanıcıların içerik üretme, paylaşma, tüketme ve araştırarak ulaşma tercih ve deneyimleri üzerinden ele alınması sosyal medya konusundaki analizleri çok boyutlu olarak derinleştirebilecek bir diğer faktör olarak görülebilir. Öncelikle kullanıcıların internet ve sosyal medya vasıtasıyla erişmeyi tercih ettikleri içerikleri anlamak etkileşim gruplarını gözlemleyebilmek adına faydalı olacaktır. KONDA araştırmasının sunmuş olduğu veriler ışığında sosyal medya kullanımının kitabı da kapsayan geleneksel medya araçları karşısında konumlandırılarak birbirinin rakibi olarak görülmediği öne sürülebilir. Peki ama sosyal medya kullanımı ve okurluk birbirinin karşıtı olarak gözlemlenmeli midir? Yoksa sosyal medya kullanımı aynı zamanda okurluk pratiklerini de içinde barındıran, onu farklı medya türleriyle destekleyen ve belki de geliştiren bir öge olarak gören bir model önermek mümkün müdür?

Çağdaş edebiyat kültürünün sosyal pratikleri alt başlıklı *Reading Beyond the Book* adlı çalışmada oldukça yeni olduğu düşünülen internet ve sosyal medya pratiklerinin birden ortaya çıkan fenomenler olmadığı, köklerini geleneksel medyadan aldığı örneklerle vurgulanıyor (Fuller ve Sedo, 2013). Bu doğrultuda yeni medya ve geleneksel medya bağlantısını netleştirmek adına bir edebiyat blogger'ının

ulaştığı kitle vasıtasıyla radyo programı yapmaya başlamasıyla ilgili düşünceleri şöyle:

“Here’s the deal: I’m a big fan of Canada Reads, but I think it’s unfair only celebs get to play. Because I know lots of smart, literary types who could make great debaters, and I love to hear them talk about books. Turns out I can produce a radio Show. And we did pick the same book. But the discussion was different enough to validate having bookish people talk about books.”²⁰ (Fuller ve Sedo, 2013: 110)

Her ne kadar Türkiye’de ünlülerin yürütücülüğü üstlendiği ve geniş kitlelere ulaşan, örnekleri Amerika ve Kanada’da yaygın olarak görülen büyük okuma etkinliklerinin varlığından bahsedemesek de gazetelerin edebiyat bölümleri, radyo ve televizyonlarda gerçekleştirilen edebiyat programlarının oluşturduğu okur gruplarının karşısında sosyal medyanın bireylere, “kitapseverlere” kazandırdığı en büyük ayrıcalıklardan bir tanesi bu: Edebiyat üzerine söz söylemek, kitap listeleri hazırlamak, kitap eleştirmek, kitaplığını paylaşmak veya edebiyat üzerine herhangi bir söz söylemek yalnızca birtakım ünlülere, uzmanlara veya daha genel bir tabirle bir nedenle büyük kitleler tarafından takip edilen kimselere bahşedilmiş bir ayrıcalık olmaktan çıkıyor. Edebiyat konusunda kendi deneyimlerini paylaşmak isteyen herkes sosyal medyanın herhangi bir uzmanlık iddiasına veya dinleyici kitlesine sahip olma mecburiyetlerini ortadan kaldıran yapısı sayesinde söz hakkı bulabiliyor. Bu nedenle sosyal medya “kitapseverlerin kitaplar hakkında konuşmasını meşru kılacak kadar farklı” tartışmalar yürütebileceği bir mecra haline geliyor. Özellikle etkileşim

²⁰ “Durum şu: Canada Reads’in büyük bir hayranıyım ama yalnızca ünlülerin söz hakkı olmasının haksızlık olduğunu düşünüyorum. Çünkü edebiyatı seven ve harika tartışmacılar olabilecek birçok kişi tanıyorum ve onların kitaplar hakkında konuştuğunu görmeye bayılıyorum. Anlaşılan bir radyo programı yaratabiliyorum. Ve (Canada Reads’le) aynı kitabı seçiyoruz. Ama tartışmamız kitapseverlerin kitap hakkında konuşmasını meşru kılacak kadar farklı oluyor.”

grupları üzerinden araştırmalarını yürütmeyi tercih edecek edebiyat eleştirmenleri, tarihçileri veya sosyologları için gerek içerik üretim süreci gerekse yarattığı etkileşim oldukça verimli bir alan olarak görülebilir. Gerek içerik üretim süreciyle ortaya çıkan topluluğun oluşumu, gerekse bu toplulukların yapısı okur merkezli edebiyat kuramı çerçevesinde oldukça önemli birer kaynak olarak görülmelidir. Sosyal medyanın interaktif yapısı bu etkileşim gruplarının stratejilerinin çok daha şeffaf bir biçimde gözlemlenebilmesine olanak sağlamaktadır.

İnternet ve sosyal medyanın bu denli yaygınlaşmadığı geleneksel medyanın egemen olduğu dönemlerde öneri ve paylaşım düzleminin bulunmadığını iddia etmek hatalı olacaktır. Ancak geleneksel medya araçlarında yer bularak sesini duyurmanın öncelikli olarak belli kişi ve grupların erişimine açık olması nedeniyle hem duyulabilecek “ses” miktarı azalıyor, medya stratejileri gereği düzenlenebiliyor hem de buradan doğacak tartışma ortamı yapısı gereği farklı ve sıradan olanın önüne ket vuruyordu. Üstelik yorumlama sürecinin de oldukça uzun zaman alması “okurun” tartışmaya katılmasının önündeki engellerden birisiydi. Oysa sosyal medyada herkesin içerik üretebiliyor, üretilen içeriği seçebiliyor ve oldukça hızlı bir biçimde diyaloğun bir parçası olabiliyor olabilmesi nedeniyle çok sesli bir ortamın varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla sosyal medya üzerine yapılan analizlerde geleneksel medyanın tanımlarını göz ardı etmeden bu süreci üretim ve tüketim dinamiklerinin değişmesiyle birlikte değişen bir süreç olarak ele almak hem yöntem hem de sonuç bakımından araştırmacılara yardımcı olabilir. Bu doğrultuda yeni medya çalışmalarının yöntem ve bulguları gerek etkileşim topluluklarını incelemek konusunda gerekse sosyal medyanın değiştirdiği edebiyat sektörü dinamikleri anlamak konusunda faydalı olabilir.

Sosyal medyayla değişen ve farklı boyutlar kazanan çevrim içi edebiyat dünyasını tanımlamak için “digital literary sphere”²¹ tanımını kullanılmakta. Daha önceden bahsedildiği gibi sosyal medya geleneksel medyanın söz hakkı vermediği “sıradan” okuyucuya da söz hakkı tanıyor. Böylelikle daha önce var olmayan birtakım aktörlerin de doğmasına neden oluyor. Ancak sosyal medyanın bu yönünün odak noktasına alınması aynı zamanda edebiyat dünyasında başından beri var olan ve onu yaratan öğelerini de değiştirdiğini göz ardı etmemize neden olabiliyor.

Çalışmalarını özellikle edebiyat sosyolojisi üzerinde yoğunlaştıran Dr. Simone Murray *The Digital Literary Sphere: Reading, Writing, and Selling Books in the Internet Era* (2018) isimli kitabında edebiyat sektöründe zaten var olan aktörlerin bilhassa internetin etkisiyle değişen rolleri ve pratikleri üzerine çok yönlü ve derinlikli bir analiz sunuyor. Murray’e göre edebiyat dünyasındaki bu değişim 1994 yılında Amazon’un kurulmasıyla başlamıştır, yani Murray’e göre bu sürecin inşası sosyal medyanın hayatımıza tam anlamıyla adapte olmasından çok daha önceye dayanmakta. İnternetin yaygınlaştığı ve onunla bağlantılı olarak sosyal medyanın da yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı bu dönemde yalnızca okurun metni alımlama ve yorumlama biçiminin değil yazarlık ve yayıncılık rollerinin de değiştiğini vurguluyor. Örneğin Murray sosyal medyayla birlikte iletişimin hızlanmasının yazarın “yazarlık iş yükünü” artırdığını öne sürüyor. Önceden yalnızca bir eser ortaya koyarak üretim sürecini devam ettiren yazardan şimdi sürekli olarak içerik üretmesinin, okurlarıyla aktif olarak etkileşim içerisinde olmasının ve okurla bir tür “yakınlık” kurmasının beklendiğinin altını çiziyor. Dolayısıyla okuruyla çok daha formal ve tek taraflı bir iletişim içerisinde bulunan yazardan sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte beklentiler de değişiyor. Bu durum hem bir figür olarak

²¹ Dijital edebiyat alanı

yazarın konumunu hem de eserlerin üretim aşamasını etkiliyor. Elbette kimi yazarlar bu duruma uyum sağlarken kimileri reddederek dijital edebiyat alanının bir parçası olmamayı tercih edebiliyor. Bu durumun etkileri gerek yazın pratiği gerek okur tepkisi gerekse edebiyat tarihi dahilinde değerlendirilmelidir.

Benzer bir şekilde Murray internetin yaygınlaşmasının yayıncılık sektörünün her bir safhasını da değiştirdiğini öne sürüyor (2018). Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla hem basılacak eserlerin seçilerek düzenlenmesi gerekse hem son ürünün okur karşısına çıkartılması ve tanıtım sürecinin değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla sosyal medyanın söz hakkı verdiği “sıradan” kişilerle değişen üretim ve tüketim sürecinin değişmesine ek olarak “dijital edebiyat alanı” kavramı içerisinde edebiyat sahnesinde başından beri var olan aktörlerin değişen rolleri de incelenmelidir. Edebiyatın değişen üretim ve tüketim dinamiklerinin birlikte anlaşılması ve buradan hareketle okurluk pratikleri çerçevesinde yapılacak araştırmalarla ilişki kurulabilmesi açısından “dijital edebiyat alanı” kavramının anlaşılması ve bu kavramlar içerisinde değişen dinamiklerin gözlemlenebilmesi oldukça önemlidir.

Ancak Fish’in etkileşim topluluklarını tanımladığı çalışması *Interpreting the 'Variorum'* 'un 70’li yıllarda ortaya koyulduğunu unutmamalıdır. 70’li yılların “geleneksel” medya egemenliğindeki sınırları ve protokolleri daha kolay belirlenebilir, etkileşimlerinin kapsamı çizilebilir dünyasında bir insanın ona okuma pratiklerinin tamamını kazandıracak topluluğa girmesinde etkili olan iki faktörün eğitim ve aslında bir ölçekte eğitimle şekillenen mesleki çevresi olduğunu ifade etmek yeterli olabilirdi. Fakat gerek internetin yaygınlaşması gerekse sosyal medyanın kullanıcılarını belli bağlamlarda eşitleyen doğası gereği günümüzde bu topluluklara yalnızca eğitim ve meslekle dahil olunduğunu söylemek yeterli

olmayacaktır. Yeni medya pratikleri içerisinde karşımıza çıkabilecek etkileşim toplulukları eğitim ve meslekle belirlenen tek taraflı ve aslında bireyin seçmeyi içerisinde yetiştirdiği topluluklar olmaktan çıkarak kendi tercihleriyle parçası olduğu, belki de yaratıp şekillendirdiği topluluklar olabiliyor.

Geleneksel medya araçları okur veya izleyici geri dönüşlerine açık olsa da bu etkileşimin hem zaman aldığı hem de sosyal medyanın sağlamış olduğu imkanlar kadar doğrudan ve “adil” olmadığı unutulmamalıdır. Öncelikle geleneksel medya araçlarının alternatiflerinin olmadığı dönemde her bir bireyin içerik üretmesinin mümkün olamadığı hatırlanmalıdır. Daha sonrasında ise bireylerin onlara sunulan kısıtlı içeriklerden tercihler yaparak dolaylı yoldan verdikleri geri bildirimlerle bu üretime ancak uzaktan katkı sağlayabildikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Oysa sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte içerik üretimi herkesin erişimine açıldı. Bu durumun, dolayısıyla denetim sürecinin yokluğunun içerik kalitesine etkisi elbette tartışmaya açık bir konu olarak kalmalıdır. Ancak içerik üretimi hakkındaki bu “adaletin” çok daha fazla etkileşim toplulukları oluşmasına ve bu toplulukların çok daha görünür kılınmasına katkı sağladığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Doğrudan okurluk pratikleri ve edebiyat paylaşımları üzerine kurulmuş sosyal medya uygulamalarından bahsetmeden önce genel kullanım amacıyla ortaya çıkmış olan sosyal medya uygulamalarındaki edebiyat içeriklerine değinmenin faydalı olacağına inanıyoruz. Bu bağlamda Türkiye’de de oldukça yaygın olarak kullanılan sosyal medya uygulamalarından YouTube’da edebiyat üzerine içerik üreten ve “booktuber” olarak tanımlanan içerik üreticilerden bahsedeceğiz. Türkçe içerik üretilen Youtube’da da birçok örneği bulunan “booktuber”lar kitap ekseninde birçok farklı formatta içerik üretiyorlar. Okudukları veya satın aldıkları kitapları paylaşan, kitap eleştirileri ve değerlendirmeleri yapan, belli temalar çerçevesinde okuma

listeleri yapan, kitaplıklarını paylaşan, düzenledikleri canlı yayınlarla takipçileriyle birlikte kitap okuyan, edebiyat ve yayıncılık dünyasını ilgilendiren haberleri paylaşarak yorumlayan “booktuber”ları belli bir demografik grupla tanımlamak mümkün değildir. Farklı yaş gruplarından, eğitim seviyelerinden, uzmanlık alanlarından gelen ve aslında tek ortak noktası bir konuya ilgi duymak olan birçok içerik üretici, geniş bir skalada içerik üretiyor. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal medyanın kazanımlarından bir tanesi de bu: Uzman olma iddiasında olmayan kişilere de söz hakkı vermesi. Böylelikle yalnızca kitapları seven veya kendisini “iyi bir okur” olarak tanımlayan kişiler kendi okuma deneyimlerini diledikleri biçimde paylaşma fırsatı buluyorlar. Bu içerikle bağ kurabilen izleyici ise onu takip ederek bu sürece ve içeriklerin oluşturduğu tartışmaya dahil olma imkanı buluyor. Örneğin YouTube’da 2018 yılından beri içerik üreten, “Alıntılarla Yaşıyorum” isimli YouTube kanalının sahibi Oğuz Aktürk, yaklaşık 70 bin aboneye sahip. Edebiyat üzerine birçok farklı formatta içerik üreten Aktürk toplam 221 video ile yaklaşık 2 milyon 8 yüz bin izlenmeye sahip²². Tematik öneriler veren, kitap alışverişlerini paylaşan, belli yazarlara veya temalara odaklanan bilgilendirici videolarına ek kitap okuma alışkanlığı üzerine ürettiği içeriklerle kendi deneyimini birçok farklı açıdan paylaşıyor. İçerik üreticiler bu videolara yapılan yorumlar vasıtasıyla bir tartışmayı yönetebildikleri gibi izleyicilerinden aldıkları geri bildirimler vasıtasıyla yeni içeriklere karar vererek onların beklentisi doğrultusunda hareket edebiliyorlar. Dolayısıyla içerik üreticilerin izleyicilerinin okuma tercihlerini ve okuma pratiklerini etkileyebildiği gibi onları takip eden kimseler de bu içerik üretim sürecine doğrudan müdahil olma fırsatı buluyorlar. Üstelik birçok sosyal medya platformuna canlı yayınlar düzenleme seçeneğinin de gelmesiyle birlikte bu tartışmalar yalnızca

²²<https://www.youtube.com/c/AlintilarlaYasiyorum/about> 15 Temmuz 2021 tarihinde erişilmiştir.

üretileen ürünün üzerine yapılan yorumlarla bir nevi gecikmeyle devam etmek yerine eş zamanlı olarak devam edebilme fırsatı da bulabiliyor.

Fish'in teorize ettiğı etkileşim topluluklarının (1971) günümüz koşulları içerisinde eğitim ve mesleki pratikler dışında oluşabileceğine daha önce değinmiştik. Sosyal medya vasıtasıyla söz konusu etkileşimlerle birlikte okurlar kendi arayışlarına cevap veren “mikro” etkileşim toplulukları arayıp bularak bu topluluklar içerisinde öğrenme ve gelişme, hatta aynı anda öğretme ve geliştirme fırsatı buluyorlar. Örneğin bu etkileşimi içerik üreticiler tarafından düzenlenen okuma kulüpleri üzerinden değerlendirmek mümkün olabilir.

Bu konuda YouTube'da “Klasik Okur” kullanıcı adıyla edebiyat üzerine içerik üreten Begüm Çakır'ın öncülüğünde kurulan “Klasik Okur Kitap Kulübü” örnek gösterilebilir. Begüm Çakır yaklaşık 3 senedir YouTube'da edebiyat üzerine birçok farklı formatta içerik üretiyor. Yaklaşık yüz yirmi bin abonesi olan Çakır, toplam 7 milyon 6 yüz bin izlenme sayısına sahip.²³ “Klasik Okur Kitap Kulübü”, Begüm Çakır öncülüğünde katılımcıların da istekleri doğrultusunda seçilen kitapları toplu bir biçimde okuma ve tartışma fırsatı yaratıyor. Buna ek olarak bu topluluklar içerisinde dijital dünyayı aşan birtakım ilişkiler de kuruluyor. Örneğin bu örnekte Begüm Çakır'a kitap kulübü içerisinde bir üyenin ulaşarak maddi olanakları kısıtlı olduğundan kitaba erişimi olamayan, özellikle öğrenci bir katılımcıya kitap bursu sağlayarak kitap kulübünde okunacak kitapları her ay düzenli olarak hediye etmek istediğini dile getiriyor. Bu istek üzerine sponsor olmak isteyenlerle ihtiyaç sahiplerinin bir araya getirilmesi vasıtasıyla birçok öğrencinin kitap temin etmesi sağlanmış oluyor (Çakır, 00:08:20). Üstelik bu destekle kitaba erişim sağlamanın yanı sıra kitap seçimine yardımcı olan, bir tartışma ortamı yaratarak okuma

²³ <https://www.youtube.com/c/klasikokur/about> 15 Temmuz 2021 tarihinde erişilmiştir.

pratiklerine kolektif bir boyut kazandırarak etkileşim toplulukları içerisinde edinilen stratejilerin kazanılmasına ön ayak olan bir topluluğun da bir parçası oluyorlar.

Dolayısıyla aslında oldukça informal bir biçimde bir araya gelmiş ve herhangi bir iddiası olmayan, yalnızca bir konuya ilgi duyan insanların oluşturduğu topluluk çok boyutlu bir biçimde birbirini etkileyen ve destekleyen bir komüniteye dönüşmüş oluyor. Üstelik bu toplantılar gerek imkanlar dahilinde yüz yüze gerekse sosyal medya uygulamalarının sağladığı birçok imkan sayesinde dünyanın dört bir yanından katılan kitapseverlerle birlikte eş zamanlı olarak görüntülü ve sesli olarak çevrim içi sürdürülebiliyor. Bu etkileşimler edebiyat araştırmacılarına mikro düzeyde kurulmuş etkileşim topluluklarını gözlemleme şansı vermesi nedeniyle oldukça verimli bir alana dönüşüyor.

Daha önceki bölümlerde sosyal medyanın edebiyat sahnesinde her zaman var olan aktörlerin rollerini de değiştirdiğinden ve onlara da farklı bir mecra sunduğundan bahsetmiştik. Bu doğrultuda sosyal medya uygulamaları üzerinden yalnızca kitapları seven ve bu konuda herhangi bir uzmanlık iddiası olmayan kişilerin içerik ürettiğini söylemek doğru olmaz. Yayınevleri, yazarlar, edebiyat eleştirmenleri ve araştırmacıları, sanat merkezleri, enstitüler ve daha birçok farklı partinin aktif sosyal medya katılımına sahip olduğu gözlemlenebiliyor. Murray'in de belirttiği gibi sosyal medyanın yazarın iş yükünü artırdığı bir gerçek ancak bu durumdan yalnızca yazarlar etkilenmiyor. Bilhassa yayınevlerinin tanıtım stratejileri sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte çok daha fazla değişiyor. Eskiden yalnızca kitap tanıtım bültenleri, yazar söyleşileri, kitabevleri, gazete/dergi tanıtımları gibi yollarla okuruyla buluşan yayınevleri artık sosyal medya vasıtasıyla okuruyla çok daha sık iletişime geçiyor. Üstelik bu mecraların gerektirdiği iletişim nedeniyle Murray'in yazarın geçirdiği değişime işaret ettiği gibi yayınevlerinin de bir

değişimle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Örneğin sosyal medyanın henüz bulunmadığı veya yaygınlaşmadığı dönemlerde yayınevleri basın bültenlerini geleneksel medya araçları üzerinden yayımlarken artık mail listeleri vasıtasıyla doğrudan okura ulaştırıyor. Böylelikle yayınevleri bir aracı medya kuruluşu olmadan, okuruyla bire bir etkileşimde bulunma fırsatı yakalıyor. Bu değişim konusunda en etkili örneklerden bir tanesi uzun yıllar klasikleşmiş kapak tasarımlarıyla birlikte istikrarlı çizgisini oldukça somut bir biçimde de ifade eden Can Yayınları olabilir. Can Yayınları'nın son yıllarda gerek kitap kapaklarında yaptıkları değişiklikler -hatta bazı serileriyle kitabın biçimi konusundaki yenilikçi yaklaşımlarıyla- gerekse sosyal medya kullanımlarıyla bu sürece adapte olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Bu konudaki en dikkat çekici çalışmalarından birisi Can Yayınları'nın klasik kitaplarının bazı "etiketlerle" işaretlenerek kategorize ediliyor olmaları. Can Yayınları yayına hazırladığı kitapların arka kapağında kitabı kategorize edebilecek birtakım etiketler kullanıyor. Bu etiketleme stratejisini Instagram hesabından da sürdürerek bir çeşit bütünlük ve kataloglama sağlamış oluyor. Ancak bu etiketlerle web sitesi üzerinde bir arama yapılamaması bir eksiklik olarak not edilebilir. Yine de sosyal medya jargonu içerisinde hayatımıza dahil olan "hashtag" tabirinin sosyal medyanın yaygınlaşması karşısında tehlikeye girdiği düşünülen kitaplara adapte edilmesi oldukça dikkat çekici bir örnek olmakla birlikte yeni mecraların açabileceği alanlara dair heyecan verici bir örnek olarak da görülmeli.

Birçok farklı konuda içerik üretilebilecek geniş kapsamlı sosyal medya ağlarına ek olarak yalnızca okur yazarlık pratikleri üzerine kurulmuş sosyal medya ağlarından bahsetmek de oldukça faydalı olacaktır. Amazon tarafından 2007 yılında kullanıma açılan Goodreads bu sosyal ağların ilki. Uygulamada her bir kullanıcının

kendisine ait bir profili, yani bir nevi kitaplığı bulunuyor. Bu kitaplık içerisinde kullanıcılara okuma listeleri oluşturma, okudukları kitapları yorumlayarak puanlama, kitaplardan alıntılar not etme imkanı tanınıyor. Ayrıca uygulama kullanıcılarına önceden okudukları kitaplardan yola çıkarak kitap önerilerinde de bulunuyor. Buna ek olarak Goodreads kullanıcılarına yıllık hedefler koyma imkanı tanıyarak bu hedeflerini hatırlatan bildirimler gönderiyor. Yıl sonunda ise her bir okurun kişisel okuma istatistiklerini çıkartarak kişiselleştirilmiş bir okuma deneyimi sunuyor.

Uygulama üzerinden kullanıcılar başka kullanıcıların profillerini, yani kitaplıklarını takip ederek onların okudukları kitaplardan, eleştiri ve puanlamalarından haberdar olabiliyorlar. Amazon'un global bir platform olması ve bir kitabın bütün çevirilerinin aynı başlığa yönlendiriliyor olması nedeniyle seçilen kitabın başlığında dünyanın dört bir yanından kullanıcıların yorumlarını görebilmek mümkün oluyor. Böylelikle okurlar arasında bire bir iletişim olmasa dahi kitaplar ve kitaplar üzerine izlenimleri vasıtasıyla kurulan bir iletişimden söz edilebiliyor.

Dolayısıyla Goodreads bireysel okuma deneyimini kayıt altına almaya imkan tanımasına ek olarak kullanıcılar arasındaki iletişimi de mümkün kılıyor ancak bunu özellikle teşvik eden bir “topluluk” bağlantısı da bulunuyor. Kullanıcılar bu sekme vasıtasıyla bir takım okur gruplarına veya spesifik tartışmalara dahil olabiliyor, küçük “bilgi yarışmalarına” katılabiliyor ve kitap değişimi, yazar buluşması, kitap kulübü toplantısı gibi birtakım etkinlikler için aramalar gerçekleştirebiliyor. Yine “topluluk” sekmesi vasıtasıyla kullanıcılara Goodreads bünyesinde bulunan yazarlara soru sorabilme imkanı tanınıyor.

Son olarak Amazon'un bir uygulaması olan Goodreads Amazon Kindle ile koordine olarak çalışıyor. Kindle cihazının Goodreads hesabına bağlanma seçeneği vasıtasıyla Kindle üzerinden okunan kitapların altı çizilen yerleri ve notları doğrudan

Goodreads hesabına aktarılabilir. Benzer bir şekilde kullanıcı Kindle üzerinden bir kitabı bitirdiğinde cihaz kullanıcıyı kitabın Goodreads sayfasına yönlendirerek puanlamaya ve değerlendirme yazmaya teşvik ediyor. Son olarak Kindle’da bulunan bir özelliğin etkinleştirilmesiyle birlikte Kindle üzerinden okunan kitapta Goodreads’te en çok işaretlemiş satırları görmek mümkün oluyor. Böylelikle bir kitabı okuyan kişiler kendi profillerinden bağımsız olarak bir nevi “iletişim” içerisinde oluyorlar.

Dolayısıyla Goodreads’in gerek bir kitap etrafında oluşmuş okur kitlesini yakından gözlemleme fırsatı sunması nedeniyle gerekse daha geniş çaplı toplulukların mikro komüniteler başlığı altında incelenebilmesine fırsat vermesi açısından oldukça kıymetli.

Goodreads’in Türkiye merkezli bir benzeri olarak tanımlanabilecek 1000Kitap uygulaması ise ara yüzü itibarıyla Twitter’a benzetilebilir. Tıpkı Goodreads gibi okur profili üzerinden bir kitaplık oluşturma ve okunan kitapları değerlendirme uygulaması olan 1000Kitap’ta Goodreads’ten farklı olarak “ileti” yazma imkanı bulunuyor. Yani kullanıcılar profillerinde görülecek, takipçilerinin akışında bulunacak bazı iletiler yazabiliyorlar. Dolayısıyla 1000Kitap’ın “sosyalleşmeyi” Goodreads’ten daha fazla teşvik eden ve etkileşimi artıran bir yapısı olduğu söylenebilir.

Ana sayfası üzerinden öne çıkan, yükselen ve en yeni içeriklere ulaşılabilir olmasıyla da Twitter’a benzer yapısını koruyan 1000Kitap’ın Goodreads’ten en büyük farkı global değil bölgesel bir paylaşım ağı olması. Ancak bu nedenle yüz yüze kitap buluşmaları yapma imkanını daha kolay bulan 1000Kitap aracılığıyla benzer okuma zevklerine sahip kimseler bir araya gelerek okuduklarını paylaşma, tartışma fırsatı buluyorlar. Böylelikle tıpkı diğer sosyal medya uygulamalarının

imkan tanıdığı gibi topluluklar kurarak bu topluluklar üzerinden belli pratikleri aktif olarak uygulama şansı buluyorlar. Kısacası hem Goodreads hem de 1000Kitap okurlara kitaplıklarını ve okudukları kitaplar hakkında notlarını dijital ortamda tutma şansı veren, okuma tavsiyeleri alabilecekleri ve verebilecekleri topluluklar kurma şansı tanıyan, birtakım okuma pratiklerini gözlemleme ve edinme şansı tanıyan, iletişimi ve etkileşimi çok boyutlu bir biçimde artırma şansı tanıyan birer çevrim içi mecra olarak kurgulanıyorlar. Edebiyat araştırmacıları içinse bu uygulamalar kapsamlı gözlemler yaparak çok daha mikro düzeyde durumlara odaklanarak tıpkı bir etnografya çalışması yapar gibi veri toplama imkanı tanınması itibariyle oldukça faydalı olabilir.

Sosyal medyanın sıradan okura bir “sahne” vererek sesini duyurma, kendi içerisinde toplanarak pratiklerini uygulama fırsatı verdiğinden daha önce bahsetmiştik. Sosyal medyanın bilhassa tanıtım ve erişim bakımından fırsat tanıdığı bir diğer kesim ise bağımsız kitapçılar ve sahaflar. Zincir mağazalar kadar büyük reklam ve tanıtım bütçeleri bulunmayan, ulaşabileceği okur kitlesi birçok nedenden kısıtlı olan bağımsız kitapçılar için sosyal medya kullanımının önemi OKUYAY Platformu tarafından yayımlanan “Bağımsız Kitabevi Raporunda” gözlemlenebilir (2019).

Rapora göre bağımsız kitabevleri tarafından en yaygın kullanılan sosyal medya uygulamaları Facebook ve Instagram olurken çalışmaya İzmir’den katılan bir kitabevi Facebook üzerinden kurmuş oldukları okuma grubu üzerinden uzun yıllardır okuma önerileri paylaştıklarından ve takipçilerine de belli kurallar çerçevesinde paylaşım yapma hakkı tanıdıklarından bahsediyor. Yaklaşık elli bin üyesi olan grubun üyelerinin “Bu gruba katıldığımdan beri giderek daha iyi kitaplar okumaya başladığımı” (2019, 40) ifade eden kullanıcısı gibi birçok kullanıcı bu gibi mecraları

öneri almak, öneride bulunmak, okuduklarını okuyan kişilerle bir araya gelerek tartışabilmek veya bunların hiçbirisini yapmasa bile okuma eylemine dair heyecanlarını “paylaşmak” üzere aktif olarak kullanıyor.

Benzer bir biçimde sosyal medya kullanımı bağımsız kitapçılara kendi seçkilerini oluşturma ve alternatif önerilerde bulunma fırsatı sağlıyor. Örneğin çalışmaya Antalya’da katılan bir kitabevi, mağazalarında bir “Muhallif Çok Satanlar” listesi oluşturarak bu bölümde sergiledikleri seçkiden kitapları ve kitaplardan yaptıkları alıntılarını düzenli olarak sosyal medya hesaplarından paylaştıklarını belirtiyor (2019, 41). Dolayısıyla bu uygulama yalnızca mağaza içerisinde kalması durumunda yalnızca bir bölgede bulunan belirli bir okur kitlesine ulaşma imkanı bulacakken sosyal medya vasıtasıyla mağazadan fiziksel olarak alışveriş yapamayacak kullanıcıların da erişimine açılmış oluyor ve böylelikle onu gözlemleyen kişilerde farklı bir bakış açısının belirmesine neden oluyor. Üstelik bazı bağımsız kitabevlerinin bu paylaşımları üzerinden kitap satışı da gerçekleştiriyor. Örneğin çalışmaya katılan İstanbul merkezli bir çocuk kitabevi sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımlar üzerine gelen mesajlarla satış yaptıklarını belirtiyor. Bir “centilmenlik anlaşmasıyla” yürüttüklerini belirttikleri bu satışların fiyatlarının zincir mağazaların internet kitaplarından yüksek olduğunu belirtiyorlar. Ancak müşterilerine butik bir kitabevi olmanın zorluklarını göz önünde bulundurarak tavsiyelerde bulunmaya devam edebilmeleri adına farklı fiyatlarla satış yapmaya devam etmeleri gerektiğini belirtiyorlar (2019, 42).

Son olarak her ne kadar sosyal medya kullanıcı araştırmalarında bir sohbet uygulaması olan WhatsApp’ı da dahil etmiş olsak da buraya kadar verdiğimiz hiçbir örnekte WhatsApp kullanımına yer verilmedi. Bağımsız Kitapçılar Raporuna göre WhatsApp bağımsız kitapçılar için oldukça etkili bir iletişim aracı olarak karşımıza

çıkıyor. Raporda birçok bağımsız kitabevi müşterilerine WhatsApp üzerinden ulaşarak haftalık, aylık öne çıkanlar önerileri, tematik kitap önerileri, indirim haberleri gibi konularda bilgilendirmede bulunarak iletişim kurduklarından bahsediyorlar (2019, 40-41). Edebiyat ve mekansallık ilişkisi üzerinden bilhassa edebiyat sosyolojisi çalışmalarında bağımsız kitabevlerinin oluşturmuş olduğu “kitlelere” yer veriliyor ancak bu toplulukların sosyal medya üzerinden de temsil şansı bulduğunu, üstelik bu sayede fiziksel dünyanın sınırlarının yok olması sayesinde çok daha geniş kitlelere ulaşmanın mümkün olduğunu söylemek mümkün.

Bu alt başlığın sunuş bölümünde kavramın araştırmalarımıza girişinin oldukça yeni olması nedeniyle elimizde yeterince veri olmadığından bahsetmiştik. Bu nedenle öncelikle ihtiyaç duyacağımız verilerin alt kümeler biçiminde saptanması gerekiyordu. Daha sonrasında ise verileri işleyerek sosyal medyadaki okur gruplarını değerlendirmek için gerekli yöntemlerin ortaya koyulması konusunda farklı disiplinlerle iş birliği içerisinde çalışmanın faydalı olacağından bahsetmiştik. Sosyal medya doğası gereği oldukça geniş ve gün be gün genişleyen bir mecra olması nedeniyle yapılacak analizlerin birtakım zorlukları olsa da “gerçek” dünyadaki etkileşim topluluklarının aksine oldukça kamuya açık bir biçimde deneyimlenebiliyor olması nedeniyle gözlem yapmayı da oldukça kolaylaştırıyor. Örneğin yeni medya çalışmaları sosyal antropolojinin temel yöntemi olan etnografya yöntemini dijital dünyaya uyarlayarak dijital etnografya çalışmalarıyla söz konusu toplulukları yakinen gözlemleyen ve dinamiklerini anlayan çalışmalara imza atıyor. Oysa edebiyat eleştirmenleri için öncelikle önemli olan konu, etkileşim topluluklarının günümüz dünyasında değişen çerçevesini saptamak ve odak noktası itibarıyla bu bilgileri okur merkezli analizlerimize katmak olmalıdır. Fish’in ortaya koymuş olduğu etkileşim toplulukları kavramının günümüzde şekil

değiştirebileceğine daha önce değinilmişti. Bireylerin sosyal medya vasıtasıyla topluluklar kurmasının veya kurulmuş topluluklara katılmasının da oldukça kolay olduğu günümüzde geniş katılımlı, büyük ve kurumsal toplulukların yanı sıra daha informal biçimlerde bir araya gelmiş, bireylerin birden fazlasında yer almayı seçebileceği ve farklı amaçlarla katılabileceği mikro topluluklar bulunmakta. Bu noktada grupların informal yapısı içerisinde Fish'in analizlere kesinlikle dahil edilmemesi gerektiğini belirttiği bireysel beğeni yargıları ile objektiviteden uzak yaklaşımlarının analizlere girebileceğinden endişe edilebilir ancak bu mikro toplulukların boyutlarının oldukça değişken olduğu, birkaç yüz kişiyi içerebileceği gibi binlerce kişinin etkileşimine imkan tanıyabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu çoğunluk içerisinde bireylerin beğenilerini eleyerek genel stratejileri saptamak ve değerlendirmek, bu değerlendirme üzerinden analizlerde yer vermek çok daha mümkün olacaktır. Bu nedenle bir nevi laboratuvar ortamı olarak gözlem yapma şansı tanıyan sosyal medyanın sağladığı imkanlar değerlendirilerek analizlere dahil edilmelidir. Üstelik spesifik konulara eğilen birçok alt gruba kolaylıkla ulaşılma imkanı sağlaması nedeniyle bu durumun edebiyat eleştirisine katabilecekleri göz ardı edilmemelidir.

Bu noktada Murray'in geleneksel edebiyat aktörlerinin dijital mecralardaki tezahürü olarak tanımlayabileceğimiz “dijital edebiyat alanı” kavramını farklı elementleri çerçevesinde inceleyerek özellikle yazarın yazım süreci ile yayıncılığın değişim sürecinin vurgulanması, bu analizlerin derinleştirilmesi oldukça önemlidir ancak bu kavramın dijital medyayla doğan birçok durumu göz ardı ettiği unutulmamalıdır. Öncelikle sosyal medya vasıtasıyla içerik üreten yeni aktörlerin tartışmaya dahil edilmesi oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın bir bölümü olarak tasarlanan “Edebiyat ve Sosyal Medya Kullanımı”

başlıklı bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı sosyal medyada edebiyat üzerine içerik tüketen kullanıcıların eğilimlerinin ve beklentilerin saptanması idi. Ancak çalışmanın temsil gücü yüksek bir örnekleme ulaştırılamaması nedeniyle araştırmada yer verilmedi. Toplam 252 kişinin katıldığı anketin katılımcılarının %80,2'sinin öğrenci, %97,6'sının ise kadın olması (Öztürk, 2020) dahi bu konu hakkında genelleyici bir çıkarımda bulunulmasının önüne geçmektedir. Ancak bu anket çalışmasının tamamlanması esnasında birtakım zorluklarla karşılaşıldı. Öncelikle çalışmanın hedef kitlesinin sosyal medyadan edebiyat üzerine içerik tüketen kullanıcılar olması nedeniyle anketin yayım kanalı olarak sosyal medyada edebiyat üzerine içerik üreten kimseler seçildi. Ancak içerik üreticilerin büyük bir bölümünün bu çağrıya yanıt vermemesi nedeniyle çeşitliliğe sahip bir veriye ulaşılamadı. Bu nedenle böyle bir çalışmanın genel bir hedef kitlesine ulaşabilmesi için geniş bir iş birliği ihtiyaç duyduğu not edildi. Ama aynı zamanda tanımlanan mikro etkileşim topluluklarına kendi içlerinde odaklanılarak daha spesifik araştırmaların yapılmasının da oldukça önemli olduğu saptandı.

Sosyal medyayla dönüşen ve yeniden yaratılan edebiyat okur yazarlığı oldukça yeni bir konu olması nedeniyle gerek tanımları gerekse metodolojisi henüz çok yeni. Ancak bu alanın bilhassa okur merkezli edebiyat kuramı için oldukça önemli imkanları beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Gerek mevcut durumu değiştiren ve dönüştüren yapısıyla gerekse yeni çalışmaları gerektiren oluşumlarıyla sosyal medya üzerinden yürütülen edebiyat okur yazarlığı konusu edebiyat eleştirmenleri ve sosyologları için oldukça verimli bir alan olmakla beraber edebiyat tarihçilerinin de özel ilgisini hak ediyor.

SONUÇ

Çalışmanın çıkış noktası, yazım sürecinde büyük bir yer kaplayan “okur” kavramının edebi eserin ortaya koyulmasından sonra sahneden çekiliyor olmasına karşıt bir öneride bulunmaktı. Bu doğrultuda ilk olarak yazar, metin ve okur arasındaki ilişkiye kuramsal bir açıdan bakabilmek adına post-yapısalcı çerçeveden Roland Barthes’ın “Yazarın Ölümü” adlı tartışmalı makalesi ele alındı. Barthes bu makalesinde yazarın yazım sürecine başlamasıyla eş zamanlı olarak kendi ölümünü de başlattığını ve bu ölümün okurun doğumu pahasına kaçınılmaz olduğunu dile getiriyordu. Yazar kavramının oldukça yeni olduğuna dikkat çeken Barthes, okurla anlam bulan yazın fenomenine yer vermiş ancak hem yazarın konumu hem de okurun konumu hakkında birçok noktayı açık uçlu bırakmıştı. Bu nedenle daha sonra yazarın konumunu ve onun karşısında okurun var oluşunu daha ayrıntılı incelenebilmesi için Michel Foucault’nun “Yazar Nedir?” adlı makalesine yer verilmişti. Tıpkı Barthes gibi Foucault’nun da oldukça yeni bir fenomen olarak ele aldığı “yazarın” edebi bir kavram olarak değil, hukuki bir aktör olarak görüldüğü belirtilmişti. Ancak Foucault yazarın ölümüyle oluşan boşlukta *yazar-fonksiyonu* kavramını tanımlamış ve bu kavramın ayrıntılarını tartışmıştı. Bu bağlamda yazarı bir metni ortaya koyan aktör olarak görmenin yanı sıra ona gruplama ve ayrıştırma görevi de yüklüyordu.

Hem Barthes hem Foucault'nun metinleri okur karşısında yazarın konumunu belirlemeye yönelik bir tartışma yürütse de okuru tam olarak nasıl konumlandıracağımız ve ele alacağımız konularına değinerek kapsamlı bir çerçeve çizmiyorlardı. Bu nedenle okur merkezli edebiyat kuramlarından Okur-Cevap Kuramının kavramsal bağlamına kulak vermek “Edebiyat eleştirisi ve tarih yazımında okur nasıl konumlandırılabilir?” sorusuna sistematik cevap verebilmek doğrultusunda faydalı bulunmuştu. Bu bağlamda *estetiğin algısı* konusunun araştırılmasını teşvik eden Constanse ekolünün kurucularından Hans Robert Jauss ve Stanley Fish'in kavramlarına yer vermiştik.

Öncelikle Hans Robert Jauss üzerinden “Literary History as a Challenge to Literary History” adlı makalesi üzerinden edebiyat tarihi yazımı konusuna değinmiştik. Bu doğrultuda okurun karşılaştığı eserleri birbirinden bağımsız olarak ele almadığını, daha önceden karşılaştığı metinler ve günlük hayatta karşılaştığı deneyimlerle şekillenen ve *beklentiler anlayışı* olarak adlandırdığı arka planıyla birlikte gördüğünü belirtiyordu. Bu nedenle sabit bir edebiyat tarihinin yazılamayacağını belirterek okurların *beklentiler anlayışlarıyla* metnin karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkan estetik mesafeyle sürekli olarak yeniden yazılan dinamik bir tarih anlayışı içerisinde edebiyat tarihini *alımlama tarihi* olarak niteliyordu. Jauss *alımlama tarihinin* yazımı ile ilgili 7 tez öne sürmüştü: Jauss'a göre *alımlama tarihi* hem eserin oluşumunu yani yazma eyleminin kendisini hem de okurun okuma deneyimini etkiler. Edebiyat tarihçisi bu etkileşim içerisinde okurun metne kattığı öznel olmayan elementleri de algılayabilir. Bu iki durumun bir araya gelmesi yorumlamayı mümkün kılan bir anlayışı ortaya çıkartır. *Alımlama*, tarihin her döneminde soru ve cevaplarla ilerleyen bir diyalog biçiminde tekrar tekrar kurulur. Edebiyat tarihçileri ve filozoflar hem tarihsel olarak değişim içerisinde algılayabilir

hem de belirli bir tarihte bakabilir. Okurun beklentileri zamanla değişebilir ve edebiyat tarihi bu değişimleri kayıt altına alabilir. Edebiyat tarihi tarihin bütünüyle bir iletişim içerisinde (1970).

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Türkiye’de tarihsel olarak süreklilik arz eden, okur gruplarının genel eğilimlerini ve buradan hareketle *beklentiler anlayışlarındaki değişimleri gözlemlememize imkan sağlayan veriler bulunmamakta*. Dolayısıyla bu arka planın metinle çatışmasından doğan estetik mesafenin değişimini gözlemlememiz ve buradan hareketle bir edebiyat yazım pratiği örneklememiz veri incelemesi bölümlerinde mümkün olamadı. Bu nedenle estetik mesafenin değişimine odaklanan, dolayısıyla sonuçları oluşturan nedenleri ortaya koyan bir yöntem benimsenemese de edebiyat tarihindeki değişimlere neden olan metinlerden yola çıkarak okur merkezli yaklaşımın önemine yer verilebilir.

Edebiyat kanonu sorunu ve tarih yazımıyla ilgili birtakım sorunlar birçok farklı bağlamda çalışmalarımızda yer buluyor. Bu tartışmalar aynı zamanda okur merkezli edebiyat kuramı tartışması içinde de kendine yer bulabilir. Bu bağlamda edebiyat tarihinde bir dönem göz ardı edilen, dolayısıyla yok olan ve birtakım arşiv ve adaptasyon çalışmalarıyla tekrar ortaya çıkartılan metinlere odaklanmak faydalı bir örnek olabilir. Bilhassa Tanzimat sonrası Türk edebiyatında Ermeni, Yunan ve İbrani harfleriyle Türkçe olarak yazılan fakat Türk edebiyat tarihi anlatılarında uzun yıllar kendisine yer bulamamış edebi eserler olduğunu biliyoruz. Bu eserlerden bir tanesi 1851 yılında Hosep Vartanyan tarafından Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazılan *Akabi Hikayesi*’dir. Romanın Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yazılmış olması hedeflediği okur kitlesinin Türkçe konuşan Ermeniler olduğunu göstermektedir ancak dönemin “Türk” edebiyatıyla benzer konuları ve sorunları ele almaktadır. Değindiği konulardan bir tanesi yalnızca Ermeni toplumunu ilgilendiren

Ortodoks-Katolik Ermeni çatışması olsa da *Akabi Hikaye*'si dönemin romanlarının temel meselesi olan batılılaşma sorununa da eğilmektedir. Bunun yanı sıra toplumda kadın sorununa da eğilen roman, rıza dışı evlilikler ve aile içi şiddet konularına da yer verir. Tanzimat sonrası romanın pedagojik görevlerini üstlenerek okuyucusunu eğitime işlevi üstlenen yazar bu esnada okurunun da ilgisini yüksek tutmak hedefinde olduğu için bir hikaye örgüsü kurmalıdır. Dolayısıyla *Akabi Hikayesi*, akıcı bir olay örgüsüyle desteklenen, toplumun sorunlarına odaklanan bir romandır (Mignon, 2008). Ancak roman, 1991 yılında Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze'nin çalışmalarıyla yayına hazırlanana kadar Latin harflerine adapte edilmemiş, dolayısıyla okur kitlesine ulaşma fırsatı bulamamıştır. Üstelik edebiyat tarihi anlatılarında da yer verilmemesiyle romanın bir dönem edebiyat tarihinden tamamen yok olarak yapılan çalışmalar neticesinde geri geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Bu durum elbette yalnızca *Akabi Hikayesi* özelinde gözlemlenen tekil bir örnek değildir. Dönemi içerisinde görece “yaygın” olarak okunan bazı yazarların da bir nedenden tarih anlatısı içerisinde kendisine yer bulamadığını, sonradan yapılan arşiv çalışmalarıyla tekrar gün yüzüne çıkartıldığını görüyoruz. Bu bağlamda 2013 yılında başlayan ve TÜBİTAK tarafından desteklenen “Türk Edebiyatı Tefrika Roman Tarihi (1831-1928)” başlıklı çalışma oldukça önemli bir örnektir. Proje kapsamında Arap harfleriyle yazılmış 302 Türkçe süreli yayın taranarak kendilerinde tefrika edilen romanlar tespit edilmiştir. Çalışma sonucu tespit edilen ve Türk edebiyat tarihi veya antolojilerinde adı geçmeyen birçok yazarın yeniden “keşfedilmesi” mümkün oldu (Tutumlu ve Serdar: 5-8). Böylelikle bir nedenden edebiyat tarihi ve kanonunun dışında kalan birçok yazarın günümüz okuruyla buluşması mümkün kılındı. Buna benzer arşiv çalışmalarının gerek kanonda temsil

gücü bulamayan birçok yazarın yeniden gün yüzüne çıkarılarak okurla yeniden buluşturulmasına ön ayak olması gerekse edebiyat araştırmalarına farklı bir bağlam getirmeleri oldukça önemlidir. Bu bağlamda verilecek son örnek ise Recaizade Mehmet Celal'in *Hayal-i Celal* isimli romanı olacak. Benzer bir arşiv çalışmasıyla gün yüzüne çıkartılan roman Hicri 1290 yılında yayımlanmıştır. Şu an elimizdeki verilere göre tefrika edilmeden, doğrudan basılan ilk roman olmasının yanı sıra ortaya çıkışıyla birlikte “ilk roman” tartışmasının da merkezine oturmuştur. Ancak “ilk roman” tartışmasından da önce kanonik edebiyatta da kendisine yer bulan Recaizade Mahmut Ekrem'in ağabeyi olan Recaizade Mehmet Celal'in edebiyat tarihinde neredeyse hiç bulunmamasına değinilmelidir. Bugün kendisiyle ilgili bilgiye yalnızca iki adet biyografik kaynaktan erişilebilmektedir. Gerek yazdığı bazı beyitler nedeniyle gerekse günlük yaşamıyla eşcinsel olduğu ifade edilen Recaizade Mehmet Celal de günümüzde yapılan arşiv çalışmalarıyla yeniden “keşfedilene” kadar edebiyat sahnesinden tamamen çekilmiştir (Köroğlu, 7-18).

Azınlık edebiyatına mensup olması, kadın yazını temsil etmesi, cinsel yönelimlerinin dönemin toplum normlarına uymaması gibi nedenlerden resmi edebiyat tarihi anlatısı içerisinde yer alamamış, kanonlara dahil edilmemiş birçok metin örneği vermek elbette mümkündür. Ancak daha sonradan yapılan arşiv çalışmaları neticesinde bu eserler gün yüzüne çıkartılarak hem meraklı okuyucuyla buluşturulmakta hem de araştırmacıların dikkatine sunulmaktadır. Bu durumun ideolojik nedenlerine elbette yer verilmelidir ancak tarih yazımında okura yer verilmemesi de bu “yok oluşu” mümkün kılan bir başka faktördür. Jauss'un tezleri kapsamında edebiyat tarihçisinin görevlerinden bir tanesinin okurun değişen algısının da kayıt altına alınması olduğunu gözlemlemiştik. Edebiyat tarihini resmi tarih anlatısına ek bir *alımlama tarihi* biçiminde kayıt altına almak birçok metnin

kaybolmadan tarihin ileriki dönemlerine aktarılmasına ön ayak olabilir. Bu doğrultuda tarihçinin görevinin öznellikten uzak okur deneyimini kayıt altına alarak okurların beklentilerindeki değişimle birlikte birçok metnin korunmasını da sağlayabileceği unutulmamalıdır.

Edebiyat tarihinin oluşumuyla ilgili bir başka örnek sonuçlarını henüz görme fırsatı bulamadığımız, yakın dönemde yaşanan bir durum üzerinden verilebilir. 2020 yılının sonlarında bir kadının Twitter üzerinden Hasan Ali Toptaş tarafından taciz edildiğini duyurması üzerine benzer taciz hikayelerinin anlatılmasıyla birlikte birçok kadın birbirine destek olmuştur. Bunun üzerine Toptaş “İnsan eril failliğin ne olduğunu anlayana kadar karşı tarafta ne büyük yaralar açtığını bilmeden, fark etmeden, düşünmeden hatalar yapabiliyor.” diyerek özür dilediğini açıklamıştır (2020). Hatasını üstlenerek özür dilemek yerine işlenen suç meşrulaştırma çabası içerisindeki açıklamasıyla Toptaş toplumun büyük bir kesiminin tepkisini çekmiştir. Bütün bu süreçte sosyal medyada yaşadıkları taciz olaylarını anlatan kadınların bir araya gelmesi sonucu oluşan kamuoyunun da desteğiyle tacize uğrayan daha fazla kadının deneyimlerini aktarmasıyla, taciz karşıtı destek ve dayanışma artmıştır. Bunun üzerine yazarın çalıştığı yayınevlerinden Everest Yayınları yazarla yollarını ayırdığını duyurmuştur (EverestKitap, 2020). Tepkilerin devam etmesiyle bazı zincir kitabeveleri Toptaş’ın kitaplarının satışını durdurmuş, kitaplarını önceden satın almış olan bazı okurlar ise iade etmek istediklerini dile getirmiştir.

Birçok kişiyi etkileyen oldukça önemli bu olayın sonucunda kitapları yaygın bir biçimde okunan Toptaş’ın edebiyat tarihinde temsil edilip edilmeyeceğini şimdiden söylemek güç. Ancak bu durum sosyal medyanın da yardımıyla okurun edebiyat dünyasını şekillendirme gücünü gözler önüne seriyor. Bilhassa okur

merkezli edebiyat kuramı tartışmaları içerisinde bu konu değerlendirilerek irdelenmeye değer bulunmalıdır.

Öne sürdüğü bu yedi tez ışığında edebiyat tarihçisine belli misyonlar yükleyen Jauss okuru kendi arka planıyla birlikte edebiyat sahnesine davet etse de belli tarihsel dönemlerde okuru monoblok bir yapı olarak görür ve onu homojen bir yapı olarak tanımlar. Okur-Cevap Kuramı okurların bireysel beğenilerini ve öznel düşüncelerini analizlerine dahil etmese de her bir tarihsel dönem için tek bir okuyucu kitlesinin olduğunu belirtmek öznel deneyim ve karşılaşılan metinler üzerinden tanımlanan *beklentiler anlayışı* kavramıyla da zıt düşecektir. Bu nedenle Stanley Fish'in "Interpreting the 'Variorum'" isimli makalesinde ortaya attığı "etkileşim toplulukları" kavramı belli tarihsel dönemlerde metinle karşılaşan farklı okur gruplarını tanıması bakımından faydalı görülmüştür. Fish'e göre metnin, içerisinde saklı olan değişmez bir anlamı yoktur. Anlam, onunla karşılaşan okuyucunun üyesi olduğu etkileşim topluluklarının ona kazandırmış olduğu strateji ve protokollerle okuma esnasında yaratılır. Saf bir okuma eyleminden bahsedilemeyeceği için bu strateji ve protokollerin metne sonradan adapte edilen bakış açıları olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Tıpkı Jauss gibi Fish de öznel düşünceleri ve kişisel beğenileri göz ardı ederek edebiyat eleştirisi ve edebiyat tarihi yazımında bu etkileşim topluluklarına ve onların stratejilerine yer verilmesi gerektiğini belirtir.

Metnin başlangıcında post-yapısalcı yaklaşım çerçevesinde Barthes ve Foucault'nun pratikleri yazarı yok ederek yerini okura bırakmıştı. Okur merkezli edebiyat kuramlarından Okur-Cevap Kuramı çerçevesinde Jauss ve Fish'in ele almış olduğumuz yaklaşımı ise şu çıkarımlarda bulunmamıza neden oldu:

-Sabit bir edebiyat tarihinden bahsetmek mümkün değildir.

-Edebiyat tarihi onunla karşılaşan okuyucunun *beklentiler anlayışlarıyla* belirli eserlerin karşılaşması sonucu sürekli olarak değişen estetik mesafeyle yeniden yazılır.

-Edebiyat tarihi statik değil, dinamiktir.

-Edebiyat tarihçisi bu değişimleri gözlemleyerek kayıt altına alabilir.

-Eserin içerisine yazar tarafından saklanmış bir “özü” yoktur.

-Eser anlamını okuruyla birlikte yaratır. Dolayısıyla “etkilenmenin” ta kendisi anlamı yaratır.

-Edebiyat tarihi yazımında ve edebiyat eleştirisinde okura bireysel deneyimi, öznel beğeni ve düşünceleriyle yer verilmemelidir. Bu nedenle okur bireysel olarak değil, içerisinde bulunduğu toplulukla birlikte ele alınmalıdır.

-Etkileşim toplulukları olarak tanımlanan bu topluluklar okuyucuya metne yaklaşmak için birtakım stratejiler ve bakış açıları kazandırır.

-Saf bir okuma deneyiminden bahsedilemez. Okur bu topluluklar vasıtasıyla edindiği stratejiler ve bakış açılarıyla metni okur ve metnin anlamı bu yolla yaratılır.

Bu çıkarımlar sonucunda edebiyat eleştirisinde okura yer verebilmek için öncelikle etkileşim topluluklarını tanımlayarak onları ve okuma stratejilerini anlamaya odaklanmamız gerektiği sonucuna varmıştık. Bu nedenle okur gruplarını inceleyen araştırmaları mercek altına alarak çalışmalarımızda yer vermenin verimli olacağı düşüncesiyle okur ve okuma istatistiklerini değerlendirmiştik. Öncelikle Türkiye genelinde sürekli olarak yapılan geniş kapsamlı ve okur odaklı çok fazla araştırma olmadığını görmüş, bu nedenle farklı amaçlarla kayıt altına alınan kütüphane kullanım istatistikleri, basılı kitap istatistikleri, yayıncılık sektörü satış istatistikleri gibi okuyucu hakkında bilgi vermese bile okuma eylemiyle ilgili genel

profili çıkartabileceğimiz istatistiklerin bir arada okunmasının faydalı olabileceğini öne sürmüştük.

Oysa bütün bu istatistikler tıpkı Jauss'un kavram dünyası içerisinde eleştirdiğimiz gibi genel ve homojen bir okur profili çiziyordu. Üstelik okuma tercihleri, okur arka planı gibi *beklentiler anlayışına* değinen hiçbir bilgi vermemesiyle de bizim analizlerimiz için oldukça genelleyici bir noktada kalıyordu. Bu nedenle doğrudan okuma kültürünü araştırmaya odaklanmış ve Türkiye genelinde geniş katılımlı olarak gerçekleştirilmiş iki okuma kültürü araştırmasını incelemiştik. Bu doğrultuda incelediğimiz ilk araştırma 2011 yılında TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından SONAR Araştırma ve Danışmanlık Şirketi'ne yaptırılan “Türkiye Okuma Kültürü Haritası” adlı çalışmaydı. TÜİK tarafından Türkiye nüfusunu temsil edecek geniş bir örneklem belirlenerek yürütülen çalışmanın bu konuda yapılmış kapsamlı ilk araştırma olması nedeniyle oldukça önemli olduğunu belirtmiştik. Ancak bilhassa incelenen konularda belirlenen odak noktaları etrafında dağılımları verilen demografik grupların birbirini kapsar nitelikte olması nedeniyle sağlıklı sonuçlara varılmasına müsaade etmeyen bir araştırma olduğunu vurgulamıştık. Yine de bu bağlamda yapılan ilk araştırma olması nedeniyle sağlamış olduğu verilerin bir referans noktası olarak kullanılması amacıyla oldukça önemli olduğunun altını çizmiştik.

Daha sonra incelemiş olduğumuz 2019 yılında OKUYAY Platformu tarafından KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi'ne yaptırılan “Türkiye Okuma Kültürü Araştırmasının” ise bilhassa soruları bakımından oldukça kapsamlı olması açısından okur alt gruplarını tanımlamaya yönelik çalışmalarda yol gösterici olabileceğini belirtmiştik. KONDA araştırmasının ilk bölümü yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi gibi bir takım demografik bilgilerle okurluk durumunu

saptamaya yönelik genel istatistikleri bir arada veriyordu. Daha sonra ise bu istatistiklerin bir arada değerlendirilmesiyle birlikte katılımcıları dört farklı grup altında listeliyordu: okuyanlar, okuyabilirler, eskiden okuyanlar ve hiç okumayanlar.

Rapor buradan hareketle daha sonraki verilerini bu dört grubun eğilimleri ve davranışları üzerinden tanımlayarak aslında oldukça genel bir “etkileşim topluluğu” tanımlaması yapıyordu. Elbette bu araştırmanın amacı mevcut okuma kültürünü anlayarak okuma kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla geliştirilecek projelere bir zemin hazırlamak olduğu için Fish’in etkileşim topluluklarının gözlemlenmesine ve bu konu üzerine araştırmalar yapılmasına olanak tanıyacak kadar spesifik veriler sunmuyordu. Ancak bilhassa bir başlangıç noktası oluşturması ve odak noktası daha belirgin tutularak yapılacak araştırmalara metodoloji ve yaklaşım bakımından zemin hazırlamaya müsait olması nedeniyle oldukça önemliydi. Bu nedenle üçüncü bölümde KONDA’nın sağlamış olduğu verilerden belirlemiş olduğumuz spesifik iki konu başlığı üzerine daha ayrıntılı değerlendirmelerde bulunarak spesifik okur grupları ve davranışları ile ilgili çıkarımlarda bulunmaya yönelik bir deneme yapmıştık. Bu doğrultuda çocuk ve kitap ilişkisiyle sosyal medya kullanımı ve okurluk ilişkisine odaklanmıştık.

Çocuk ve kitap ilişkisinin üzerinde çokça çalışılan bir konu olması nedeniyle daha fazla veriye sahip olan bir konu olduğunu irdelemişti. Daha fazla veriye erişimin sağlanabilmesi nedeniyle etkileşim topluluklarını çok geniş kapsamlı bir biçimde tanımlayabilmek için:

-Okul öncesi çağıdaki çocuklara aileleri tarafından kitap okuma oranları

-Katılımcıların ilkokul çağı ve öncesinde kendilerine ait ders kitabı dışında

kitaba sahip olma oranları ile birlikte bu kitabı onlara kimlerin temin ettiğini gösteren oranları

-Katılımcıların çocuklarının kendilerine ait kitaba sahip olma oranlarını

-Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre okul öncesi çağıdaki okullaşma oranları

-Anket katılımcılarının kitap okumak konusunda aileleri tarafından desteklenip desteklenmediklerini gösteren veri

-Anket katılımcılarının evlerinde kitap okuyan kişilerin oranını

Gösteren verileri karşılıklı olarak değerlendirerek Türkiye’de çocuk ve kitap konusu ile ilgili oldukça genel birtakım çıkarımlarda bulunmuştuk. Bu çıkarımlar doğrultusunda geliştirilen projeler üzerinden verilerin işleme ve değerlendirilme yöntemlerine tanık olmuştuk. Buradan hareketle gerek projelere zemin hazırlayan kapsamlı saha çalışmalarının gerekse projeler sonucunda oluşturulan okur kümelerinin edebiyat tarihi ve eleştirisi bağlamında oldukça önemli olduğunu belirtmiştik. Öncelikle bu araştırmaların mevcut okur gruplarının saptamaya yönelik saha çalışmalarının aynı zamanda etkileşim topluluklarının tespiti için de oldukça önemli olduğuna değinmiştik. Buna ek olarak projelerin büyük bir bölümünün odak noktasının çocuk olması nedeniyle geleceğin etkileşim gruplarına kazandırılacak stratejilerin bir kısmının da bu projeler vasıtasıyla oluşturulduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu eylemlerin oldukça önemli olduğu tekrar anlaşılabacaktır. Ayrıca bu projelerin bir edebiyat seçkisi okutuyor olması nedeniyle edebiyat tarihi açısından da oldukça önemli olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla çocuklarda okuma kültürünü yerleştirmek üzere yürütülen çalışmaların yalnızca pedagoji, sosyoloji, eğitim bilimleri gibi alanlarının konusu olmaması gerektiğini, edebiyat üzerine çalışan araştırmacıların da ilgi alanına girmesi gerektiğini savunmuştuk.

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığında ise ortaya çıkışının henüz daha çok yeni olması nedeniyle analizlerde de yeni yeni yer bulmaya başlayan sosyal medya

ve okurluk ilişkisi ele alınmıştı. Bu bölümde gerek irdelenmesi gereken çok fazla yeni oluşan nokta bulunması gerekse mevcut anlayışımızı da değiştiren birtakım noktaların olması nedeniyle konuya yaklaşımın zor olacağını belirtmiştik. Bu doğrultuda tıpkı çocuk ve kitap ilişkisini incelediğimiz bölümde yaptığımız gibi birtakım verileri karşılıklı olarak değerlendirmiştik. Bu esnada incelediğimiz ilk veri kitap okumanın sosyal medya karşısında nasıl konumlandırıldığını anlamaya yönelikti. Bu anlamda katılımcılara “İnternette görülecek çok fazla şey varken kitap okumak gerekli değildir.” ifadesine katılıp katılmadıkları sorulmuştu ve katılımcıların büyük bir bölümü bu ifadeye katılmadığını belirtmişti. Daha sonrasında katılımcıların elektronik cihaz ve mobil internet sahiplikleri, dijital ekrandan kitap okuyup okumadıkları ve okumak karşısındaki tutumları, okuma gruplarına göre sosyal medya kullanım oranları ile spesifik sosyal medya uygulamalarındaki okur grubu dağılımları ayrı ayrı incelenmişti. Ancak bu inceleme sonucunda elde edilen verilerin soruların doğası gereği oldukça genelleyici olduğu belirtilmiş, bu nedenle bu oranların yalnızca genel tabloyu çizmek konusunda yardımcı olabileceğinin altı çizilmişti. Bu nedenle spesifik alanlara yönelecek araştırmalarla ilgili önerilerde bulunulmadan önce dijital dünya dahilindeki edebiyat hareketliliğinin kapsamı çizilmeye çalışılmış, bu bağlamda sosyal medya üç ana başlık altında incelenmişti: edebiyat sektöründe hep var olan aktörlerin dijital mecralarla birlikte dönüşüme uğramasıyla oluşan dijital edebiyat alanı, sosyal medya sayesinde sahneye çıkma fırsatı bulan “sıradan” okurlar -yani içerik üreticiler, değişen edebiyat dünyası içerisinde değişime adapte olan ve değişimi daim kılan okuyucu.

Öncelikle *Reading Beyond the Book* üzerinden değerlendirdiğimizde sosyal medyayla birlikte ortaya çıkan fenomenlerin tamamıyla yeni kavramlar

olmadıklarını, aslında geleneksel medyanın devamı olarak şekillendiklerini dile getirmiştik. Dolayısıyla dijital medyayı ele alırken geleneksel medyanın kavramlarını kullanmanın faydalı olabileceğini öne sürmüştük. Bu doğrultuda ilk olarak “dijital edebiyat alanı” kavramını irdelemiştik. Değişen beklentiler karşısında değişmek durumunda kalan “eski” aktörlerin incelenmesine olanak sağlayan bu tabir analizlerimiz için oldukça büyük bir önem arz ediyordu.

Daha sonra genel kullanım amacıyla ortaya çıkmış sosyal medya uygulamalarında edebiyat üzerine içerik üreten kimseleri irdeleyerek “booktuber” tabirine yer vermiştik. Gerek içerik üretmek isteyen herkese bir alan sağlaması bakımından gerekse okuyuculara çok fazla seçenek sunması bakımından *etkileşim topluluklarının* çeşitlenmesine katkı sağladığını vurgularken birçok mikro topluluk kurduğunun da altını çizmiştik. Daha sonra ise kitap üzerine paylaşım yapılmasına olanak tanımak amacıyla geliştirilen sosyal medya uygulamaları Goodreads ve 1000Kitap’a değinerek yaratabilecekleri imkanları vurgulamıştık.

Sosyal medyayla ilgili örneklerimizde son olarak bağımsız kitapçıların sosyal medya kullanımlarıyla eriştikleri kitleleri genişletebildiklerinden bahsederek alternatif bir öneri zinciri oluşturabildiklerini vurgulamıştık.

Sosyal medyanın gerek günlük hayat pratikleri içerisinde gerekse akademik çalışmalar dahilinde oldukça yeni bir fenomen olması nedeniyle ele alınması esnasında birtakım zorluklarla karşılaşılabilceğini özellikle vurgulamıştık. Bilhassa araştırmaların oldukça yeni ve genelleyici olması, sosyal medyanın yarattığı ve dönüştürdüğü elementlerin ayrıntılarıyla kayıt altına alınamaması da yapılacak çalışmaları zorlaştıran bir diğer unsurdur. Örneğin çalışmanın genelinde internet üzerinden bireysel olarak yayımlanma, dolayısıyla herhangi bir düzelti veya seçim sürecinden geçmeden edebi ürün verilmesine olanak sağlayan Wattpad gibi

platformlarla ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmadık. Benzer şekilde geleneksel medyadan sosyal medyaya geçiş aşamaları içerisinde gözlemlenen blog kültürüne de yer verme firsatı bulamadık. Dolayısıyla gerek çevrim içi edebiyat çevrelerinin geniş bir perspektifte değerlendirilerek kayıt altına alınması, gerek okuma pratiklerinin bir bölümü olarak sosyal medya mecralarını kullanan bireylerin ve oluşturdukları toplulukların araştırılarak değerlendirilmesi oldukça büyük önem arz ediyor. Bu doğrultuda oldukça geniş kapsamlı bir konunun ele alındığı hatırlanarak belli spesifik alt başlıklar dahilinde geliştirilen araştırmalarla çalışmalar desteklenmelidir. Gerek internet tarafından dönüştürülen geleneksel medya aktörleri gerekse doğrudan internet tarafından ortaya çıkartılan “yeni” aktörler spesifik olarak ele alınarak irdelenmeli, alımlama tarihi kavramı çerçevesinde de düşünülerek kayıt altına alınmalıdır. Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen etkileşimlerin büyük bir bölümünün büyük kitleler tarafından gözlemlenen, herkesin erişimine açık eylemler olması etkileşim topluluklarının stratejileri üzerinden okur merkezli edebiyat incelemelerinde bulunan araştırmacı için oldukça büyük bir alan açmaktadır. Sosyal medyanın sürekli gelişen yapısı kayıt altına almayı, analizlere dahil ederek incelenmeyi zorlaştırırsa da şeffaflığı bakımından farklı kapıları da aralamaktadır. Bu nedenle bilhassa okur merkezli edebiyat incelemeleri için yarattığı alan değerlendirilerek üzerinde çalışılmalıdır.

Bu çalışmanın sıklıkla gözden kaırılabilen bir aktör olan okuru edebiyat dünyası içerisinde yeniden görebilmek için bir öneri niteliğinde olduğu, bu nedenle yalnızca bir başlangıç noktası olduğu unutulmamalıdır. Her şeyden önce okurun tanımlanması, okur davranışlarının gözlemlenmesi ve bir tarihsellik içerisinde kayıt altına alınması oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Daha sonrasında ise daha spesifik konularda yapılacak araştırmalarla bu çalışma dahilinde ne sürülen

kuramsal çerçeve vakalar üzerinden incelenmelidir. Bu konuda bilhassa sosyal medyanın oldukça geniş ve verimli bir mecra olduğu unutulmamalıdır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen ve başarılı sonuçlara ulaştırılamayan anket çalışması göstermektedir ki belli bir odak noktası etrafında şekillenen araştırmalar yapmak oldukça önemlidir. Bu doğrultuda yeni medya çalışmalarının dijital etnografa çalışmaları faydalı bir yöntem olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Yine gündemin takip edilmesiyle birlikte seçen ve yaratan okur kavramının özel örnekler üzerinden incelenmesi de -Hasan Ali Toptaş örneğinde olduğu gibi- hem edebiyat tarihi hem de edebiyat eleştirisi bakımından faydalı olacaktır. Bu nedenle bu çalışma bir sonuç sunma amacıyla değil, bir öneride bulunarak farklı çalışmalara yol açması umulan bir inceleme olarak ele alınmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- “Alıntılarla Yaşıyorum.” *YouTube*, YouTube, www.youtube.com/c/AlintilarlaYasiyorum/about.
- “Ankara'da ‘Kütüphane Şehri’ Projesi Hibe Almaya Hak Kazandı!” *Okuyay Platformu*, 18 Haziran 2020, okuyayplatformu.com/pilot-projeler/pilot-projeler-ankara/ankarada-kutuphane-sehri-projesi-pilot-proje-olarak-belirlendi.
- “Bundesweiter Vorlesetag.” *Bundesweiter Vorlesetag: Stiftung Lesen*, www.stiftunglesen.de/mitmachen/bundesweiter-vorlesetag.
- “Der Lesekompass.” *Stiftung Lesen*, www.stiftunglesen.de/ueber-uns/jahresbericht-2020/preise-und-prominente/lesekompass.
- “İstanbul'da ‘İstanbul'u Okuyorum’ Ve ‘Sıra Dışı Meydan Okumalar’ Projeleri Hibe Almaya Hak Kazandı!” *Okuyay Platformu*, 18 Haziran 2020, okuyayplatformu.com/pilot-projeler/pilot-projeler-istanbul/istanbulda-istanbulu-okuyorum-ve-meydan-okuma-ile-sira-disi-okumalar-projeleri-hibe-almaya-hak-kazandi.
- “Klasik Okur.” *YouTube*, YouTube, www.youtube.com/c/klasikokur/about.
- “Kütüphane Türüne Göre Kütüphaneden Yararlanan Kişi ve Kayıtlı Üye Sayısı”. *TÜİK*, 2020, TÜİK Veri Bankası. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2021
- “Sesli Okuma Günü Başlıyor!” *Okuyay Platformu*, 19 Kasım 2020, okuyayplatformu.com/pilot-projeler/sesli-okuma-gunu/sesli-okuma-gunu-basliyor.
- “Türkiye Okuma Kültürü Haritası Araştırması Sonuçları Açıklandı.” *Kütüphaneler Va Yayınlar Genel Müdürlüğü*, T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 2011, kygm.ktb.gov.tr/TR-36/turkiye-okuma-kulturu-haritasi-arastirmasi-sonuclari-ac.html.
- “Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) İstatistikleri”. *TÜİK*, 2019, TÜİK Veri Bankası. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2021
- “Ünlü Yazar Hasan Ali Toptaş'ın Tacizleri Ifşa Oldu! 20'ye Yakın Kadın Yaşadıklarını Anlattı.” *CNN Türk*, www.cnnturk.com/turkiye/unlu-yazar-hasan-ali-toptasin-tacizleri-ifsa-oldu-20ye-yakin-kadin-yasadiklarini-anlatti.
- “Welttag Des Buches.” *Stiftung Lesen*, www.stiftunglesen.de/informieren/unsere-angebote/welttag-des-buches.
- 2019 *Türkiye Kitap Pazarı Raporu*. Türkiye Yayıncılar Birliği, 2020, turkyaybir.org.tr/2019-turkiye-kitap-pazari-raporu/

- Bağımsız Kitabevleri Araştırma Raporu*. Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı OKUYAY Platformu, 2019, <http://okuyayplatformu.com/wp-content/uploads/2020/02/bagimsiz-kitapevleri-raporu.pdf>
- Balaban, Celal Oran. "Türkiye, 19 Ülke İçinde En Hızlı Büyüyen Oldu." *Ekonomist*, 28 Apr. 2020, www.ekonomist.com.tr/girisim-kobi/turkiye-19-ulke-icinde-en-hizli-buyuyen-oldu.html.
- Barthes, Roland. "The death of the author." *Contributions in Philosophy* 83 (2001): 3-8. "The Death of the Author." *Image-Music-Text*, by Roland Barthes et al., 1977.
- Celâl Recaizade Mehmet, and Kılıç Engin. *Hayal-i Celâl*. Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Çakır, Begüm. "Kitap Yazacak mıyım? Sponsorlar, Günde 200 Sayfa Kitap Okumak... Sorular ve Cevapları", *Youtube*, Begüm Çakır Söyleşi, 19 Ekim 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=7W-BtLkeiag&t=548s>
- Eurostat. "Persons Reading Books in the Last 12 Months by Sex and Educational Attainment Level." *European Commission*, 9 Şubat 2021, ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/cult_pcs_bke/default/table?lang=en.
- EverestKitap. "Kamuoyuna, Yazar Hasan Ali Toptaş ile yollarımızı ayırmış bulunuyoruz. Her türlü tacizin karşısındayız, karşısında olmaya devam edeceğiz. Saygılarımızla." *Twitter*, 10 Aralık 2020, 13:03, https://twitter.com/EverestKitap/status/1336974863014227971?ref_src=twsrc%5Etfw
- Fish, Stanley E. "Interpreting the 'Variorum.'" *Critical Inquiry*, vol. 2, no. 3, 1976, pp. 465–
- Foucault, Michel. "What Is an Author." *Aesthetics, Method, and Epistemology: Essential Works of Foucault 1954-1984: Volume Two*, by Michel Foucault et al., Penguin Classics, 2020, pp. 205–222.
- Fuller, Danielle, and Rehberg DeNel Sedo. *Reading beyond the Book: the Social Practices of Contemporary Literary Culture*. Routledge, 2015.
- Hanım Fatma Fahrünnisa, et al. *Dilharap: sadeleştirilmiş Metin, Latin Harflerine aktarılmış Orijinal Metin*. KÜY Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Iser, Wolfgang. "Interaction between Text and Reader." *The Reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*, Susan R. Suleiman ve Inge Crosman tarafından düzenlendi, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1980, syf. 106–119. JSTOR, www.jstor.org/stable/j.ctt7zv3jc.8. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2021.

- Iser, Wolfgang. "The Implied Reader". Baltimore: The John Hopkin University Press, 1974.
- Jauss, Hans Robert. "Literary History as a Challenge to Literary Theory". *New Literay History*, vol.2, no. 1, 1970, pp. 7-37. JSTOR, www.jstor.org/stable/468585. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2021
- LaCapra, Dominick. *History and Criticism*. Cornell University Press, 2018. Project MUSE muse.jhu.edu/book/59911.
- Mignon, Laurent. "Bir Varmış, Bir Yokmuş... Kanon, Edebiyat Tarihi Ve Azınlıklar Üzerine Notlar ." *Pasaj*, vol. 6, 2008, pp. 35-43.
- Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019-2020. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=396.
- Moi, Torill. *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*. Routledge, 1985.
- Murray, Simone. *The Digital Literary Sphere: Reading, Writing, and Selling Books in the Internet Era*. Johns Hopkins University Press, 2018.
- Okuma Kùltürünün Geliştirilmesi Çalıştayı Sonuç Raporu. Basın Yayın Birliği Derneđi, 2018, www.okumakulturu.org/okuma_kulturu_calistay_raporu.pdf
- Okuma Kùltürünün Geliştirilmesi Çalıştayı Sonuç Raporu. Basın Yayın Birliği Derneđi, 2018, www.okumakulturu.org/okuma_kulturu_calistay_raporu.pdf
- Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, T.C Milli Eğitim Bakanlığı mufredat.meb.gov.tr/201920ikincidonem.html.
- Öztürk, Bahar Hazal. "Edebiyat ve Sosyal Medya Kullanımı". Anket. 20 Eylül 2020-10 Ekim 2020
- Seymour, Laura. "An Analysis on Roland Barthes's the Death of the Author". *Macat Library*, 2017.
- Sipe, Lawrence R. "Children's response to literature: Author, text, reader, context." *Theory into practice* 38.3 (1999): 120-129.
- Stiftung Lesen. "'Ich Schenk Dir Eine Geschichte.'" *Home: Nationaler Lesepakt*, 9 şubat 2021, nationaler-lesepakt.de/.
- Stiftung Lesen. "Startseite." *Startseite | Lesestart 1-2-3*, www.lesestart.de/.
- TC. Milli Eğitim Bakanlığı. "Milli Eğitim Bakanlığı Okul Kùtùphaneleri Yönetmeliđinde Deđeriklik Yapılmasına Dair Yönetmelik." *T.C. Resmi Gazete*, 27 Temmuz 2006, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060727-1.htm.

Theory.” *New Literary History*, vol. 2, no. 1, 1970, pp. 7–37. JSTOR, www.jstor.org/stable/468585. Accessed 18 July 2021.

Türkiye Okuma Kültürü Araştırması. Ortaklıklar ve Ağlar Hibe Programı OKUYAY Platformu, 2019, <http://okuyayplatformu.com/wp-content/uploads/2020/02/okuma-kulturu-arastirmasi.pdf>

Türkiye Okuma Kültürü Haritası. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011, <http://www.kygm.gov.tr/Eklenti/55,yonetici-ozetipdf.pdf?0>

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Raporu: Hayat Tarzları 2018 Araştırması. Konda, 2019, https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf

Vorlesen: Mehr Als Vor-Lesen!. Stiftung Lesen, 2019, https://www.stiftunglesen.de/fileadmin/PDFs/Vorlesestudie/Vorlesestudie_2019_01.pdf

Wilson, Adrian. “Foucault on the ‘Question of the Author’: A Critical Exegesis.” *The Modern Language Review*, vol. 99, no. 2, 2004, pp. 339–363. JSTOR, www.jstor.org/stable/3738750. Accessed 23 July 2021.

Wimsatt, W. K., and M. C. Beardsley. “The Affective Fallacy.” *The Sewanee Review*, vol. 57, no. 1, 1949, syf. 31–55. JSTOR, www.jstor.org/stable/27537883. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2021.